

Σχολείο καὶ Ζωή

ΜΗΝΙΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΦΡΗΣΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Ζομπανάκης: Πῶς εἶδα τὴν παιδεία τῆς Κύπρου . . .	σελ. 289
Εὐρ. Σούρλα: Ἡ λυρική προσφορά τοῦ Tagore . . .	» 294
Γ. Ρούσκα: Ψυχολογικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἐν νοιῶν εἰς τὰ παιδιὰ καὶ εἰς τοὺς ἐφήβους . . .	» 300
Δημ. Κ. Κουτσουλέλου: Ἀλέξανδρος Παπαδιαμαν- τῆς, ὁ ἅγιος τῆς λογοτεχνίας μας . . .	» 314
Φ. Ι. Παπαστεργίου: Ρεαλιστικὸς ἀνθρωπισμός . . .	» 317
Δημ. Ι. Παπαδημητρίου: Ὁ ἐπαγγελματικὸς προσα- ναστολισμός καὶ τὸ Σχολεῖο . . .	» 319
Μιχ. Δέμη: Αἱ μαθητικαὶ κατασκηνώσεις καὶ αἱ προϋποθέσεις ἐπιτυχίας τῶν . . .	» 325
Τ. Καπώνης: Μία πρότυπη κατασκήνωση . . .	» 328
Γ. Κουτσαβδῆ: Ἡ σχολικὴ τάξη, ὁ διευθύνων μα- θητῆς καὶ ὁ δάσκαλος . . .	» 329
Δημ. Παπᾶ: Ἀξιολογία τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, σὲ ἀνθρωπολογικὴ βάση, στὰ πλαίσια τῆς σύγχρονης ἐποχῆς μας . . .	» 333
Μπ. Λιδιεράτου: Γιὰ τὸ ποίημα στὸ λαϊκὸ σχολεῖο . . .	» 336
Ν. Ν. Δρακουλίδης: Ἡ ψυχοπαιδαγωγικὴ διδασκαλία τῶν ὑποψηφίων γονέων καὶ δασκάλων καὶ ἡ προ- σχολικὴ ἀγωγή τῶν παιδιῶν πρέπει νὰ γίνουιν ὕποχρεωτικές; . . .	» 341
Διεθνὴς Ἐκπαιδευτικὴ Κίνησις . . .	» 354
Ἑλληνικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Κίνησις: . . .	» 361
Εὐρ. Σούρλα: Κριτικὴ τοῦ Βιβλίου . . .	» 367

ΕΚΔΟΤΗΣ
Γ. ΒΛΕΥΣΣΑΣ

ΕΤΟΣ Θ' ΙΟΥΛ. - ΑΥΓ. 1961 ΤΕΥΧΟΣ 7-8

«ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ» ΜΗΝΙΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ Έκδίδεται τήν 1ην εκάστου μηνός. Διευθυντής: Γ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ Έκδότης: ΓΕΩΡΓ. Σ. ΒΛΕΣΣΑΣ Διαχειριστής: ΑΝΔΡ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ Γραφεία: Περικλέους 21 — Αθήναι	ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ Έσωτερικού: Έτησία Δρχ. 90 Για τὰ Σχολεία » 90 Για τούς εκπαιδευτικούς » 60 Τό τεύχος » 8 Έξωτερικού: Για Έκπαιδευτικούς: 1 λίρα Άγγλίας ή δολλάρια 2,80 (Έτησία). Για σχολεία: 1 λίρα Άγγλίας και 10 σελλίνια ή δολλάρια 4. (Έτησία). Η συνδρομή αρχίζει από τόν Ιανουάριο εκάστου έτους και προπληρώνεται Συνεργασία, γράμματα, επιταγές κλπ. στη διεύθυνση: Περιοδικό «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ» όδός Περικλέους 21 Αθή- νας (Κ). Τηλ. 27-173.
«L' ECOLE ET LA VIE» REVUE MENSUELLE DE PÉDAGOGIE Directeur: G. ZOMPANAKIS Editeur: G. S. BLESSAS Gérant: A. ZOMPANAKIS Rue: Périclès 21 — Athènes Année 9 JUILLET - AOÛT 1961	
ΕΤΟΣ Θ' ΙΟΥΛΙΟΣ—ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1961 ΤΕΥΧΟΣ 7-8	
Διευθύνσεις κατά νόμον: Διευθυντού: Βασ. Σοφίας 8 — Νέα Σμύρνη. Έκδότου: Βυζαντίου 18 — Νέα Σμύρνη. Τυπογραφικά Έργασίαι: Γερ. Γεωργιάδη & Σία Όδός Βαλτεταίου 62 — Αθήναι—Τηλ. 624-692	

Έγγράφονται συνδρομηταί και πωλούνται προηγούμενα τεύ-
 χη του περιοδικού «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ» εις τὰ Γραφεία μας
 ΟΔΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ 21 — ΑΘΗΝΑΙ — ΤΗΛ. 27.173

ΤΟ «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Θά δημοσιεύση σε προσεχή τεύχη του και τις μελέτες:

1. Εύστ. Γεωργίου: Ψυχική προετοιμασία του παιδιού για τὸ σχολεῖο.
2. Γ. Μαραγκουδάκη καὶ Κ. Πασσάκου: Ὁ διδάσκαλος καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἔρευνα.
3. Νικολ. Ντασκαγιάννη: Ὁ ὀρεινὸς πληθυσμὸς τῆς Ἠπείρου καὶ οἱ συνθήκες λειτουργίας ἑνὸς σχολείου εἰς τὴν ὀρεινὴν μας Ἠπειρον.
4. Κων. Χανιώτη. Θεόφιλος Βορέας.
5. Δημ. Χατζηαγγέλου: Τὸ μάθημα τῆς ἱχθυογραφίας.

Σε προσεχή τεύχη ἐπίσης τοῦ «Σχολείου καὶ Ζωῆς» θά δημοσιευθοῦν βιβλιο-
 κριτικά σημειώματα γιὰ κάθε βιβλίον ποὺ ἔχουν σταλῇ δυὸ ἀντίτυπά του στὸ περιοδικό.

"ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ"

ΜΗΝΙΑΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Γ. ΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

Έτος Θ' Ιούλιος—Αύγουστος Τεύχος 7—8

ΠΩΣ ΕΙΔΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

«Η προσωπική παρουσία της Ελλάδος στην Κύπρο είναι επιβεβλη-
 μένη και απαραίτητη.» Με αυτή τη σύντομη φράση έκλεισε τη συνομιλία
 μας ο πρεσβευτής της Κύπρου στην Ελλάδα κ. Κρανιδιώτης, ο εξαιρετι-
 κός αυτός πνευματικός και πολιτισμένος άνθρωπος, που είχε τη μεγάλη
 τιμή να αντιπροσωπεύση πρώτος τη νεαρή Δημοκρατία της μεγαλονήσου
 στην Ελλάδα. Έφευγα σε δυο μέρες για την Κύπρο με πρόσκληση του
 Γραφείου Παιδείας και έννοιωθα άκατανίκητη την ανάγκη να τον επισκεφθώ,
 λίγο πριν αναχωρήσω· θα με ενημέρωνε για πρόσωπα και για πράγματα,
 για τη σημερινή γενικά κατάσταση και ιδιαιτέρως για την παιδεία που μ'
 ένδιεφερε προσωπικά και άμεσα. Η φράση αυτή «η πνευματική παρου-
 σία...» στριφογύριζε αδιάκοπα μέσα στο μυαλό μου σε όλο το μακρινό
 ταξίδι από την Αθήνα στην Κύπρο. Είχε τόσο βαθύ νόημα και τόσο συμ-
 βολικό περιεχόμενο. Και όταν, έπειτα, στίς ιδιαίτερες συζητήσεις της Λευ-
 κωσίας με τους φωτισμένους ηγέτες της κυπριακής Παιδείας άκοιμε που και
 που να τους ξεφεύγη ή άόριστη υπόνοια «φοβούμαι μήπως δεν κερδίσαμε
 την Ελλάδα» έχουμε μπροστά μας δυο διαφορετικές φράσεις από δυο δια-
 φορετικές σκοπιές, αλλά με τὸ ἴδιο βαθύ νόημα και τὸν ἴδιο συμβολισμό!
 Έρχονται και οἱ δυὸ ἀπὸ τὰ κατόρθωτα τῆς ἑλληνικῆς κυπριακῆς ψυχῆς,
 ὅπως τὴ διαμόρφωσαν οἱ μακροὶ αἰῶνες τῶν ἔθνικων περιπετειῶν καὶ οἱ
 χθεσινὸι γιγάντιοι ἄγῶνες καὶ φωνάζουν:

Κάναμε με τὸ παραπάνω ὀλόκληρο τὸ ἔθνικόν μας χρέος, ὅπως μᾶς
 τὸ ὑπαγόρευσε ἡ τρισχιλιόχρονη ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ παράδοση· θυσιάσα-
 με στὸ βωμὸ τῆς ἐλευθερίας ὅ,τι εἴχαμε καὶ δὲν εἴχαμε· συγκρουσθήκαμε
 ἀπομονωμένοι καὶ ἀβοήθητοι με ἕνα πάνοπλον ἀντίπαλο, κυρίαρχο τῆς στε-
 ριᾶς, τῆς θάλασσας καὶ τοῦ ἀέρα καὶ νικήσαμε· με μοναδικὰ ὅπλα τὴν
 ψυχὴ· τὴν πίστη στὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνα μας, τὴ λατρεία τῆς ἐλευθερίας,
 τὴ μνήμη τῶν πατέρων μας, τὴν ἀγάπη στὴν πατρίδα, τὴν αἰώνια Ἑλλάδα.
 Καὶ ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα τῶν λογαριασμῶν, μᾶς ἀρνήθηκαν πεισματικά τὸ
 ἔπαθλο τῆς νίκης· μᾶς στέρησαν τὸ ἱερὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως καὶ
 τῆς ἐνώσεως με τὴ μητέρα Ἑλλάδα!!! Ὁ πόνος μας εἶναι βαθύς· ἡ ἀδικία
 μᾶς πνίγει. Παρηγοριά γιὰ μᾶς καὶ ἀνακούφιση εἶναι ἡ στενὴ καὶ συχνὴ
 ἐπαφὴ με τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀπόλυτη ψυχικὴ ἔνωση με τὸν ἑλλαδικὸ κόσμον,
 ὁ κόσμος τῆς ἐπιστήμης, τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν, τῶν ἐμπορίων. Τὸ
 καθημερινὸ ψυχικὸ «δοῦναι καὶ λαμβάνειν» ἀδιάκοπος διάλογος με τὸν
 ἑνωμένο κόσμον τῆς μητέρας Ἑλλάδας.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ Κ. Κων. Διδ.

ΗΜΕΡΟΜ. 20-7-90

ΑΡΙΘ. 44433

289

Νά ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ «πνευματικὴ παρουσία τῆς Ἑλλάδος» εἶναι βαθύτατον αἷτημα τῆς κυπριακῆς ψυχῆς! Νά ὁ λόγος ποὺ ἐπιβάλλει τὴν πρόθυμη ὑπακοή στὴν ἐθνικὴ αὐτὴ ἐπιταγή. Ὁ ἴδιος ἐθνικός λόγος ἐπιβάλλει ἀντίστοιχη προσέλευση τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς Κύπρου στὸ προσκλητήριο τῆς Ἑλλάδας. Μὲ ἄφθονες ἀνταλλαγές ἐκπροσώπων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἔτσι ἡ Μεγαλόνησος θὰ «κερδίση τὴν Ἑλλάδα», καὶ ἡ Ἑλλάδα τὴν Μεγαλόνησο, ποὺ δὲν εἶχαν χάσει ποτὲ ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Οἱ οἰῶνοι στὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι ἄριστοι. Γιατὶ οἱ αὐθεντικὲς πληροφορίες ὅλων ποὺ εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Κύπρο, εἶναι ταυτόσημες καὶ πολὺ ἐνθαρρυντικές. «Πήγαμε γιὰ νὰ δώσωμε λίγα καὶ πήραμε πολὺ περισσότερα» μὰς λένε ὅλοι. Τὴν ἴδια στερεότυπη ἀπάντηση δίνω κι ἐγὼ σήμερα σὲ ὅσους ἔχουν τὴν περιέργεια νὰ μάθουν γιὰ τὴν Κυπριακὴ Παιδεία. Εἶχα βέβαια ἀπὸ πρὶν μιὰ γενικὴ καὶ ἀόριστη ἰδέα ἀπὸ πληροφορίες ἐλλαδικῶν ἐκπαιδευτικῶν, ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὴν Κύπρο. Ἀλλὰ ὅσα εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, ὅσα ἔζησα στὶς 20 ἡμέρες τοῦ σεμιναρίου τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ ὅσα ἄκουσα ὡς σχέδια καὶ προοπτικὲς τοῦ ἀμέσου μέλλοντος ξεπερνοῦν τὰ ὅρια κάθε περιγραφῆς.

ρων επιδιώξεων της σχολικής αγωγής. Τοῦτο ἐνδιαφέρει πρωτίστως τοὺς ἀμεσώτερον ὑπευθύνους. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντες οἱ ἐκπαιδευτικοὶ σαφὴ γνῶσιν τῶν ἐπιδιώξεων τούτων πρὸς διαφώτισιν τῶν ἔχοντων σχετικὰς ἀμφιβολίας καὶ ἀπορίας.

δ) 'Η καλλιέργεια της έθνικης πανελληνίου γλώσσας υπό τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις προσλαμβάνει πλέον ὅλως ἰδιάζουσιν θέσιν εἰς τὰς εκπαιδευτικὰς μας ἐπιδιώξεις.

ε) Τὰ ἀνωτέρω δὲν προϋποθέτουν καλλιέργειαν φυλετικοῦ μίσους καὶ μισαλλοδοξίας, ἀλλ' ἀποτελοῦν ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐπιβίωσιν ἡμῶν ὡς ἔθνικης ὁμάδος καὶ τὴν πρόδοδόν μας, κοινωνικὴν καὶ ἀτομικὴν.

7. 'Η καλλιέργεια τῶν ἀνωτέρω εκπαιδευτικῶν ἐπιδιώξεων υπό τὰς σημερινὰς συνθήκας ἀποτελεῖ τελείως νόμιμον τακτικὴν.»

Μὲ βάση τὸ ἐπτάλογο αὐτὸ «πιστεύω» ἄρχισε ἕνας πρωτοφανὴς δημιουργικὸς ὀργασμὸς τοῦ εκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου. Παραθέτω ἐδῶ ὀλίγα μόνον ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἔργα του στὸ χρονικὸ διάστημα τοῦ ἔτους 1959—1960.

1. 'Εμελέτησε πρῶτα τὴν 'Ελληνικὴν εκπαιδευτικὴν νομοθεσίαν μὲ εἰδικὰς 'Επιτροπὰς καὶ συζήτησε μὲ τοὺς εκπαιδευτικοὺς παράγοντες τῆς 'Ελλάδος τὰ ὀργανωτικὰ καὶ λοιπὰ ζητήματα τῆς Παιδείας.

2. 'Εστέγασε τὸ νέο πνεῦμα τῆς ἀγωγῆς τῆς δημοτικῆς καὶ Μέσης σὲ νέα ὥραϊα, εὐρύχωρα καὶ συγχρονισμένα κτίρια.

3. 'Ὁργάνωσε σειρὰ ἐπιμορφωτικῶν μαθημάτων γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ καθηγητὰς μὲ τὴν μετὰκλινση εἰδικοῦ καθηγητοῦ ἀπὸ τὴν 'Ελλάδα.

4. 'Απέστειλε μὲ ἔξοδά του ὑποτρόφους δασκάλους καὶ καθηγητὰς γιὰ μετεκπαίδευσιν στὴν 'Ελλάδα καὶ στὴν Εὐρώπῃ.

5. Καθώρισε ὅτι ἡ θέση τῶν εκπαιδευτικῶν μέσα στὶς κοινότητες καὶ τὶς πόλεις εἶναι ἡγετική καὶ ἐζήτησε τὴν παραμονὴν τους μέσα στὶς κοινότητες, ὅπου ὑπηρετοῦν.

6. 'Υποστήριξε πολὺ τὴν ἴδρυσιν συνδέσμων καὶ συμβουλίων τῶν γονέων γιὰ νὰ φέρῃ σὲ ἐπαφὴ τὸ σχολεῖο μὲ τὴν οἰκογένειαν.

7. 'Εξελλήνισε τὴ στοιχειώδη παιδείαν μὲ τὴν ἐπίσημην κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς 'Αγγλικῆς γλώσσας καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς 'Ελληνικῆς ποὺ κατεδίδωκαν οἱ 'Αγγλοι.

8. Διέταξε νὰ ἀνυψώνεται ἡ ἑλληνικὴ σημαία σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα: νὰ ψάλλωνται ἔθνικα τραγούδια καὶ ὁ ἔθνικὸς ἑλληνικὸς ὕμνος, νὰ τελοῦνται οἱ ἔθνικες ἑλλην. γιορτὲς καὶ νὰ ἀναρτῶνται οἱ εἰκόνες 'Ελλήνων ἡρώων καὶ προσωπικοτήτων, οἱ εἰκόνες τοῦ Μ. 'Αρχιεπισκόπου καὶ τοῦ Γρίβα—Διγενῆ καὶ τῶν ἡρώων τοῦ Κυπριακοῦ ἀγῶνος.

9. Κατήρτισε τὸ νέο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα τῆς στοιχειώδους εκπαιδεύσεως μὲ εἰδικὰς ἐπιτροπὰς ἀπὸ ἐπιθεωρητὰς καὶ ἄλλα εἰδικὰ πρόσωπα. Στὸ νέο πρόγραμμα εἰσήγαγε τὸ θεσμὸ τῶν κέντρων ἐνδιαφέροντος· ἔδωκε σημασίαν στὴν καλλιέργειαν τοῦ ἑλληνικοῦ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου, στὴ διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς καὶ κυπριακῆς ἱστορίας, στὴν ἀγωγή τοῦ πολίτου, στὴ συγγραφὴ συμπληρωματικῶν τοπικῶν ἀναγνωστικῶν.

10. 'Αποφάσισε τὸν διαχωρισμὸ τῶν μεγάλων σχολείων καὶ τὴν ἴδρυσιν μικροτέρων ἀγροτικῶν γιὰ χωριά. 'Επίσης τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν τῶν μονοθεσίων γιὰ νὰ ἰδρυθοῦν πολλὰ διθέσια καὶ τριθέσια. 'Ετοὶ σχολεῖα ποὺ ἀριθμοῦν πάνω ἀπὸ 45 παιδιὰ προάγονται σὲ διθέσια καὶ σχολεῖα μὲ 100 παιδιὰ γίνονται τριθέσια. Παράλληλα ὁ ἀριθμὸς τῶν δασκάλων ἔφθασε στοὺς 1900.

11. 'Αποφάσισε τὴν ἴδρυσιν ὀκταταξίων δημοτικῶν σχολείων σὲ ὠρισμένα ἀγροτικὰ κέντρα· σκοπὸς τῶν σχολείων αὐτῶν εἶναι ἡ εὐρύτερη γενικὴ μόρφωσις τῶν ἀγροτοπαίδων καὶ ἡ παροχὴ εἰδικῶν γνώσεων (γεωργικῶν, τεχνικῶν, οἰκοκυρικῶν) γιὰ τὴν κοινοτικὴν ζωὴν. Τὰ σχολεῖα αὐτὰ προορίζονται γιὰ ὄσους δὲν θὰ παρακολουθήσουν μαθήματα στὴ μέση ἐκπαίδευσιν.

12. 'Εφρόντισε νὰ τακτοποιήσῃ τὸ θέμα τῆς λειτουργίας τῶν νηπιαγωγείων μὲ τὴν μετὰκλινση εἰδικῶν νηπιαγωγῶν ἀπὸ τὴν 'Ελλάδα καὶ τὴν ἴδρυσιν προτύπου νηπιαγωγείου.

13. 'Εθεσε ἀμέσως σὲ ἐφαρμογὴ τὴ νέα ἑλληνικὴ νομοθεσία τῆς μέσης παιδείας: καθώρισε τὸν πρῶτον τριετὴ κύκλον μὲ γενικὴν μόρφωσιν καὶ τὸν δεύτερον τριετὴ ἐπίσης μὲ κλασσικὴ καὶ ἐμπορικὴ—οἰκονομικὴ κατεύθυνσιν. Τὸ ὅλον πρόγραμμα καὶ τῶν δύο κύκλων διαποτίζεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως.

Μὲ τὴν αὐτὴν βάση τῶν δύο κύκλων ὠργάνωσε δύο μεγάλες Τεχνικὲς σχολὰς καὶ ἕνα Γεωργικὸ γυμνάσιον: Στὶς Τεχνικὲς Σχολὰς κατασκευάζονται ὅλα τὰ ὄργανα φυσικῆς καὶ τὰ ἐπιπλά τῶν σχολείων μέσης καὶ δημοτικῆς. Παράλληλα τὸ Συμβούλιον ἐφρόντισε νὰ ὑποβιβάσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν ἐκάστης τάξεως σὲ 40.

14. 'Εδωκε ἐξαιρετικὴν σημασίαν στὴν ἀνάπτυξιν πλούσιας σχολικῆς ζωῆς καὶ καθιέρωσε τὰ ἐλεύθερα ἀπογεύματα ἐνδιαφερόντων καὶ δράσεων τῶν μαθητῶν.

15. 'Ὁργάνωσε εἰδικὰ συνέδρια, μαθήματα καὶ διαλέξεις μὲ πρακτικὰς ἐφαρμογὰς γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, τῆς μουσικῆς, τῶν τεχνικῶν καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ συνέταξε εἰδικὰ προγράμματα καὶ ἐκθέσεις.

16. 'Εφρόντισε γιὰ τὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν ἐνηλίκων καὶ τὴν καταπολέμησην τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ μὲ τὴν ἴδρυσιν νυκτερινῶν ἐπιμορφωτικῶν κέντρων.

17. 'Ὁργάνωσε εἰδικὰ μαθήματα φυσικῆς καὶ χημείας γιὰ τὴν συμπλήρωση καὶ ἐκσυγχρονισμὸν τῶν γνώσεων τῶν δασκάλων καὶ τὴν ἄσκησίν τους στὴ χρῆσιν τῶν ἐργαστηρίων καὶ τῶν ἐποπτικῶν μέσων.

18. 'Ἰδρυσεν Ἰνστιτοῦτα σὲ ὅλες τὶς πόλεις γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῶν ξένων γλωσσῶν ἀγγλικῆς, γαλλικῆς, γερμανικῆς, ἰταλικῆς καὶ τουρκικῆς, σὲ συνεργασίαν μὲ τὰ ἐπίσημα Ἰνστιτοῦτα καὶ γραφεῖα παιδείας τῶν ἀντιστοίχων χωρῶν.

19. 'Ἰδρυσεν τὴν Παιδαγωγικὴν 'Ακαδημίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἑλληνικῶν παιδαγωγικῶν 'Ακαδημιῶν καὶ τὴν ἐφωδίασε μὲ ἐκλεκτὰ παιδαγωγικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ προσωπικὰ.

Σήμερα ἡ 'Ακαδημία μὲ τὴν ἀφθονίαν τοῦ χώρου ποὺ διαθέτει, τὰ οἰκοτροφεία τῶν σπουδαστῶν, τὸ τεράστιον θέατρο, τὴν εὐρύχωρὰ τῶν εἰδικῶν αἰθουσῶν μαθημάτων, τὸν πλοῦτον τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν ἄλλων διδακτικῶν μέσων, πρὸ πάντων ὅμως μὲ τὴ δημιουργικὴ ἐργασία ποὺ συντελεῖται κάτω ἀπὸ τὴν πίστην, τὴν ὁρμὴν καὶ τὴ σωφροσύνην τοῦ σημερινοῦ ἐμπνευσμένου Διευθυντῆ καὶ τῶν ἀνταξίων συνεργατῶν τοῦ ἔχει ἐπιβληθῇ ἀπόλυτα στὴ συνείδησιν τῶν εκπαιδευτικῶν καὶ τῆς κυπριακῆς κοινωνίας. 'Απόκτησε πρωταρχικὴν θέσιν στὴ ζωὴ τῆς Μεγαλονήσου καὶ πρωτοστατεῖ σὲ κάθε ἔθνικῇ, εκπαιδευτικῇ καὶ πνευματικῇ κίνησιν.

'Αναγκάζομαι νὰ περιορισθῶ στὰ κεντρικὰ μόνον κεφάλαια τῆς καταπληκτικῆς δημιουργικῆς δράσεως τοῦ Γραφείου Παιδείας τῆς Κύπρου καὶ νὰ παραλείψω ποικίλες ἄλλες σημαντικὰς ἐπίσης δραστηριότητες, ὡς εἶναι ἡ ἔκδοσις εἰδικοῦ εκπαιδευτικοῦ περιοδικοῦ, ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν σχολείων μὲ ἐποπτικὰ μέσα καὶ εἰκόνες, ἡ ἀνάπτυξις σχολικῶν κήπων, ἡ ὀργάνωσις τῆς σχολιατρικῆς ὑπηρεσίας, τῶν σχολικῶν συνεταίρισμων καὶ ταμιευτηρίων, ἡ ἴδρυσιν ὁμίλων παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν, ὁ προγραμματισμὸς τῶν σχολικῶν ἐκδρομῶν καὶ ἄλλα.

'Ὁ εκπαιδευτικὸς τῆς 'Ελλάδος, ποὺ ξέρει καὶ μπορεῖ νὰ βλέπῃ καὶ νὰ ἀκούῃ, καταπλήσσειται κυριολεκτικὰ μπροστὰ στὴν τεράστιαν ἀναγεννητικὴν προσπάθειαν, ποὺ μᾶς παρουσιάζουν οἱ ἡγέτες τῆς Κυπριακῆς Παι-

δείας. Και ή προσπάθεια αυτή δέν ξμεινε στα χαρτιά· μετουσιώθηκε γοργότατα σε γόνιμο και αποδοτικό έργο. Προσωπικά έγω τὸ εἶδα και τὸ ἔζησα στους διαλεχτοὺς νέους δασκάλους τῆς Κύπρου, πὸ εἶχαμε στή μετεκπαίδευση τοῦ Πανεπιστημίου και τὸ ξανάζησα σε μεγαλύτερη ἔκταση στὸ 20ήμερο σεμινάριο τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς Λευκωσίας. Πεντακόσιοι ἐκπαιδευτικοὶ τῆς δημοτικῆς και πολλοὶ τῆς Μέσης ἔδωκαν πρόθυμοι τὸ «παρὼν» στὸ προσκλητήριο τοῦ Γραφείου Παιδείας· ἕνα προσκλητήριο ἀπόλυτα προαιρετικό. «Ὅλοι γελαστοί, αἰσιόδοξοι και θορραλέοι· ὅλοι μὲ τὴ συναίσθηση τῆς μεγάλης και ἔθνικῆς τους ἀποστολῆς. Οἱ ἀπορίες πὸ διατύπωναν και οἱ ἐρωτήσεις πὸ πρόβαλλαν περιστρέφονταν ὅλες γύρω ἀπὸ τὰ πιὸ φλέγοντα και ἐπίκαιρα προβλήματα τῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Ψυχολογίας και Διδακτικῆς και μαρτυροῦσαν ὅτι ὅλοι παρακολουθοῦν μὲ ζωντὸ ἐνδιαφέρον τὰ σύγχρονα ρεύματα τῆς ἐπιστήμης πὸ διάλεξαν ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς τους.

Τὸ ἐξαιρετικό αὐτὸ φαινόμενο τῆς κυπριακῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀναγεννήσεως καλεῖ σε στάση προσοχῆς! Αἰσθάνεσαι τὸ ἠθικό χρέος νὰ ἀποκαλυφθῆς και νὰ εὐχηθῆς σε ὅλους, ἀπὸ τοὺς πρώτους ὡς τοὺς τελευταίους, νὰ συνεχίσουν τὸν ὡραῖο δρόμο πὸ χάραξαν μὲ τὴν ἴδια πίστη, ὁρμὴ και αἰσιοδοξία· νὰ προχωροῦν πάντα ἐμπρός, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζωνται πολὺ ἀπὸ τὰ ἑλλαδικὰ συστήματα και προγράμματα πὸ δέν ἔχουν ποτὲ ἀρχὴ και τέλος. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ πεῖρα και παράδοση τῆς Ἑλλάδος ἄς ἀποτελῇ ἀπλῶς τὴν ἀνασχετικὴ δύναμη τῆς μεγάλης ὁρμῆς τῆς Κυπριακῆς Παιδείας. Μὲ τὴν εὐχὴ αὐτὴ πιστεύω, ὅτι τὸ μεγάλο πείραμα, πὸ ἄρχισε στὴ Μεγαλόνησο, θὰ ἐπιτύχῃ σε ὅλο τὸ βάθος και πλάτος· ὅτι θὰ γίνῃ ὑποδειγματικό και πρότυπο. Ὅτι μὲ τὴν προοπτικὴ αὐτὴ ἡ Κύπρος, τὸ πανάρχαιο αὐτὸ σταυροδρόμι Ἀνατολῆς και Δύσεως, θὰ ἀποβῇ τὸ πνευματικό προγεφύρωμα τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς ὀρίζοντες τῆς Ἀνατολῆς και τοῦ Νότου.

Γ. Ζομπανάκης

Γύρω ἀπὸ τὰ ἐκατόχρονα τοῦ Tagore ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του.

Η ΛΥΡΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ TAGORE

Θὰ ἀφίσω στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ
τὸν θησαυρόν μου και θὰ ταξιδέψω
διασχίζοντας τὰ σκότη τῆς νύχτας ἔως
τὰ σύνορα τῶν ἀθανάτων λάμπσεων.

Tagore

I

Ὁ Tagore—ὅπως παρατηρεῖ Ἰνδὸς λόγιος ἑρμηνεύων τὰς γνώμας ὅλων τῶν Ἰνδῶν—«εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἀγίους μας ὁ ὁποῖος δέν ἀπαρνῆθηκε τὴν Ζωὴν ἀλλὰ ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ζωὴν και γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸν ἀγαποῦμε ὅλοι μας οἱ Ἰνδοί».

Ἄς προλογίσωμε ὁμῶς τὸ θέμα μας μὲ ἕνα μυστικιστικὸν προανάκρουσμα τοῦ ἴδιου τοῦ Tagore σὰν κάποιου δηλαδὴ θρησκευτικοῦ θουρίου, πὸ ἀποπνέει τὸ ἄρωμα τῆς θεϊκῆς ἀγάπης.

A'

«Σφίγγω τὰ χέρια Σου!

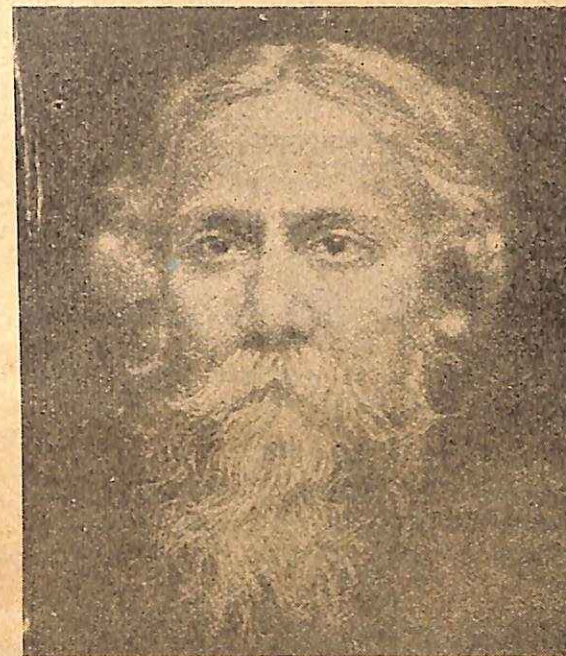
Τὰ πιέζω στὸ στήθος μου.

Προσπαθῶ νὰ γεμίσω τὰ μπράτσα μου μὲ τὴν ὁμορφιά Σου, νὰ ρουφήξω τὸ γέλιο Σου μὲ τὰ φιλιὰ μου, νὰ πιῶ τὸ βλέμμα Σου μὲ τὰ μάτια μου.

Ἄλλοίμονον!

Ποῦ εἶναι ὁμῶς ὅλα αὐτά, Κύριέ Μου;

Ποῖός μπορεῖ νὰ παρσβιάσῃ τὸ γαλανὸν χρῶμα τοῦ Οὐρανοῦ;

Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ

Προσπαθῶ νὰ φθάσω τὴν Ὅμορφιά!

Δέν μπορῶ.

Κουρασμένος παραιτοῦμαι και πέφτω χάμω.

Πῶς θὰ μπορούσε τὸ σῶμα νὰ ἀγγίξει τὸ ἄνθος πὸ μονάχα ἡ ψυχὴ
μπορεῖ νὰ τὸ ἀγγίξει;»

Και συνεχίζει εἰς τόνον παρακλητικὸν τὴν παράκλησίν του.

B'

«Στερημένος, Κύριέ Μου, τῆς θέας τῆς Μορφῆς Σου, δέν γνωρίζω πιά, οὔτε ἐγὼ οὔτε ἡ καρδιά μου ἀνάπαυση, και ὁ μόχθος μου δέν εἶναι πλέον ἄλλο τι παρὰ μιὰ ἀπέραντη κατάθλιψη μέσα στὰ στενὰ ὅρια τῆς ἑρημικῆς μονώσεώς μου.

Σήμερα πρόβαλε καλοκαίρι στὰ παράθυρά μου, ἕνα καλοκαίρι μὲ τοὺς ψιθύρους του τοὺς γλυκοὺς και μὲ τοὺς ἀναστεναγμούς του.

Ἰδοὺ λοιπὸν—ἐνώπιος ἐνωπίω—ἡ ὥρα τῆς ἡρεμίας και τοῦ τραγουδιοῦ μου.»

II

Καί τώρα—ὕστερα ἀπὸ τὸν προεισαγωγικὸν αὐτὸν ἐντοπισμὸν—ἄς παρακολουθήσωμε ἀποσπασματικὰ τὴν λυρικὴν προσφορὰν τοῦ ποῦ παρ-
νει τὴν μορφὴν ἀνατάσεως ψαλμωδικῆς καὶ Πανθειστικῆς.

A'

«Ποιὸς πιστεύει, Κύριε, πῶς μπορεῖ νὰ Σὲ ὑμνήσῃ σ' αὐτὴν τὴν σκο-
τεινῇ ἐρημικῇ γωνίᾳ ἐνὸς ναοῦ, τοῦ ὁποῖου εἶναι κλειστὲς αἱ θύρες.

Ἄνοιξε τὰ μάτια καὶ δὲς πῶς ὁ Θεὸς Σου δὲν εἶναι μπροστὰ Σου.

Εἶναι ἐκεῖ ὅπου ὁ γεωργὸς ἐργάζεται τὸ σκληρὸν ἔδαφος.

Εἶναι ἐκεῖ ὅπου τὸ μονοπάτι ὁδηγεῖ πρὸς τὸ λατομεῖον.

Βρίσκεται μαζί με αὐτοὺς τοὺς ταπεινοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς λατό-
μους μέσα στὸν ἥλιο ποῦ τοὺς περιλούει.

Τὸ ἐνδυμὰ Του εἶναι σκεπασμένο μετὰ τὴν σκόνῃ.

Ἀπολύτρωση!

Ποῦ ὅμως ἔχεις τὴν ἀξίωσιν πῶς θὰ βρῇς τὴν ἀπολύτρωσιν;

Ὁ Κύριός μας δὲν εἶναι ἐπιφορτισμένος ὁ ἴδιος μετὰ τοὺς δεσμοὺς τῆς
δημιουργίας. Εἶναι πάντοτε μαζί μας.

Ἄφισε λοιπὸν τοὺς στοχασμοὺς σου, παράτησε τὰ ἄνθη σου καὶ τὸ
θυμίαμά σου.

Πήγαινε νὰ ἐνωθῇς μαζί Του καὶ κρατήσου κοντὰ Του στὸν μόχθον,
καὶ στὸν ἰδρώτα, ποῦ θὰ ρέει ἀπὸ τὸ μέτωπό Σου.»

III

Καί τώρα ὁ Ἰνδὸς ψαλμῶδὸς συνεχίζει τὴν λυρικὴν προσφορὰν τοῦ,
κρούοντας ὡς ὁ Προφήτᾶν Δαυὶδ τὴν λύραν τοῦ.

Ἄς τὸν ἀκούσωμε σὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ στροφή τοῦ.

A'

«Τὸ τραγούδι, Κύριε, ποῦ ἤθελα νὰ Σᾶς τραγουδήσω, δὲν τραγου-
δήθηκε ἔως σήμερα.

Πέρασα τὲς ἡμέρες μου κουρδίζοντας καὶ ξεκουρδίζοντας τὴν λύ-
ραν μου.

Δὲν μπορῶ νὰ βρῶ τὸν ἀκριβῆ ρυθμό.

Αἱ λέξεις δὲν προσαρμόζονται καλὰ, καὶ στὴν καρδιά μου ἀπομένει
ἡ ἀγωνία τῆς εὐχῆς.

B'

Δὲν ἀντίκρυσσα, Κύριε, τὸ πρόσωπό Σου.

Δὲν δάνεισα τὸ αὐτί μου στὴ φωνή Σου.

Ἄκουσα μονάχα τὰ ἡσυχὰ βήματά Σου μπροστὰ στὸ σπίτι μου.

Ὅλη ἡ μακρὰ πορεία τῆς ζωῆς μου διέρρευσε, ἐνῶ κατηύθυνα νὰ ἐπι-
τύχῃ τὴν πολιορκίαν Σου στὸ σπίτι μου.

Ἡ λάμπα ὅμως δὲν εἶναι ἀναμμένη καὶ δὲν μπορῶ νὰ Σὲ προσκαλέσω
νὰ εἰσέλθῃς.

Ζῶ μετὰ τὴν ἐλπίδα τῆς συναντήσεώς Σου.

Ἄλλ' ἡ συνάντησις καὶ τὸ συναπάντημά μας δὲν πραγματοποιήθηκε
γιὰ τὴν ὥρα.»

Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὁ Βιβλικὸς αὐτὸς Προφήτης

τῶν Ἰνδῶν, δὲν παρουσιάζει καταφανεῖς ὁμοιότητες πρὸς τοὺς προφῆτας
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ πρὸς τὸν Προφητὰν Δαυὶδ;

Καὶ ἐρωτᾶται ἡ ῥη:

Μποροῦσε νὰ μὴν εἰσακουσθοῦν ἀπὸ τὸν Κύριον αἱ ὡς ἄνω παρακλή-
σεις τοῦ;

Μποροῦσε ὁ Κύριος νὰ ἀπορρίψῃ τὰ αἰτήματά τοῦ; Ἄς ἀκούσουμε
ὅμως τὸν ἴδιον νὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ τὴν πανηγυρικὴν εἰσδοχή τοῦ κοντὰ
στοὺς κόλπους τῆς Θεότητος:

A'

«Πῆρα, Κύριε, τὴν πρόσκλησή μου γιὰ τὴν πανηγυρικὴ τελετὴ καὶ
ἔτσι ἡ ζωὴ μου εἶναι εὐλογημένη.

Τὰ μάτια μου εἶδαν καὶ τὰ αὐτιά μου ἄκουσαν. Θὰ μετάσχῃ κι ἐγὼ
στὴν πανήγυρη αὐτὴ γιὰ νὰ παίξω μετὰ τὸ μουσικὸ ὄργανό μου, γιατί ἔκαμα
τὸ πᾶν γιὰ νὰ τὸ πετύχῃ.

Καὶ Σὲ ἐρωτῶ, Κύριέ μου:

Ἦλθε ἐπὶ τέλους ὁ χρόνος ὅπου νὰ μπορῶ νὰ εἰσέλθῃ, νὰ ἀντικρύ-
σω τὸ πρόσωπό Σου καὶ νὰ προσφέρῃ τὸν σιωπηλὸν χαιρετισμὸν μου;»

Καὶ συνεχίζει ἤδη τὴν προσευχή τοῦ σὲ τόνον θρησκευτικῆς ἀνατά-
σεως. Ἄς τὸν ἀκούσωμε:

B'

«Αὐτὴ εἶναι ἡ προσευχή μου πρὸς Σένα, Κύριέ μου!

Χτύπησε ἔως τὴν ρίζα τὸ κακὸ ἀπὸ τὴν καρδιά μου καὶ διώξέ το.

Δός μου τὴν δύναμιν νὰ ὑπομείνω ἐλαφρὰ τὲς λύπες μου καὶ τὲς χα-
ρές μου.

Δός μου τὴν δύναμιν νὰ καταστήσω τὴν ἀγάπη μου γόνιμην σὲ ἐξυπη-
ρετήσεις.

Δός μου τὴν δύναμιν νὰ μὴν ἀπαρνηθῶ ποτὲ τὸν φτωχόν, οὔτε νὰ
κάμψω τὸ γόνυ μου μπροστὰ σὲ ὑπερφίαλον δύναμιν.

Δός μου τὴν δύναμιν νὰ ἀνυψώσω τὸ πνευμά μου, πέραν τῶν καθη-
μερινῶν ἀθλιότητων.

Καί:

«Δός μου τέλος τὴν δύναμιν νὰ ὑποτάξω μετὰ ἀγάπην τὴν δύναμή μου
στὴ θέλησή Σου.»

Καὶ ἐρωτᾷ ἤδη ὁ ἀναγνώστης ἢ ἡ ἀναγνώστρια τῶν γραμμῶν αὐτῶν:

Δὲν μοιάζει ἄρα γε ἡ προσευχὴ αὐτὴ τοῦ Ἰνδοῦ Προφήτη μετὰ τὴν πιὸ
ὑψηλόφρονα ἔκφραση τῆς Χριστιανικῆς προσευχῆς μας;

Ἄλλ' ἄς τὸν ἀφίσουμε νὰ τελειώσῃ τὴν προσευχή τοῦ σὲ ἄλλον τό-
νον λυρικῆς ἐξάρσεως καὶ λυρικῆς προσφορᾶς.

Γ'

«Ἐσένα, Κύριε, θέλω

Ἐσένα μονάχα.

Αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει ἡ καρδιά μου καθημερινά!

Κι ὅταν ἡ καρδιά μου, Κύριέ μου, θὰ ἔχῃ χάσει τὴν χάριν τῆς, ἔλα
κοντὰ μου μετὰ τὴν μορφὴν τῆς ἐκρήξεως κάποιου τραγουδιοῦ.

Εἶμαι καθισμένος στὴ χλόῃ καὶ ἀτενίζω τὸν Οὐρανόν, ὀνειροπολῶν-
τας τὴν ξαφνικὴν λαμπρότητα τοῦ ἐρχομοῦ Σου, ἐνῶ θὰ ἐποχεῖσαι ἐπὶ ἄρ-
ματος πυρίνου μετὰ χρυσὰ φτερά.

Περνάει όμως ο καιρός και δεν ακούω, Κύριέ μου, τον θόρυβον και τον κρότον από την πορεία του ἄρματός Σου.»

Δ'

«Δέν είναι μήπως ακόμη καιρός;
Τί υπολείπεται να κάμω ακόμα;
Δέν είναι ακόμη καιρός να σηκώσω την ἄγκυρα;
Θεέ μου!
Κύριε όλων των Οὐρανῶν.
Ἐάν δέν ὑπῆρχα, ποῦ θά κατευθυνόταν ἡ ἀγάπη Σου;
Ἐσύ, ὦ Βασιλεῦ των Βασιλείων, ποῦ εἶσαι περιβεβλημένος μετὰ τὴν
ὁμορφιά.

Ἐσύ ἠχμαλώτισες τὴν καρδιά μου!
Ὡ φῶς!
Φῶς Ἐσύ τοῦ κόσμου!
Φίλησε τὰ μάτια μου!
Γλύκανε τὴν καρδιά μου!
Σὲ ἀναγνωρίζω γιὰ τὸν Θεόν μου!»

IV

Καὶ τώρα... ὕστερα, ὕστερα ἀπὸ τὴν προσευχή του αὐτὴ πρὸς τὴν Θεότητα, ὡς τὸν παρακολουθήσουμε στὸ ταξίδι του, ποῦ θά τοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐνώση του μετὰ τὴν Θεότητα.

Ἄς ἀκούσουμε συνεπῶς καὶ τὴν λυρικήν αὐτὴν ἐξομολόγησή του, σὰν τὸν πιὸ ἐπιβεβλημένον ἐπίλογον γιὰ τὸ θέμα μας.

A'

«Ξεύρω, Κύριε, πῶς θάρρη κάποιον μέρα ποῦ θά χάσω τὴν ὄψη τοῦ κόσμου αὐτοῦ ποῦ ζῶ.

Καὶ ἐνῶ ἡ ζωὴ μου θά σβύνη, τ' ἀστέρια θά ἀγρυπνοῦν τὴ νύχτα, ἡ Αὐγὴ μετὰ τὸ θαμνοχάραγμα τῆς θά προσγγεῖλῃ τὸν ἐρχομὸ τῆς ἡμέρας καὶ οἱ ὥρες θά κυλοῦν σὰν τὰ κύματα τῆς θάλασσας, φέροντας χαρὲς καὶ λύπες.

Πῆρα όμως τὴν ὁδὸν γιὰ τὸ ταξίδι μου αὐτό.

Ἀδέλφια μου!

Εὐχηθῆτε μου: Καλὸ ταξίδι!

Ἰδοῦ:

Βάζω τὰ κλειδιά μου στὴν πόρτα.

Παραχωρῶ ὅλα τὰ δικαιώματά μου ἐπὶ τοῦ σπιτιοῦ μου. Συνοδεύσατέ με μονάχα στὴν ἀναχώρησή μου μετὰ μερικὰ καλὰ σας λόγια.

Γιὰ πολὺ διάστημα ἤμασταν γειτόνοι, καὶ πῆρα ἀπὸ Σὰς περισσότερα ἀπὸ ὅσα μπόρεσα νὰ Σὰς δώσω.

Τώρα... ἡ μέρα τέλειωσε!

Ἡ λάμπα ποῦ φώτιζε τὸ σκοτεινὸ δωμάτιό μου ἔσβυσε.»

B'

«Μιὰ πρόσκληση μοῦ ἦρθε καὶ εἶμαι ἕτοιμος γιὰ τὸ ταξίδι.

Καὶ τὴν ὥρα αὐτὴ τοῦ ταξιδεμοῦ, εὐχηθῆτέ μου, φίλοι μου, καλὴν τύχη...
Ὁ Οὐρανὸς ἀρχίζει νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὸ κόκκινο χρῶμα τῆς Αὐγῆς

καὶ τὸ μονοπάτι ξανοίγεται ὑπέροχον. Μὴ μοῦ πῆτε... τί παίρνω μαζί μου!
Φεύγω γιὰ τὸ ταξίδι μου μετὰ ἀδειανὰ τὰ χέρια καὶ μετὰ τὴν καρδιά γεμάτη ἐλπίδα.

Θὰ φορέσω τὸ νυμφικὸν στέμμα μου!

Δέν ξαναφόρεσα τὸν φαῖον ἢ χιτῶνα τοῦ προσκυνητοῦ.

Καὶ στὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ μου θὰ ἀντικρύζω τὸ ἄστρο τῆς βραδυᾶς, ἐνῶ οἱ θρηνώδικοι τόνοι τῶν τραγουδιῶν τῆς βραδυᾶς θὰ ξεφεύγουν καὶ θὰ ξεχύνονται κάτω ἀπὸ τὸ πληκτρον τῆς βασιλικῆς ἄρπας.»

V

Ἐτελειώσαμε...

Ὁλη ἡ λυρική προσφορὰ τοῦ μεγάλου Ἰνδοῦ ποιητοῦ καὶ φιλοσόφου Tagore ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς δυσαρχίας.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος δηλαδὴ ἡ ἀτέλειωτη καὶ ἄνευ ὁρίων δράση καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ ἔκφραση τῆς εἰρήνης, τῆς γαλήνης καὶ τῆς ὁμορφίας.

Στὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν διακηρύσσεται ἐπίσης ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς ἀξίωμα τὸ γεγονὸς ὅτι ὁποῖος νοιώθει τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθινὸς ἄνθρωπος, ἐπιζητώντας ἐν τέλει τὴν ἐνώση του μετὰ τὸ Ἄπειρον.

Ὁ κόσμος τῆς Δύσεως όμως — ὅπως παρατηρεῖ ὁ André Gide σχολιάζοντας κάποιον ἔργο τοῦ Tagore — δέν ἔχει ἐξοικειωθῇ μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως μετὰ τὸ Ἄπειρον, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἡ ἰδέα τῆς ἐνώσεως μετὰ τὴν Θεότητα εἶναι ἐκδηλὸς καὶ ζωηρά.

Ἀκριβῶς δὲ αὐτὴν τὴν ἀπορρόφηση τοῦ ατόμου ἀπὸ τὸν Βράχμαν τραγουδεῖ τὸ περίφημον Ἰνδικὸν ἔπος «Gitanjali», τὸ μοναδικὸν αὐτὸ ἀριστοῦργημα τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ὅπως τὸ χαρακτηρίζει καὶ ὁ André Gide.

Μέσα δηλαδὴ στὴν διαφανῆ αὐτὴν καθαρότητα τῆς ἐνώσεως μετὰ Θεῖον, μέσα στὸ ἄγγιγμα μετὰ τὰ κράσπεδα τῆς αἰωνιότητος ἀπορροφῶνται κατὰ τοὺς πιστοὺς τοῦ Βράχμα μετὰ τὴν ὑπαρξὴ τὴν ἀτομικὴν ὅλες αἱ λύπες τοῦ ἀνθρώπου, ὅλες αἱ ἀνησυχίες του καὶ ὅλες αἱ ἀγάπες του.

Καὶ ἐπιλέγει ἐπιγραμματικὰ ὁ Tagore:

«Μονάχα ὅταν ἀνοίγεται μπροστά μας ἡ ἡμέρα γύρω ἀπὸ τὴν φωτεινὴν συνείδηση τῆς ὁλότητος, μονάχα τότε ἡ χαρὰ ἀκτινοβολεῖ καὶ πανταχοῦ κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη.»

Καὶ συνεπῶς πρὸς τὴν πίστιν του αὐτὴν ὁ Ἰνδὸς φιλόσοφος ἀφῆκε τὸν θησαυρὸν του εἰς τὸν ἱερὸν ποταμὸν τῶν Ἰνδῶν, τὸν Γάγγην, καὶ ταξίδεψε διασχίζοντας τὰ σκότη τῆς νύχτα ἕως τὰ σύνορα τῶν ἀθανάτων λάμπων, γιὰ νὰ ἀντικρύσῃ τὴν φωτεινὴν συνείδησιν τῆς ὁλότητος, ντυμένην μετὰ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς χαρᾶς καὶ ἀπαστράπτουσιν ἀπὸ τὴν μαγείαν τῆς ἀγάπης.

Εὐριπίδης Σούρλας

1. Μετὰ τὸν φαῖον ποδήρη χιτῶνά του τὸν ἀντίκρουσε ἡ ταπεινότης μας στὴ Λειψία, ὅταν ἔδωκε κάποιον διαλεξὴν του στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας σὲ Βεγγαλικὴν διάλεκτον μετὰ ἀπόδοσιν ἐν Γερμανικῇ ἀπὸ μετοφραστὴν τῆς ὁμιλίας του.

Ἀπὸ τὴν μακρινὴν ἐκείνη πρὸ δεκαετηρίδων ὁλοκλήρων ἐποχὴν ποῦ τὸν πρωτογνώρισα, ἔμεινε ἐν τῇ θύμῃ μου ἡ Βιβλικὴ Μορφὴ Του ὡς κάποιου Μάγου τοῦ Ἰνδικοῦ Μυστικισμοῦ.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

(Πειραματική έρευνα επί της έννοιας του καλού και του κακού)

α) ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

“Ινα συντελέσωμεν κατά τὸ δυνατόν εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ ζητήματος τῆς έννοιᾶς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἰς τὰ παῖδια καὶ τοὺς ἐφήβους, ἐπελήφθημεν τῆς πειραματικῆς αὐτῆς ἐξετάσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀρχὴ ἐκτεταμένων ἐρευνῶν ἐπὶ παρομοίων ψυχολογικῆς φύσεως ζητημάτων, πρὸς ἄμεσον γνῶσιν καὶ ἐν ἡμῖν τοῦ παιδικοῦ καὶ ἐφηβικοῦ κόσμου.

Ποῖαν έννοιαν κρύπτει ὁ παῖς καὶ ὁ ἐφηβος ὅπισθεν τῶν πλέον προσφιλῶν του καὶ εἰς καθημερινὴν χρῆσιν λέξεων; Εἰς τὰς ἠθικὰς έννοιᾶς εἶναι πολλάκις δύσκολον καὶ λεπτὸν τὸ ζήτημα τοῦτο: νὰ προσεγγίσωμεν ἐπακριβῶς τὴν έννοιαν, τὴν ὁποῖαν δίδει εἰς τὰς λέξεις, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς διανοητικὰς έννοιᾶς, ἐνθα αἱ ἀσυμφωνίαι μετὰ τῶν ὀρίμων εἶναι ἐκδηλοῖ. Μεταχειρίζεται τις τὸ «καλὸς» καὶ τὸ «κακὸς» δι’ ἅπαντας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ἴδια ὁ παῖς καὶ ὁ ἐφηβος, ἀλλὰ ποῖα τις εἰκὼν δημιουργεῖται ἐν τῷ ἐσωτερικῷ διὰ τῆς προφορᾶς αὐτῶν; Ποῦ θὰ ἤθελε νὰ καταλήξῃ τις; Ὑπάρχει ταυτότης χρήσεως τῶν λέξεων αὐτῶν μετὰ τῶν ὀρίμων; Πάντα ταῦτα καὶ πολλὰ ἕτερα προσεπαθήσαμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν διὰ τῆς παρούσης ἐρευνῆς.

Τὰ κυριώτερα δὲ τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἠρευνήσαμεν εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Ποῖα ἡ συμμετοχὴ τῶν διαφόρων ἡλικιῶν καὶ φύλων, παρὰ τῷ κανονικῷ ἔχοντι ἀνθρώπῳ, εἰς τὰς ἀνσφερομένας πράξεις, ὡς προσώπων παιζόντων πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὸ ἠθικὸν περιβάλλον τῶν ὑποκειμένων;

β) Ποῖα ἡ σύγκρισις τοῦ συνόλου τῶν σημειωθεισῶν ὑπ’ ἀμφοτέρων τῶν φύλων χαρακτηριστικῶν λέξεων, διὰ τῶν ὁποίων κατονομάζουσι τὰ πρόσωπα ταῦτα;

γ) Ποῖα ἡ φύσις τῆς έννοιᾶς τῶν ἀναφερομένων καλῶν καὶ κακῶν πράξεων ἢ γεγονότων.

δ) Ποῖα τὰ συμπεράσματα τῆς συγκρίσεως τῶν έννοιῶν τῶν ὡς ἄνω δύο πράξεων, ἀπὸ ἡλικίας εἰς ἡλικίαν καὶ ἀπὸ φύλου εἰς φύλον;

Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ εἰς πρακτικοὺς ἀποβλέποντες σκοποὺς, κατηγορήσαμεν κλίμακας, δεικνυσούσας τὰ κατὰ τὴν πορείαν τῶν συμμετεχόντων προσώπων, αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ ὡς βάσις περαιτέρω εὑρυτέρων ἐρευνῶν.

β) ΤΑ ΕΡΕΥΝΗΘΕΝΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

Τὸν συνολικὸν ἀριθμὸν τῶν 1.238 ὑποκειμένων διηρέσαμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ομάδας ἢ περιόδους:

α) Ἡ πρώτη, ἡλικίας 7-12 ἐτῶν, περιλαμβάνει 451 ὑποκείμενα, ἐξ ὧν: 231 θήλεα καὶ 220 ἄρρενα.

β) Ἡ δευτέρα, ἡλικίας 12-15 ἐτῶν, περιλαμβάνει 454 ὑποκείμενα, ἐξ ὧν: 176 θήλεα καὶ 278 ἄρρενα. (Ἐξετάσαμεν μικρότερον ἀριθμὸν θηλέων καθ’ ὅτι, ὡς γνωστόν, ἡ ἥβη προηγείται εἰς τὰ θήλεα).

1. (Ἀπόσπασμα τῆς ὑπὸ δημοσίευσιν ἐρευνῆς μας, ἐκ σελίδων 170).

γ) Ἡ τρίτη, ἡλικίας 15-20 ἐτῶν, περιλαμβάνει 333 ὑποκείμενα, ἐξ ὧν: 175 θήλεα καὶ 158 ἄρρενα.

Ἀπαντὰ τὰ ὑποκείμενα εἶναι μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι τοῦ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡῶΝ (κυρίως περιφερείας Σερρῶν) καὶ τοῦ Ὁρφανοτροφείου ἁρρένων εἰς τὸ ὁποῖον φοιτῶσι μαθηταὶ ἐξ ἀπασῶν τῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸ τοῦ ἐβδόμου ἔτους κατέστη ἀδύνατος ἡ ἐξέτασις παιδίων, ἀφ’ ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἐλλείψεως παρ’ ἡμῖν νηπιαγωγείων καὶ σχετικῶν βοηθητικῶν χώρων, ἀφ’ ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τοῦ παιδίου νὰ ἐκφρασθῇ ἀντικειμενικῶς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ περιβάλλοντός του. Τὴν τοιαύτην δυσκολίαν συναντᾷ καὶ ἡ G. Wallon, ἡ ὁποία καὶ προβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἡλικίας 3-7 ἐτῶν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν έννοιῶν.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 7 ἐτῶν ὁ παῖς ἀρχίζει νὰ γνωρίζῃ πλήρως τὴν προσωπικότητά του καὶ νὰ τὴν θέτῃ εἰς περίοπτον θέσιν ἀπέναντι τῶν ἄλλων. Ἐρχεται εἰς ἐπαφὴν ἐν τῷ σχολείῳ μετὰ τῶν συμμαθητῶν του, παιδίων ξένων πρὸς τὸ οἰκογενειακόν του περιβάλλον, τέλος ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ὀρίμων, ὅπως συμβαίνει π. χ. μετὰ τὴν προσωπικότητά τοῦ διδάσκοντος, ἡ ὁποία ἐπιδρᾷ καταφανῶς ἐπ’ αὐτοῦ. Ἀφομοιοῦται μετὰ τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς καὶ ὑπολογίζει μᾶλλον τὸν ἑαυτόν του ὡς μίαν ἀπλὴν ἐνότητα μετὰ τῶν ἄλλων, ὑποχωροῦντος ὀλίγον κατ’ ὀλίγον τοῦ «ΕΓΩ».

Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἐξ ἄλλου ἔτους ἀρχίζει ἡ ἐμφάνισις τῆς ἥβης, ἡ ὁποία συμπληροῦται κατὰ τὸ 15ον ἔτος καὶ ἐπ’ ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Ἀπὸ δὲ τοῦ 15-20 ἔτους συμπληροῦται, ἀφ’ ἐνὸς μὲν ἡ ἥβη, ἀφ’ ἑτέρου δὲ ἡ ἠθικὴ συνείδησις, ἡ εὐφυΐα, ἡ φαντασία, ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις, ἡ κρίσις, ἡ καλαιοθητικὴ συνείδησις, τὸ συναίσθημα καθόλου, ἅτινα παραλλήλως διεκρίναμεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἡλικίας δώδεκα ἕως εἴκοσι ἐτῶν. Αἱ μεταβολαὶ κατὰ τὰς ἡλικίας ταύτας ἀπὸ τῆς προηγουμένης, εἶναι λίαν ἐκδηλοῖ.

Τὰ ὑποκείμενα δὲ ἅτινα ἠρευνήσαμεν κατανέμονται ὡς ἀκολούθως:

Α) Ἑλικίας 7-12 ἐτῶν:

1.	59	μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι	Α’	τάξεως	2ου	Δημοτικοῦ Σχολ.	Σερρῶν
2.	14	»	Β’	»	2ου	»	»
3.	28	»	Γ’	»	3ου	»	»
4.	63	»	Γ’	»		Δημοτ. Σχ.	Σκουτάρεως*
5.	31	»	Δ’	»	8ου	»	Σερρῶν
						(Πρότυπον Β’ Περιφερείας)	
6.	33	»	Δ’	»	10ου	»	Σερρῶν
7.	33	»	Δ’	»	3ου	»	»
8.	19	»	Ε’	»	10ου	»	»
9.	44	»	Ε’	»	1ου	»	»
						(Πρότυπον Α’ Περιφερείας)	
10.	61	»	Ε’·ΣΤ’	»	6ου	Δημ. Σχολείου	Σερρῶν
11.	52	»	Ε’·ΣΤ’	»		Δημοτ. Σχολ.	Σκουτάρεως*
12.	34	»	Ε’·ΣΤ’	»		Δημοτ. Σχολ.	Σκοτούσης*
13.	49	»	Ε’·ΣΤ’	»	1ου	Δημοτ. Σχολ.	Σερρῶν
						(Πρότυπον Α’ Περιφερείας)	

1. Πρλβ. ἐπίσης Μ. Κισσάβου: Ἡ ἠθικὴ συνείδησις, ἐνθα ἡ ἐρευνα ἐπεκτείνεται εἰς τὰς ἡλικίας 7-20 ἐτῶν. Ἀθῆναι 1939.

2. Germaine H. Wallon: Les notions morales chez l’ enfant. P.U.F. Paris, 1949.

3. Μεγάλα χωρία, κείμενα πλησίον τῆς πόλεως Σερρῶν.

Β) 'Ηλικίας 7 - 18 ἐτῶν :

1. 27 μαθηταὶ Νυκτερινῆς Σχολῆς Σερρών.
2. 44 » 'Εθνικοῦ 'Αγροτικοῦ 'Ορφανοτροφείου ἀρρένων Σερρών.

Γ) 'Ηλικίας 12 - 20 ἐτῶν :

1. 155 μαθηταὶ Γ' τάξεως Γυμνασίου ἀρρένων Σερρών.
2. 86 » Ε' » » » »
3. 50 » Η' » » » » (Πρακτικοῦ)
4. 29 μαθήτριαι Η' » » » » (Κλασσικοῦ)
5. 131 » Γ' » » » »
6. 26 » Ε' » » » »
7. 110 » Ζ' » » » »
8. 48 » Η' » » » »

1238 : Σύνολον ἐξετασθέντων ὑποκειμένων.

Δηλαδή: Α) 1η ὁμάς ἀποτελουμένη ἐκ 451 ὑποκειμένων ἡλικίας 7-12 ἐτῶν (220 ἄρρενα καὶ 231 θήλεα)

'Απὸ	7-8 ἐτῶν	...	68 ὑποκείμενα ἐξ ὧν :	36 ἄρρενα	καὶ	23 θήλεα
»	8-9 »	...	70 »	28 »	»	42 »
»	9-10 »	...	88 »	40 »	»	48 »
»	10-11 »	...	79 »	37 »	»	42 »
»	11-12 »	...	146 »	79 »	»	67 »

Β) 2α ὁμάς ἀποτελουμένη ἐκ 454 ὑποκειμένων ἡλικίας 12-15 ἐτῶν : (278 ἄρρενα καὶ 176 θήλεα)

'Απὸ	12-13 ἐτῶν	...	168 ὑποκείμενα ἐξ ὧν :	86 ἄρρενα	καὶ	82 θήλεα
»	13-14 »	...	149 »	97 »	»	52 »
»	14-15 »	...	139 »	95 »	»	42 »

Γ) 3η ὁμάς ἀποτελουμένη ἐκ 333 ὑποκειμένων, ἡλικίας 15-20 ἐτῶν : (158 ἄρρενα καὶ 175 θήλεα)

'Απὸ	15-16 ἐτῶν	...	65 ὑποκείμενα ἐξ ὧν :	42 ἄρρενα	καὶ	23 θήλεα
»	16-17 »	...	90 »	43 »	»	57 »
»	17-18 »	...	81 »	24 »	»	57 »
»	18-19 »	...	52 »	23 »	»	29 »
»	19-20 »	...	45 »	36 »	»	9 »

γ) Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑ ΜΕΘΟΔΟΣ

'Απὸ τὰς μεθόδους αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν τῇ ξένῃ καὶ παρ' ἡμῖν διὰ τὴν ἐρευναν ἠθικῶν ἐννοιῶν ἐκρίναμεν ὡς κατάλληλον τὴν διὰ τῶν ἐρωτήσεων.

α) Γραπτῶς μὲν διὰ τὰς ἡλικίας 10-20 ἐτῶν ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων δὺο ἐρωτήσεων :

1. «Διηγηθῆτε τὴν μεγαλυτέραν καλὴν πράξιν, τὴν ὁποῖαν εἶδατε ἢ ἀκούσατε»,

2. «Διηγηθῆτε τὴν μεγαλυτέραν κακὴν πράξιν, τὴν ὁποῖαν εἶδατε ἢ ἀκούσατε».

β) Προφορικῶς δὲ διὰ τὰς ἡλικίας 7-10 ἐτῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων ἐρω-

τήσεων, ἀλλὰ ὑποβοηθουμένων τῶν παιδίων καὶ διὰ καταλλήλων ἄλλων σχετικῶν ἐρωτήσεων.

'Εγένετο ὑπόδειξις εἰς τὰ ὑποκείμενα νὰ διηγηθῶσι τὴν μεγαλυτέραν ἐξ ὧν τῶν καλῶν καὶ κακῶν πράξεων, τῶν ὁποῶν μέχρι τότε εἶχον προσωπικὴν ἀντίληψιν. 'Η πράξις αὕτη ἤδη διεπράχθη ὑπὸ τῶν ἰδίων, ἢ τὴν εἶδον νὰ διαπράττηται ὑφ' ἐνὸς ἄλλου, ἢ τὴν ἐδιάβασαν, ἢ τὴν ἤκουσαν ἐξ ἄλλου ὑποκειμένου. Οὐδεμία ὑπόδειξις πράξεων ἐγένετο, ὃ δὲ χρόνος διὰ τὰς γραπτὰς ἀπαντήσεις ἦτο καθωρισμένος ἐκάστοτε καὶ ἡ ἀπόλυτος σιγὴ ἐξησφαλισμένη.

'Η τοιαύτη μέθοδος τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας ἐν τῇ ἐκλογῇ, ἐνέχει τὰ μεγαλύτερα σπέρματα ἀληθείας καὶ εἰλικρινείας, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπομένων.

Εἶναι δὲ ἀσυγκρίτως καλυτέρα τῶν μεθόδων, αἵτινες ἔχουσιν ὡς βάσιν τοὺς ὁρισμούς, τὰς πλαστὰς ὑποθέσεις ἢ τὴν σύγκρισιν τῆς ἀξίας τῶν πράξεων κ.λ.π.¹.

Καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐξετάσεως τῶν ὑποκειμένων, συντονωτάτην ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν, ὥστε νὰ εἶναι πλήρης ἡ τήρησις τῶν ὅρων τῆς ἀκριβοῦς διεξαγωγῆς τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν καὶ κατὰ τὴν ὁμαδικὴν καὶ κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἐξέτασιν.

δ) ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ

Τὰ δὲ κριτήρια τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀνιχνευθέντων προβλημάτων, ἦσαν τὰ ἑξῆς :

1. Οἱ εὐεργετηθέντες τῆς καλῆς πράξεως καὶ οἱ ὑπαίτιοι, τὰ θύματα τῆς κακῆς πράξεως. Πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἐσημειώθησαν ὑφ' ἀπάντων σχεδὸν τῶν ὑποκειμένων. Τὰ πρόσωπα ταῦτα, δηλ. οἱ εὐεργετηθέντες, εὐεργετηθέντες, ὑπαίτιοι καὶ θύματα, ἀνήκουσιν εἰς ἀμφοτέρω τὰ φύλα καὶ εἰς ἀπάσας τὰς κατηγορίας ὠρίμων, παιδίων καὶ ζώων προσέτι. 'Η ἀπαρίθμησις τῶν δεικνύει δι' ἐκάστην ἡλικίαν καὶ δι' ἕκαστον φύλον, τὰ πρόσωπα, ἐκ τῶν ὁποῶν συντίθεται τὸ ἠθικὸν περιβάλλον τοῦ ὑποκειμένου.

2. Αἱ χαρακτηριστικαὶ λέξεις, διὰ τῶν ὁποῶν ὀνομάζει τὸ ὑποκείμενον τὰ πρόσωπα ταῦτα.

3. Τὸ ποῖον καὶ ἡ συχνότης τῆς σημειωθείσης πράξεως.

4. 'Η σύγκρισις τῶν ἀνωτέρω πορισμάτων, πρὸς διευκρίνισιν τῆς ἐπικρατοῦσης ἐννοίας, γενικῶς παρὰ τοῖς ὑποκειμένοις.

Περιλαμβάνοντο δὲ εἰς τὸ πρῶτον κριτήριον, ἐκτὸς τῶν παιδίων, ἐφήβων, ὠρίμων, τῆς μὴ σημειωθείσης ἡλικίας, προσέτι τὸ μὴ σημειωθὲν γένος τῶν προσώπων, καθὼς καὶ ἡ μὴ σημειωθείσα ἡλικία καὶ τὸ γένος, καθότι ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι λέξεις πρὸς δήλωσιν τῶν προσώπων : Παῖς, ἄνθρωπος, τίς κλπ. θέτουσιν, ἐν ἀμφιβολῇ τὴν κρίσιν ἡμῶν διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ γένους καὶ ἐπικρατεῖ ὡς ἐκ τούτου ποιά τις ἀσάφεια καὶ σύγχυσις.

Τὰ πορίσματα δὲ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἔχουσιν ὡς ἀκολουθῶς :

1. Σημ. Διὰ τὰς μεθόδους αὐτὰς κάμνει μακρὸν λόγον ἡ Μ. Κισσάβου ἐν τῇ μνημονευθέντι συγγράμματι αὐτῆς, σ. 12 κ.ε.

Ι. ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Α) Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν ἡλικιῶν καὶ φύλων εἰς τὰς καλὰς πράξεις

α) 7 - 12 ἐτῶν :

1. Ὁ ἐγωϊσμός ἐπικρατεῖ, ὡς πρὸς τοὺς πρωταίτιους τῶν καλῶν πράξεων καὶ εἰς τὰ δύο φύλα, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἡλικίαν 7 - 9 ἐτῶν. Ταῦτα ἀγνοοῦσι σχεδὸν τοὺς ἐφήβους. Ὡς πρὸς τοὺς ὠρίμους τὰ θήλεα αἰσθάνονται μεγαλύτεραν συμπάθειαν διὰ τὸ φύλόν των, παρὰ τὰ ἄρρενα διὰ τὸ ἰδικόν των, ἢ δὲ συμπάθεια τῶν ἄρρένων ἐκδηλοῦται ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου φύλου : ἐπίδρασις προφανῶς μητρικῆς.

Τὰ ζῶα συγκινοῦσι τὴν ἡλικίαν ταύτην, ἢ δὲ ἐγκυκλοπαιδικὴ καὶ κοινωνικὴ μόρφωσις τῶν ἄρρένων εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν θηλέων.

β) 12 - 15 ἐτῶν :

2. Ἡ αὐτοσεξοφιλία τῶν ἄρρένων αὐξάνει μετὰ διπλασίου ἐγωϊσμοῦ καὶ σχετικῆς περιφρονήσεως τοῦ ἑτέρου φύλου : ἐφηβικὴ ἰσχύς. Τὰ θήλεα σκέπτονται περισσότερον τὰ ἄρρενα καὶ δὴ ἰσχυροποιοῦσι καὶ συμπαθοῦσι τοὺς ὠρίμους ἄρρενας, ἐνῶ τὰ ἄρρενα ἐκδηλοῦσι τὴν συμπάθειάν των ἀντιστρόφως μόνον πρὸς τὰς ὠρίμους, ὡς καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἡλικίαν. Κοινωνικῶς ἐξελίσσονται γοργότερον τὰ ἄρρενα καὶ εἰς ὑψηλότεραν κλίμακα τῆς ἡλικίας 7 - 12 ἐτῶν. Εἰς τὰ ζῶα προσδίδουσιν ἰκανότητας, ἰδίᾳ τὰ θήλεα.

γ) 15 - 20 ἐτῶν :

3. Ἡ αὐτοσεξοφιλία αὐξάνεται εἰς τὰ ἄρρενα καὶ μάλιστα διὰ τοὺς ὠρίμους, ὡς καὶ ὁ ἀνδρικός ἐγωϊσμός. Ἐγωϊστικώτερα τὰ ἄρρενα τῶν θηλέων καὶ προσηλωμένα πρὸς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν. Ἡ περιφρόνησις των πρὸς τὰ θήλεα ἐλαττοῦται, ἐνῶ περιφρονοῦνται ἐντελῶς αἱ ἐφηβοὶ καὶ τὴν συμπάθειάν των προσελκύουσιν εἰς μικροτέραν κλίμακα πάλιν αἱ ὠριμοί. Ἀντιθέτως τὰ θήλεα σκέπτονται σοβαρῶς ὑπὲρ τῶν ἐφήβων καὶ ὠρίμων, ἐνῶ ἡ ὠριμὸς ἀποκτᾷ δυναμικότητα καὶ χάνει βαθμηδὸν τὴν ἐπιείκειαν.

Τὰ ἄρρενα προσεγγίζουν εἰς τὸ ὑψιστον καὶ ὑπεροχώτερον σημεῖον τῆς κοινωνικῆς καὶ καθαρῶς κοινωνιστικῆς ἐξελιξεως, ἔναντι ὅλων τῶν ἡλικιῶν, μὲ ἀνδρικὸν περιεχόμενον. Ἡ ἡλικία αὕτη δὲν συγκινεῖται σχεδὸν ἀπὸ τὰ ζῶα.

δ) 17 - 20 ἐτῶν :

4. Τὰ ἄρρενα ἐνδιαφέρονται περισσότερον διὰ τὸ ἴδιον φύλον, ἢ δὲ περίοδος, ἐνθα ἡ μέριμνα αὕτη κορυφοῦται, κεῖται μετὰ τῆς ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, ἐνῶ διὰ τὰ θήλεα ἡ περίοδος αὕτη κεῖται μετὰ τῆς ἡλικίας 7 - 12 ἐτῶν.

Τὰ θήλεα λησμονοῦνται ὑπὸ τῶν ἄρρένων καὶ δὴ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον, ἐνῶ ταῦτα σκέπτονται τὰ ἄρρενα κατ' ἀνιοῦσαν κλίμακα, κυρίως ὅμως ἡ ἑτεροφιλία τῶν θηλέων ἄρχεται ἐκ τῆς δευτέρας περιόδου καὶ κορυφοῦται εἰς τὴν τρίτην περίοδον (ἐμφάνισις ἥβης).

Ἀντίστροφος ἐξέλιξις εἰς τὰ θήλεα καὶ τὰ ἄρρενα, τόσον διὰ τὸ ἕτερον, ὅσον καὶ διὰ τὸ ἴδιον φύλον. Ἡ δὲ συμπάθεια τῶν δύο φύλων συνυπάρχει ἐν τῇ ἐξελίξει, μετὰ σημαντικῆς μερίμνης τῶν θηλέων ὑπὲρ τῶν ἄρρένων.

Β) Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν σημειωθέντων προσώπων

α) 7 - 12 ἐτῶν :

5. Τὸ ἐγωϊστικὸν στάδιον ὡς πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ καλοῦ ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ δύο φύλα, μετὰ σημαντικῆς ὑπεροχῆς τῶν θηλέων, εὐρύτεραι κοινωνικαὶ σχέσεις, ὀνομασία ἐπαγγελμάτων καὶ ἐπιτυχέστερος χαρακτηρισμός εἰς τὰ ἄρρενα, παρὰ εἰς τὰ θήλεα. Τὴν συμπάθειαν προσελκύουσι κυρίως : ἡ γεροντικὴ ἡλικία, ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἡ πτωχεία καὶ τὰ ζῶα. Ταχύτερος ἀποχωρισμός ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν θηλέων.

β) 12 - 15 ἐτῶν :

6. Μεγαλύτερα πρωϊμότης ἐξελιξεως εἰς τὰ ἄρρενα, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἐπαγγελματικούς, συναισθηματικούς καὶ κοινωνικούς χαρακτηρισμούς, ὑψηλότερος ἐπίσης ὁ ἐγωϊσμός των, ὡς πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ καλοῦ, ἂν καὶ κατὰ πολὺ ἡλαττωμένος τῆς προηγουμένης ἡλικίας. Τὰ ζῶα ὑπὸ τῶν θηλέων θεωροῦνται δυναμικώτερα, παρὰ ἄξια οἴκτου.

γ) 15 - 20 ἐτῶν :

7. Πρωϊμότης καὶ ἐδῶ τῶν ἄρρένων εἰς τοὺς ἐπαγγελματικούς, κοινωνικούς ἀνδρικούς, καὶ ἀνθρωπιστικούς χαρακτηρισμούς, ἐνῶ εἰς τοὺς συναισθηματικούς ὑπερέχουσι τὰ θήλεα. Ἐκμηδένισις σχεδὸν τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου.

Γ) Ὡς πρὸς τὴν σύγκρισιν τῶν σημειωθείσων χαρακτηριστικῶν λέξεων

α) 7 - 20 ἐτῶν :

8. Πλουσιώτερον λεξιλόγιον εἰς τὰ ἄρρενα καθ' ὅλας τὰς περιόδους. Διαφορώτερος ὁ κόσμος τῶν ἐφήβων εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὴν τρίτην καὶ πλουσιώτερος εἰς τὰ θήλεα. Κατὰ τὰς ἡλικίας 12 - 20 ἐτῶν, πλουσιώτερος καὶ διαφορώτερος τῶν ὠρίμων διὰ τὰ ἄρρενα : Προδίδεται ἀνησυχία τις διὰ τὸ μέλλον. Ἀσάφεια μεγαλύτερα καὶ σύγχυσις εἰς τὰ θήλεα. Ἡ μικρότερα ἡλικία διάκειται εὐμενῶς πρὸς τὰ ζῶα.

Δ) Ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν καλῶν πράξεων

α) 7 - 20 ἐτῶν :

9. Ἡ ἐνίσχυσις ὡς εἶδος ἀλληλεγγύης κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, ὑπερεχουσῶν τῶν δύο πρώτων περιόδων καὶ ἐκ τῶν φύλων : τῶν θηλέων. Ἡ προστασία ὡς εἶδος βοηθείας ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς κατέχει τὴν δευτέραν θέσιν, μεθ' ὑπεροχῆς τῶν ἄρρένων καὶ δὴ τῆς τρίτης περιόδου εἰς τὰς εὐρείας κοινωνικὰς τάξεις : ψυχολογικὴ διαφορὰ ἡλικίας καὶ γένους. Ἡ εὐρείας κοινωνικῆς τάξεις : ψυχολογικὴ διαφορὰ ἡλικίας καὶ γένους. Ἡ μεγαλοψυχία συγκινεῖ τὰ ἄρρενα, ἐνῶ ἡ ἀγάπη, ἡ χαρά, ἡ μητρικὴ ἀφοσίωσις τὰ θήλεα. Ὁ ἐγωϊσμός τῶν ἄρρένων διατηρεῖται ὡς πρὸς τὴν ἀρέσκειάν των νὰ δίδωσι συμβουλὰς. Ὑπερέχει ἡ ἡλικία 12 - 15 ἐτῶν ὡς πρὸς πάντα ταῦτα.

β) 7 - 15 ἐτῶν :

10. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ πληροῖ τὴν παιδικὴν ψυχὴν. Ἡ λύπη, ἡ εὐγνωμοσύνη, ἡ παρηγορία συνυπάρχουσι καὶ εἰς τὰ δύο φύλα. Ἡ συμπόνοια διὰ τὰ ζῶα, ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ δυναμικότης των συγκινοῦσι περισσότερο τὰ ἄρρενα.

γ) 12-20 ετών :

11. Έμφάνισης κριτικής ως προς την θρησκευτική ζωήν και τὸ Θεῖον, ἐπίσης στροφῆς πρὸς τὴν μόρφωσιν, μετὰ σημαντικῆς ὑπεροχῆς τῆς τρίτης περιόδου.

δ) 7-12 καὶ 15-20 ετών :

12. Ἡ μεσολάβησις, ἡ ὑπεράσπισις ἀφ' ἑνὸς καὶ συγχώρησις, ἡ ἀφοσίωσις ἀφ' ἑτέρου συνυπάρχουσι μεθ' ὑπεροχῆς τῆς ἡλικίας 7-12 ετών, ἐνῶ δὲν συναντῶνται εἰς τὴν, ὡς ἐκ τῆς ἐφηβικῆς ἐκρήξεως, ἡλικίαν 12-15 ετών.

ε) 7-12 ετών :

13. Αἱ πράξεις ἀναφέρονται εἰς τὸ καθαρῶς οἰκογενειακὸν περιβάλλον ἢ τὸ «ΕΓΩ». Εὐσεβέστερα τὰ θήλεα τῶν ἄρρένων. Ἀναγνώρισις ὑπὸ τῶν ἄρρένων μεγαλυτέρων ἱκανοτήτων εἰς τὰ ζῶα.

στ) 12-15 ετών :

14. Ἡ μεσολάβησις τῶν ζώων διὰ τὴν καλωσύνην (διάπραξις τοῦ καλοῦ), ἀνήκει εἰς τὴν σημαντικὴν ἐκλογὴν τῶν ἄρρένων τῆς ἡλικίας αὐτῆς. (Δυναμικότης τοῦ παντός).

ζ) 15-20 ετών :

15. Αἱ πατριωτικαὶ πράξεις καὶ τὰ ἰδεωδέστερα τῶν συναισθημάτων, δονοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ ἐφήβου τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ὡς συνέπεια εὐρυτέρας κοινωνικῆς ὀριμότητος.

II. ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

A) Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν

ἡλικιῶν καὶ φύλων εἰς τὰς κακὰς πράξεις

α) 7-12 ετών :

1. Τὰ ἄρρενα αὐτοκατηγοροῦνται. Θεωροῦσι γενικῶς ὑπάτιον τῶν κακῶν πράξεων τὸ φύλον των, τοῦ ἀπονέμουσι δὲ δικαίως καὶ τὴν μεγαλυτέραν εὐσπλαγχνίαν. Λησμονοῦνται σχεδὸν τὰ θήλεα, ἐκτὸς τῆς ὀριμοῦς ἡλικίας, ἐνθα τὰ θήλεα προσελκύουσι τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τῶν δύο φύλων ἐξ ἴσου : προφανῶς μητρικὴ ἐπίδρασις. Ἀντιθέτως ὁμως τὰ θήλεα ἐπιρρίπτουσι τὴν ἐνοχὴν εἰς τὰ ἄρρενα : εἰλικρινέστερα τὰ ἄρρενα τῶν θηλέων.

Ἀξιοσημεῖωτοι κοινωνικαὶ σχέσεις εἰς τὰ δύο φύλα, λίαν συγκεκριμένα τὰ ἄρρενα ὡς πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ γένους, ἰδίως εὐσπλαγχνία διὰ τὰ ζῶα τὰ ὁποῖα θεωροῦνται θύματα τῶν ἀνθρώπων.

β) 12-15 ετών :

2. Ἡ αὐτοκατηγορία τῶν ἄρρένων ἐλαττοῦται μὲν διὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, διπλασιάζεται δὲ σχεδὸν διὰ τοὺς ὀρίμους. Ἡ ἀποδιδομένη ἐπίσης ἐνοχὴ εἰς τοὺς ὀρίμους καὶ ἐφήβους ὑπὸ τῶν θηλέων, εἶναι μεγαλυτέρα, τῆς τῶν παίδων. Τὰ δύο φύλα, δηλαδὴ, ἔλκει ἡ ὀριμος καὶ ἐφηβικὴ ἡλικία, ἰδίως τὰ ἄρρενα διὰ τὰ ὁποῖα ἡ προσκόλλησις εἰς τὸ ἴδιον φύλον συνεχῶς αὐξάνει. Ὡς πρὸς τὰ θύματα, ἡ εὐσπλαγχνία τῶν θηλέων, μετατοπίζεται ἐκ τῶν ὀρίμων θηλέων, ἵνα μεταφερθῇ εἰς τοὺς ὀρίμους καὶ ἐφήβους : σημεῖον μεγαλυτέρας ἐνοχῆς, ἀλλὰ καὶ εὐσπλαγχνίας ἐν ὅψει τοῦ

ἄρρενος : ἐπίδρασις ἐφηβικῆς κρίσεως. Ἀντιθέτως τὰ ἄρρενα ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς ὀρίμους τοῦ φύλου των μεγαλυτέραν ἐνοχὴν, παρὰ συμπάθειαν. Σημαντικὴ διεύρυνσις κοινωνικῶν σχέσεων ὡς πρὸς τὴν κακίαν, εἰς τὰ ἄρρενα, ἐλάττωσις εἰς ἀμφοτέρω τὰ φύλα τῆς ἀσφαλείας ὡς πρὸς τὸ γένος καὶ διπλάσια εὐσπλαγχνία τῶν ἄρρένων πρὸς τὰ ζῶα, θεωρουμένων ὡς θυμάτων τῶν ἀνθρώπων.

γ) 15-20 ετών :

3. Ἡ ἐνοχὴ μετατοπίζεται ἀποκλειστικῶς μᾶλλον καὶ διὰ τὰ θήλεα εἰς τοὺς ὀρίμους ἄρρενας, προοδευτικῶς δὲ αὐξάνεται καὶ εἰς τὰς ὀρίμους θήλεις. Ἡ ἐφηβος ἐνοχοποιεῖ παντοῦ τὸν ὀρίμον, ἐνῶ ὁ ἐφηβος τὸ φύλον του. Τὴν εὐσπλαγχνίαν προσελκύει πάλιν ἡ ὀριμος ἡλικία τῶν ἄρρένων, εἰς ἴσην περίπου ἀναλογίαν διὰ τὰ δύο φύλα. Μεγίστη ἐνοχὴ καὶ ἀλληλεγγύη ἀποδιδομένη εἰς τοὺς ἄρρενας ὑπὸ τῶν θηλέων. Συμπάθειά τις ἐκφράζεται ὑπὸ τῶν ἄρρένων διὰ τὰς ἐφήβους, μηδενιζομένης τῆς ἐνοχῆς του : συνέπεια ἅπαντα ταῦτα τῆς συνεχιζομένης ἐφηβικῆς κρίσεως καὶ τῆς ἐμφανιζομένης τώρα εἰς τὰ ἄρρενα ἐπαγγελματικῆς κρίσεως.

Ἐλοφρὰ διεύρυνσις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ὡς πρὸς τὸ κακόν. Τὰ ἄρρενα συνεχίζουσι νὰ θεωρῶσι τὰ ζῶα θύματα, ἐλαττουμένου ὁμως σημαντικῶς τοῦ ποσοστοῦ.

δ) 7-20 ετών :

4. Γενικῶς τὸ ἄρρεν φύλον παρουσιάζεται ὑπὸ τῶν ἄρρένων καὶ θηλέων, ὡς περισσότερον αἷτιον, παρὰ ὡς θύμα τῆς κακίας. Τὰ ἄρρενα ἐνδιαφέρονται πολὺ διὰ τὸ ἴδιον φύλον, ὀλιγώτερον δὲ διὰ τὰ θήλεα, ἡ δὲ ἀντίθεσις των πρὸς τὸ ἕτερον φύλον κορυφοῦται κατὰ τὴν ἡλικίαν 12-15 ετών, ἐνῶ ἡ ἀποδιδομένη ἐνοχὴ καὶ εὐσπλαγχνία ὑπὸ τῶν θηλέων εἰς τὰ ἄρρενα, ὑπερέχουσι διὰ μὲν τὰ παῖδια εἰς τὰς ἡλικίας 7-15 ετών, διὰ δὲ τοὺς ἐφήβους καὶ τοὺς ὀρίμους, εἰς τὰς ἡλικίας 12-20 ετών, ἐνδιαφέρονται δὲ ταῦτα πολὺ περισσότερον διὰ τὸ ἕτερον φύλον : ἀντίστροφος ἐξέλιξις, μετὰ συναρπαστικῆς διαφορᾶς : προφανῆς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἥβης...

Παρατηρητέον ἐπίσης : ἐνθα ἡ μεγίστη ἐνοχὴ ἐκεῖ καὶ ἡ μεγίστη εὐσπλαγχνία, σημειοῦμένης ταύτης καὶ ὑπὸ τῶν δύο φύλων. Οἱ ὀρίμοι καὶ οἱ ἐφηβοὶ ἄρρενες προσελκύουσι τὰ δύο φύλα, ἰδίως ὁμως τὸ ἴδιον φύλον. Ἡ ἐφηβος δοκιμάζει μίαν κατηγορηματικὴν ροπὴν ἐναντι τοῦ ἐτέρου φύλου, τελικῶς ὁμως δὲν τὸ καταδικάζει λόγῳ τῆς πίεσεως τῆς ἐφηβικῆς κρίσεως. Ἡ ὀριμος προσελκύει, ἐκ τοῦ θηλυκοῦ γένους, τὴν μεγαλυτέραν εὐσπλαγχνίαν καὶ διὰ τῶν ἰδίων τῶν θηλέων : προφανῆς μητρικὴ ἐπίδρασις.

B) Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν σημειωθέντων προσώπων

α) 7-12 ετών :

5. Αὐτοκατηγορία τῶν ἄρρένων. Ἡ ἐνοχὴ καὶ ἡ εὐσπλαγχνία ἐναρμονίζονται εἰς τὴν ὀρίμον ἡλικίαν. Τάσις τῆς εἰλικρινείας τῶν θηλέων ὡς πρὸς τὴν ἐνοχὴν ἢ ὁποῖα δὲν παρατηρεῖται εἰς τὰ ἄρρενα (ἐγώ). Συγκεκριμένα τὰ ἄρρενα μετ' εὐρυτέρας κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ἐπαγγελματικῆς ἀναγνώρισεως καὶ ἐπιτυχεστέρου χαρακτηρισμοῦ.

Ἡ εὐσπλαγχνία τῶν δύο φύλων ἐκδηλοῦται κατὰ σειράν : Εἰς τοὺς παῖδας, τῆς γεροντικῆς ἡλικίας, καὶ τὴν μητέρα. Τὰ ζῶα θεωροῦνται ὡς θύματα τῶν ἀνθρώπων.

β) 12-15 ετών :

6. Ἡ ἐνοχοποίησις τῶν παίδων ἐλαττοῦται, ἵνα ἐπιρριφθῇ εἰς τοὺς

έφηβους, μεγαλύτερα όμως προσκόλλησις της ηλικίας αυτής εις τους ώριμους ἄρρενας: Ἐφηβική κρίσις καὶ γενική ἀνησυχία. Τὴν εὐσπλαγχνίαν ἐδῶ προσελκύουσι κατὰ σειράν: Ἡ γεροντική ηλικία, ἡ μήτηρ, ὁ ἀδελφός, ὁ πατήρ, πρόσωπα ἀπὸ τὰ ὅποια μόνον ὁ ἀδελφός ἐνέχεται εἰς τὴν ὑπαιτιότητα, μετ' ἴσης ὅμως εὐσπλαγχνίας!...

Παρατηρήτέα ἐπίσης: Ὁ εὐρύτατος καὶ ἀντικειμενικώτατος ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμός, αἱ εὐρύταται κοινωνικαὶ ἐξελίξεις ὡς καὶ ἡ σχολικὴ μορφωτικὴ ἐπίδρασις καὶ δὴ εἰς τὰ ἄρρενα: Πρωϊμότης πνευματικῆς ὀριμότητος. Τὰ ζῶα θεωροῦνται θύματα τῶν ἀνθρώπων περισσότερο ἐκ μέρους ὄλων τῶν ἡλικιῶν.

γ) 15-20 ἐτῶν:

7. Καὶ τὰ δύο φύλα ἀπορροφῶνται ἀπὸ τοὺς ὀρίμους ἄρρενας, κατὰ μεγαλύτερον ποσοστὸν τὰ θήλεα. Ὑπαιτιότης ἀποδιδομένη εἰς τοὺς γονεῖς, ἀνωτέρα ὑπὸ τῶν θηλέων, ἐνῶ ὑπὸ τῶν ἄρρένων ἀνωτέρα ἀποδιδομένη εὐσπλαγχνία. Σχετικὴ ἀποστροφή τῶν θηλέων πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ὡς ὑπαίτιον μᾶλλον τῆς κακίας: ἐπίδρασις τῆς ἥβης.

Συνεχίζεται ἡ πρωϊμότης κοινωνικῆς, θετικῶς καὶ γενικῶς, ἀντικειμενικῆς κρίσεως, ὡς καὶ ἀντικειμενικῆς ἐξελίξεως εἰς τὰ ἄρρενα: Εὐρυτέρα κοινωνικὴ ὀριμότης. Μεγίστη δὲ ἡ συμπάθεια πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον. Τὰ ζῶα ἐλάχιστα συγκινοῦσι τὴν ἡλικίαν ταύτην.

Γ) Ὡς πρὸς τὴν σύγκρισιν τῶν σημειωθεισῶν χαρακτηριστικῶν λέξεων

α) 7-20 ἐτῶν:

8. Ἀπότομος ἐξέλιξις τοῦ λεξιλογίου τῶν ἄρρένων κατὰ τὴν ἡλικίαν 12-15 ἐτῶν, ἐνῶ εἰς τὰ θήλεα βαίνει μᾶλλον προοδευτικῶς, πλουσιώτερον δὲ τὸ λεξιλόγιον τῶν ἄρρένων κατὰ τὰς ἡλικίας 12-20 ἐτῶν. Ἐλαφρῶς διάφορος ὁ κόσμος τῶν ἐφήβων, λίαν δὲ διάφορος ὁ κόσμος τῶν ὀρίμων, μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον 12-15 ἐτῶν καὶ δὴ εἰς τὰ ἄρρενα: Προδίδεται καὶ ἐδῶ ὡς καὶ εἰς τὴν καλὴν πρᾶξιν ἀνησυχία τις διὰ τὸ μέλλον.

Ἡ ἀσάφεια τῶν φύλων ὡς πρὸς τὸ νοητικὸν περιεχόμενον, ἡ ἴδια σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς περιόδους, τὰ πλέον δὲ συγκεκριμένα εἶναι τὰ ἄρρενα τῆς ἡλικίας 12-15 ἐτῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν καλὴν πρᾶξιν. Ἡ ἡλικία 7-12 ἐτῶν διάκειται εὐμενῶς πρὸς τὰ ζῶα, τὰ ὅποια μᾶλλον θεωροῦνται θύματα τῶν ἀνθρώπων.

Δ) Ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν καλῶν πράξεων

α) 7-20 ἐτῶν:

Ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον τῶν ἄλλων ἔρχεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν μετ' ἐν μέγα ποσοστὸν τοῦ φόνου: Ἀμεσὸς ἐπίδρασις τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἔθνικης ἀναταραχῆς τῶν τελευταίων ἐτῶν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν γραμμὴν, μετ' ἐν μέγα ἐπίσης ποσοστὸν διὰ τὴν κλοπὴν, τὰς σκληρότητας, τὴν ἀδικίαν, τὰ κτυπήματα, τὴν ἀσέβειαν: Ἐμμεσὸς ἐπίδρασις τῶν προαναφερθεισῶν αἰτιῶν.

Ἐν σεβαστὸν ποσοστὸν ἀφ' ἐτέρου, ἀνήκει εἰς τὸ κακὸν περιβάλλον, τὴν αὐτοκτονίαν, τὴν ἀνυπακοήν, τὸν σεξουαλισμὸν, τὴν πυρπόλησιν καὶ τὸν ἀλκοολισμὸν, ἰδίως διὰ τοὺς ἐφήβους: συνέπειαι τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τὸ φυλετικὸν μῖσος φαίνεται νὰ ἐμφωλεύῃ εἰς τοὺς παῖδας καὶ εἰς τοὺς

ἐφήβους. Ὡς πρὸς πάσας τὰς πράξεις ταύτας, ὡς καὶ εἰς τὰς καλὰς, ὑπερέχει ἡ ἡλικία 12-15 ἐτῶν.

Διαπιστώνομεν ὅτι τὸ περιβάλλον διαδραματίζει σπουδαιότατον ρόλον ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κακῶν πράξεων.

Ὡς πρὸς τοὺς λόγους, τὰ παιδία 7-12 ἐτῶν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκτοξεύωσιν ὕβριστικὰς λέξεις ἢ μεταχειρίζονται ψεῦδη μέσα πρὸς ἐπικράτησιν: ἐκδήλωσις ἀδυναμίας προφανῶς. Τὰ δὲ ζῶα εἶναι θύματα ἰδίως τῆς ἡλικίας 12-15 ἐτῶν ἐχθρότης ὀφειλομένη μᾶλλον εἰς τὴν ἐφηβικὴν κρίσιν.

Γενικῶς ὡς πρὸς τὰς δύο αὐτὰς πράξεις (τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰ ζῶα) ὑπερέχει ἡ ἡλικία 7-12 ἐτῶν: καθαρῶς παιδικὴ νοοτροπία.

β) 7-15 ἐτῶν:

10. Ἡ σκληροκαρδία φαίνεται νὰ ἐγκαθίσταται σταθερῶς εἰς τὴν ψυχὴν. Ποιὸν τῶν πράξεων μᾶλλον παιδικόν, ἀναφερόμενον εἰς τὸ στενώτερον περιβάλλον, μετὰ βαναυσότητος ἐκδηλουμένης περισσότερο εἰς τὴν ἡλικίαν 7-12 ἐτῶν.

γ) 12-20 ἐτῶν:

11. Τὰ πάθη ἀρχίζουσι νὰ κατακυριεύωσι τὴν ἐφηβικὴν ψυχὴν. Ἡ προδοσία, ἡ ἱεροσυλία, ἡ ἐκδίκησις διαδραματίζουσι σπουδαῖον ρόλον, ἰδίως εἰς τὴν ἡλικίαν 15-20 ἐτῶν: ἐπαναστατικὴ περίοδος ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἥβης.

δ) 7-12 καὶ 15-20 ἐτῶν:

12. Τὸ συμφέρον εἶναι ἐν κοινὸν σημεῖον τῶν δύο ἡλικιῶν. Τὸ συμφέρον ὅμως τῆς ἡλικίας 7-12 ἐτῶν δέον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς καθαρῶς παιδικόν, ἐνῶ τῆς ἡλικίας 15-20 ἐτῶν συναισθηματικόν καὶ ὕλικόν.

ε) 7-12 ἐτῶν:

13. Ἡ ἡλικία αὕτη διακρίνεται διὰ τὰς καθαρῶς παιδικὰς κακὰς πράξεις, ἀπειλητικοῦ χαρακτήρος, ἀφορώσας τὸ στενὸν περιβάλλον μετ' ὑπαιτιότητος τῶν ζώων, ἰδίως ὑπὸ τῶν θηλέων.

στ) 12-15 ἐτῶν:

14. Ἐκτὸς τῶν πράξεων ἐπιθετικοῦ χαρακτήρος, μεταφερομένων τώρα καὶ εἰς τὰ ζῶα: ἡ χαιρεκακία, ὁ θυμὸς καὶ αἱ κακαὶ συμβουλαί, ἐνυπάρχουσιν ἐπίσης εἰς τὴν ψυχὴν: γνωρίσματα ἐφηβικῆς κρίσεως.

ζ) 15-20 ἐτῶν:

Συνάντησις εὐρυτέρων κοινωνικῶν ἀντιλήψεων, μετὰ τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωϊσμοῦ: ἀποτέλεσμα εὐρυτέρας κοινωνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀτομικῆς ὀριμότητος.

III. ΓΕΝΙΚΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

(Σύγκρισις τῶν δύο πράξεων, ἀπὸ ἡλικίας εἰς ἡλικίαν: Θήλεα καὶ ἄρρενα)

α) Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῶν ἡλικιῶν καὶ φύλων εἰς τὰς καλὰς καὶ κακὰς πράξεις

1. Τὰ θήλεα διαχωρίζουσι τὰς εὐθύνas τῶν ὡς πρὸς τὰς καλὰς καὶ κακὰς πράξεις: θεωροῦσι δὲ ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ εὐεργετήσωσι, παρὰ νὰ

ἔχωσι μεθ' ἑαυτῶν τὴν συμπάθειαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἡλικίαν 15-20 ἐτῶν, ἐνθὰ οἱ ὅροι ἀντιστρέφονται (ἐπίδρασις τῆς ἡβης).

Ὡς πρὸς τὰς κακὰς πράξεις ἀρέσκονται νὰ συγκαταλέγωνται μεταξὺ τῶν θυμάτων μᾶλλον, παρὰ μεταξὺ τῶν ὑπαιτίων: καταφανῆς ἡ ἀδυναμία τῶν θηλέων.

Εἶναι μετριοπαθέστερα, ὡς πρὸς τὸ ἴδιον φύλον, τῶν ἀρρένων καὶ διὰ κατὰ τὰς ἡλικίας 12-20 ἐτῶν, ἐνθὰ τὰ ἄρρενα εἶναι λίαν ἐγωϊστικά.

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετηθέντα – Θύματα – Ὑπαίτια – Γ.Μ.Ο.

	Θ. %	Θ. %	Θ. %	Θ. %	%
7-12 ἐτῶν	54,31	42,45	27,68	18,31	35,68
12-15 »	39,16	33,90	21,01	14,74	27,20
15-20 »	27,70	30,11	24,52	17,53	24,96

2. Ὁ ἐγωϊσμός τῶν ἀρρένων εἶναι λίαν ὑψηλὸς ὡς πρὸς τοὺς ὑπαίτιους καὶ εὐεργετήσαντας. Τὰ ἄρρενα ἀναγνωρίζουσιν εἰς τὸν ἑαυτὸν τῶν, μίαν δύναμιν, ἡ ὁποία τὰ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν διάπραξιν τόσο τοῦ καλοῦ, περισσότερο δὲ τοῦ κακοῦ (μεγάλῃ διαφορᾷ εἰς τὴν ἡλικίαν 7-12 ἐτῶν) τὸ ὁποῖον ὁμολογοῦσιν. (Εἰλικρίνεια καὶ ἀνδρικός ἐγωϊσμός).

Θεωροῦσι τὸν ἑαυτὸν τῶν ἐπίσης ἄξιον μεγαλύτερας εὐσπλαγχνίας, καθ' ὃν περισσότερο ὑπαίτιοι, παρὰ εὐεργεσίας καὶ διὰ κατὰ τὴν ἡλικίαν 15-20 ἐτῶν. Ἐνθὰ ἡ μεγαλύτερα ἐνοχή, ἐκεῖ καὶ ἡ εὐσπλαγχνία. Ἡ ἡλικία 12-15 ἐτῶν ὑπερτερεῖ ὡς πρὸς πάντα ταῦτα κατὰ τὸν Γ.Μ.Ο.

Ἡλικία: Ὑπαίτια – Εὐεργετήσαντα – Θύματα – Εὐεργετηθέντα – Γ.Μ.Ο.

	Α. %	Α. %	Α. %	Α. %	%
7-12 ἐτῶν	88,18	76,35	47,99	39,55	60,76
12-15 »	91,46	83,48	54,79	52,20	70,43
15-20 »	86,49	83,99	55,05	45,32	67,46

3. Μέγιστος ὁ ἐγωϊσμός τῶν ἀρρένων ἐν σχέσει πρὸς τὰ θήλεα, τὰ ὁποῖα ἀπέχουσι πολὺ τῶν ἀρρένων. Μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τῶν ὑπαιτίων καὶ ἐλαχίστη μεταξὺ τῶν εὐεργετησάντων τῆς ἡλικίας 7-12 ἐτῶν, ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ ἀπομακρυνόμενα τὰ δύο σκέλη συγκλίνουν πρὸς τοὺς ὑπαίτιους μετὰ μεγίστης προσεγγίσεως εἰς τὴν ἡλικίαν 15-20 ἐτῶν, δι' ἑκάστον φύλον, ἰδίως εἰς τὰ ἄρρενα.

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετήσαντα – Ὑπαίτια – Ὑπαίτια – Γ.Μ.Ο.

	Αα. %	Θθ. %	Αα. %	Θθ. %	%
7-12 ἐτῶν	76,35	54,31	88,18	18,31	59,23
12-15 »	83,28	39,16	91,46	14,74	57,16
15-20 »	83,99	27,70	85,49	17,53	53,67

4. α) Τὰ ἄρρενα θεωροῦσι τὸ φύλον τῶν περισσότερο ἄξιον συμπαθείας καὶ διὰ εὐσπλαγχνίας, παρὰ τὰ θήλεα τὸ ἰδικόν τῶν, ἰδίως κατὰ τὰς ἡλικίας 12-20 ἐτῶν, μεγίστη ἡ διαφορὰ τῶν θυμάτων τῆς ἡλικίας 12-15 ἐτῶν.

Ἡλικία: Εὐεργετηθέντα – Εὐεργετηθέντα – Θύματα – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	Αα. %	Θθ. %	Αα. %	Θθ. %	%
7-12 ἐτῶν	39,55	42,45	47,99	27,28	39,31
12-15 »	52,20	33,90	54,79	21,01	40,47
15-20 »	45,32	30,11	55,06	24,52	38,75

β) Τὰ δύο φύλα σημαντικῶς ὑπερέχουσιν ὡς πρὸς τὴν δυναμικότητα τῆς εὐεργετήσεως καὶ ὑπαιτιότητος, ἰδίως κατὰ τὴν ἡλικίαν 7-12 ἐτῶν. (Πρβλ. Γ.Μ.Ο. πορισμάτων 3+4).

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Ὑπαίτια – Εὐεργετηθέντα – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	Α + Θ. %	Α + Θ. %	—	Γ.Μ.Ο.
7-12 ἐτῶν	59,23	39,11	—	»
12-15 »	57,16	40,47	—	»
15-20 »	53,67	38,75	—	»

5. Τὰ ἄρρενα ἐλάχιστα προσέχουσι τὰ θήλεα. Τὰ θεωροῦσιν ἐν τοῦτοις ἄξια συμπαθείας καὶ εὐσπλαγχνίας. Δὲν ἀποδίδουσιν εἰς ταῦτα μεγάλην ὑπαιτιότητα, οὔτε καὶ δύναμιν εὐεργετήσεως.

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετηθέντα – Ὑπαίτια – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	Αθ. %	Αθ. %	Αθ. %	Αθ. %	%
7-12 ἐτῶν	12,45	25,11	7,65	17,85	15,76
12-15 »	8,14	27,77	6,66	15,55	14,53
15-20 »	12,65	23,32	10,14	12,30	14,60

6. Τὰ θήλεα προσέχουσιν ἰδιαίτερως τὰ ἄρρενα καὶ διὰ κατὰ τὰς ἡλικίας 12-20 ἐτῶν (ἐφηβικὴ κρίσις). Ἀποδίδουσιν εἰς ταῦτα μεγίστην ὑπαιτιότητα τῶν κακῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ εὐσπλαγχνίαν. Τὰ θεωροῦσιν ἐπίσης λίαν δυναμικά ὡς πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς χρήζοντα συμπαθείας.

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετηθέντα – Ὑπαίτια – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	Θα. %	Θα. %	Θα. %	Θα. %	%
7-12 ἐτῶν	24,20	18,70	56,92	35,62	33,86
12-15 »	43,26	37,99	78,40	53,38	53,25
15-20 »	60,82	35,52	78,90	47,36	55,65

7. Τὰ θήλεα προσδίδουσιν εἰς τὰ ἄρρενα μεγίστην δυναμικότητα πρὸς διάπραξιν τῶν καλῶν καὶ διὰ τῶν κακῶν πράξεων, παρὰ τὰ ἄρρενα εἰς τὰ θήλεα: ἀντίστροφος ἐξέλιξις, ἰδίως κατὰ τὰς ἡλικίας 12-20 ἐτῶν (ἐφηβικὴ κρίσις).

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετήσαντα – Ὑπαίτια – Ὑπαίτια – Γ.Μ.Ο.

	Αθ. %	Θα. %	Αθ. %	Θα. %	%
7-12 ἐτῶν	12,45	24,20	7,66	56,92	25,30
12-15 »	0,14	43,26	6,66	78,40	34,11
15-20 »	12,65	60,82	10,14	78,90	40,62

8. Τὰ ἄρρενα συνεχίζουν νὰ προσελκύωσι τὴν συμπάθειαν καὶ διὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν τῶν θηλέων, ἀναλογικῶς πρὸς τὴν ὑπαιτιότητα.

Ἡλικία: Εὐεργετηθέντα – Εὐεργετηθέντα – Θύματα – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	Αθ. %	Θα. %	Αθ. %	Θα. %	%
7-12 ἐτῶν	25,11	28,78	17,85	35,62	26,84
12-15 »	27,77	37,97	14,55	53,38	33,66
15-20 »	23,32	35,52	12,30	47,36	21,62

9. α) Κατὰ μέσον ὅρον καὶ ἐν συνόλῳ τὰ ἄρρενα προσδίδουσι μεγίστην καλωσύνην καὶ ἐνοχὴν εἰς τὸ φύλον τῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὰ θήλεα,

Ιδίως όμως ένοχήν, ένφ τὰ θήλεα προσδίδουσι μεγαλυτέραν καλωσύνην εις τὸ φύλον των.

Ὡς πρὸς τὸ ἕτερον φύλον τὰ ἄρρενα λησμονοῦσι πολὺ τὰ θήλεα, ένφ τὰ θήλεα ἐπιρρίπτουσιν εις τὰ ἄρρενα μεγάλην ένοχήν, σχετικὴν καλωσύνην, εὐσπλαγχνίαν δὲ καὶ συμπάθειαν, ἀνάλογον περίπου μὲ τὴν τῶν ἄρρένων εις τὸ φύλον των.

Φύλα: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετηθέντα – Ὑπαίτια – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	%	%	%	%	%
Αα	81,20	45,69	88,71	52,61	67,05
Θθ	40,39	35,48	16,86	24,40	29,28
Αθ	11,08	25,40	8,15	15,23	14,96
Θα	42,76	30,73	71,40	45,45	47,58
Γ.Μ.Ο. %	43,38	34,32	46,28	34,42	

β) Ὁ ἐγωϊσμός τῶν ἄρρένων εἶναι γενικῶς μέγιστος, έν σχέσει πρὸς τὰ θήλεα: 67,05% ἀντὶ 14,96%. Ἐνισχύεται δὲ ὑπερβολικῶς καὶ ἀπὸ τὰ θήλεα: 47,68% ἀντὶ 29,28% πρὸς τὸ ἴδιον φύλον.

γ) Τὰ δύο φύλα γενικῶς ὑπερέχουσιν ὡς πρὸς τὴν ένοχήν καὶ τὴν καλωσύνην, ἀντιθέτως δὲ ἡ συμπάθεια καὶ ἡ εὐσπλαγχνία ἐναρμονίζονται:

	Ένοχή	Καλωσύνη	Εὐσπλαγχνία	Συμπάθεια
Γ.Μ.Ο.	46,28%	43,38%	34,42%	34,32%

β) Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν σημειωθέντων προσώπων

α) 7-12 ἐτῶν:

10. Ὁ ἐγωϊσμός αἰσθητὸς ἀμφοτέρων τῶν φύλων ὡς πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ καλοῦ. (Έγωϊστικὸν στάδιον). Αὐτοκατηγορία καὶ ἀναγνώρισις ὑπεροχῆς τῶν ἄρρένων, ὡς πρὸς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ. Τὰ θήλεα ἐπιρρίπτουσιν ἐπίσης τὴν ένοχήν, ὡς καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν εις τὰ ἄρρενα. Προσήλωσις τῶν δύο φύλων πρὸς τοὺς ὀρίμους. Πλέον συγκεκριμένα τὰ ἄρρενα, μετ' εὐρυτέρων κοινωνικῶν σχέσεων, ἐπαγγελματικῆς ἀναγνώρισεως καὶ εἰλικρινοῦς χαρακτηρισμοῦ. Ἡ συμπάθεια καὶ ἡ εὐσπλαγχνία ἐκδηλοῦται κυρίως εις τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν, τὰ παιδιὰ, τὴν πτωχείαν καὶ τὰ ζῶα.

β) 12-15 ἐτῶν:

11. Σημαντικὴ ἐλάττωσις τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Διαφορώτατος ὁ κόσμος τῶν ὀρίμων καὶ τῶν ἐφήβων, ὀφειλόμενος εις τὴν ἐμφανισθεῖσαν ἤδη ἐφηβικὴν κρίσιν, ένοχοποίησις ἀνωτέρα τῶν ἄρρένων ὑπὸ τῶν θηλέων, μάλιστα τῶν ἐφήβων. Εὐρύτατος καὶ ἀντικειμενικώτερος ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμός, κοινωνικαὶ σχέσεις, σχολικὴ ἐπίδρασις, μετὰ πρωϊμότητος εις τὰ ἄρρενα. Συμπάθεια καὶ εὐσπλαγχνία κατανέμονται ὡς ἀνωτέρω.

γ) 15-20 ἐτῶν:

12. Ἐκμηδένισις σχεδὸν τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Τὰ θήλεα ἀπορροφῶνται κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν ὑπὸ τῶν ὀρίμων ἄρρένων. Ἀναγνώρισις τῆς ἀνδρικής ἰσχύος, συνεπῶς καὶ τῆς ὑπαιτιότητός της. Μέγισται αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις, εὐρύτης ἐπαγγελματικῆς, ἀνθρωπιστικῆς καὶ γενικῆς κρίσεως, μεθ' ὑπεροχῆς τῶν ἄρρένων: πρωϊμότης ὀριμότητος αὐτῶν.

Καὶ ἡ ἠθικὴ κρίσις τῶν ἄρρένων γενικῶς ἀναπτύσσεται ἐνωρίτερον ἢ ἐπὶ τῶν θηλέων, ὡς ἀναφέρει ὁ ἡμέτερος Γ. Σακελλαρίου¹.

Ὑπαιτιότης, ἀλλὰ καὶ ἐκδηλουμένη συμπάθεια πρὸς τοὺς γονεῖς, σχετικὴ δὲ ἀποστροφή τῶν θηλέων πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ὡς ὑπαιτίων μᾶλλον τῆς κακίας. Εὐρύτεραι συναισθηματικαὶ σχέσεις τῶν θηλέων, λόγω τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἥβης.

γ) Ὡς πρὸς τὰ ζῶα

13. Τὰ ζῶα θεωροῦνται θύματα τῶν ἀνθρώπων καὶ δὴ κατὰ τὴν ἡλικίαν 12-15 ἐτῶν, ένθα προσδίδεται καὶ ποιὰ τις ἱκανότης εις ταῦτα, ένφ τὴν συμπάθειαν προσελκύουσι περισσότερον κατὰ τὴν ἡλικίαν 7-12 ἐτῶν, ένθα παρατηρεῖται καὶ μεγαλυτέρα ἡ συχνότης.

Ἡλικία: Εὐεργετήσαντα – Εὐεργετηθέντα – Ὑπαίτια – Θύματα – Γ.Μ.Ο.

	%	%	%	%	%
7-12 ἐτῶν	1,66	7,11	0,99	11,05	5,20
12-15 »	2,70	3,20	0,66	12,16	4,67
15-20 »	0,33	1,56	0	5,15	1,76

δ) Ὡς πρὸς τὰς χαρακτηριστικὰς λέξεις

14. Τὰ ἄρρενα ὑπερτεροῦσι τῶν θηλέων εις τὸ λεξιλόγιον, τὸ ἀναφερόμενον κυρίως εις τοὺς ὀρίμους, πρὸς τοὺς ὀποίους αἰσθάνονται καὶ τὰ δύο φύλα μίαν ἑλξιν, μεθ' ὑπεροχῆς πάλιν τῶν ἄρρένων, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν έννοιαν τοῦ κακοῦ. (Διαφορώτατος ὁ κόσμος τῶν ὀρίμων). Τὸ λεξιλόγιον τῆς έννοιᾶς τοῦ κακοῦ ὑπερτερεῖ αἰσθητῶς τοῦ λεξιλογίου τῆς έννοιᾶς τοῦ καλοῦ καὶ δὴ τῶν ἄρρένων.

Ἀσάφειά τις παρατηρεῖται ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν διατύπωσιν τοῦ νοητικοῦ περιεχομένου τῶν πράξεων καὶ εις τὰ δύο φύλα.

Χαρακτηριστικαὶ λέξεις:	ὡς πρὸς τὴν έννοιαν τοῦ καλοῦ		ὡς πρὸς τὴν έννοιαν τοῦ κακοῦ	
	Θ. 7-20 – Α. 7-20 ἐτῶν		Θ. 7-20 – Α. 7-20 ἐτῶν	
Διὰ τὰ παιδιὰ	33	32	31	24
Διὰ τοὺς ἐφήβους	18	14	20	28
Διὰ τοὺς ὀρίμους	108	163	166	207
Διὰ τὴν μὴ σημειωθ. ἡλικ.	16	18	13	13
Διὰ τὸ μὴ σημειωθ. γένος	19	6	8	5
Διὰ τὴν μὴ σημειωθεῖσαν ἡλικίαν καὶ γένος	37	33	41	43
Διὰ τὰ ζῶα	19	23	20	34
ΣΥΝΟΛΟΝ	160	289	299	354

ε) Ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν πράξεων

15. Αἱ κακαὶ πράξεις ὑπερτεροῦσι γενικῶς (+13). Πρέπει όμως νὰ υποθέσωμεν μίαν περίοδον μεταξὺ τῶν ἡλικιῶν 12-20 ἐτῶν καὶ δὴ 15-20

1. Ἰδέ: Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου, σελ. 241.

έτων, ως δείκνυται κατωτέρω, ἔνθα αἱ δύο πράξεις συναντῶνται καὶ ὑποβάλλονται εἰς μίαν δικαίαν κριτικὴν.

Μερικῶς, εἰς τὴν ἡλικίαν 7·12 ἔτων ὑπερέχουσι κατὰ πολὺ αἱ καλὰ πράξεις (+7), εἰς τὴν ἡλικίαν 12·15 ἔτων ὑπερτεροῦσιν αἱ κακαὶ πράξεις (+2): **ἐφηβικὴ κρίσις** καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν 15·20 συναντῶνται καὶ διαπράττονται ἐξ ἴσου: **λογικὴ κρίσις**, δηλαδὴ ὁ ἔφηβος τῆς ἡλικίας αὐτῆς εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὁδηγήσῃ πλέον τὸν ἑαυτὸν τοῦ οἰκιοθελῶς, ἢ πρὸς τὸ καλὸν ἢ πρὸς τὸ κακόν. Κατὰ ταῦτα ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς κρίσεως τοῦ Ἑλλήνος ἐφήβου ἐπισυμβαίνει κατὰ τὸ 18ον ἔτος καὶ πέραν, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ ἡμέτερος Γ. Σακελλαρίου¹. Ἴδιον σχεδὸν νοητικὸν περιεχόμενον εἰς τὰς δύο πράξεις.

Ἡλικίαι:	Καλὴ	Κακὴ πράξις
7·20 ἔτων	22	35
7·15 ἔτων	9	8
12·20 ἔτων	4	4
7·12 καὶ 15·20 ἔτων	4	1
7·12 ἔτων	15	8
12·15 »	5	7
15·20 »	5	5
ΣΥΝΟΛΟΝ	64	68

Γ. Ρούσκας

1. Ἰδέ: Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου, σελ. 242.

Τὰ 50χρονα ἀπὸ τὸ θάνατό του

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Ο ΑΓΙΟΣ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΜΑΣ

«Χριστέ μου, δόστω τὴ χαρά, τὴ μόνη, ποὺ μποροῦσε νὰ σοῦ ζητήσῃ ἀπάνω ἐκεῖ νοσταλγικὰ ἡ ψυχὴ του, κάνε τὸ θάμα κι ἄσε τὸν νὰ ζήσει, ὅπως ἔζοῦσε, σὲ μιὰ μεριά, ποῦ, τάχατες, νὰ μοιάζῃ τὸ νησί του.»

(Λ. Πορφύρας)

Ἐκατὸν δέκα χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση καὶ πενήντα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ γενάρχη τῆς πεζογραφίας μας, τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, συμπληρώνονται ἐφέτος. Φτωχὴ καὶ ταπεινὴ, πονεμένη καὶ δυστυχισμένη εἶναι ὁλόκληρη ἡ ζωὴ του. Πιστεύοντας πάντοτε στοὺς χριστιανικοὺς κι ἔθνικοὺς δραματισμοὺς του, ἀντίκρουσε τὸ θάνατο ψέλλοντας. Μὰς ἄφησε ἕνα τεράστιο πνευματικὸ ἔργο, μὲ ἀγωνιστικὴ ἰδεολογία, μιὰ πλούσια πνευματικὴ κληρονομιά, μὲ τὴ σφραγίδα τῆς ἀληθινῆς προσωπικότητός του. Στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὁ μεγάλος Σκιαθίτης διηγηματογράφος, ὁ ὅσιος τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου, ὁ ἀληθινὸς «κοσμοκαλόγερος», παραμένει μιὰ ἰδανικὴ Μορφή, ἕνα αἰώνιο ὄνομα καὶ μιὰ λαμπρὴ δόξα. Ὁ Παπαδιαμάντης τίποτα δὲν ἔχασε ἀπ' τὴ γοητεία του καὶ τὴ θαλπωρὴ τῆς γλυκειᾶς φωνῆς του. Μέσα στίς κρίσιμες κι ἀμαρτωλές ἐποχές μας, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μιὰ

δυνατὴ ἐνθάρρυνση. Οἱ γενεές τῶν Ἑλλήνων, πάνω καὶ πέρα ἀπ' τὸ χρόνο, θ' ἀτενίζουν, μὲ σεβασμὸ κι εὐγνωμοσύνη, τὴν ἀσκητικὴ Μορφή του καὶ θὰ τιμοῦν στοὺς αἰῶνες τὸν ἅγιο τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων.

Γυῖδος ταπεινοῦ ἐφημερίου, ξεκινᾷ ἀπ' τὸ ἀγαπημένο νησί του καὶ ὑψώνεται, μέσα στὴ δοκιμασία καὶ στὸν πόνο, στὴ στέρηση καὶ στὴν πίκρα, σὲ ἰδεολόγο ἀγωνιστὴ τῶν γραμμάτων. Ἡ ζωὴ του ὁλόκληρη εἶναι ἕνα λαμπρὸ παράδειγμα ἀγνότητος καὶ ταπεινοφροσύνης, αὐτοπειθαρχίας καὶ συνέπειας. Ἀγαποῦσε καὶ νοσταλγοῦσε πάντοτε τὴν ἀγιότητα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, γιὰ τὴ ζοῦσε μέσα του ἡ αὐστηρὴ παράδοση. Ἰδιόμορφος, στὸ χαρακτήρα, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς καὶ στὴν ἔκφραση τῆς τέχνης του, κινεῖται πάντοτε σ' ἕνα περιβάλλον φτωχικὸ καὶ ἥρεμο, ποῦ τὸ ἀγιάζουν ἡ ἀγαθότητα κι ἡ πίστη, ὁ σεβασμὸς κι ἡ νοσταλγία, τὸ θρησκευτικὸ δέος κι ἡ καλωσύνη.

Μὲ τίς ὑψηλές του τάσεις πρὸς τὴν ἠθικὴ τελείωση τῆς ζωῆς, μὲ τὴν ἐνοραματικὴ του δύσμη καὶ τὸ δημιουργικὸ του πνεῦμα, γίνεται ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας κι ὁ ἀσύγκριτος συγγραφέας τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴ μεγάλη του λυρική πνοὴ καὶ τὸ ὑπέροχο παράδειγμά του, γίνεται ὁ μεγάλος ὁδηγὸς τῆς ἑλληνικῆς γενεᾶς. Νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκκλησιῶν καὶ πιστὸς τηρητὴς τῶν συμβόλων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, χαρίζει ὁλόκληρη τὴν ὑστροφίαν του στὴν ἐνατένιση καὶ στὴ δημιουργία.

Ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι ἀφιερωμένο στὴν πίστη, στὴν πατρίδα καὶ στὴ φύση. Ὁ ἴδιος τονίζει χαρακτηριστικὰ τὸ περιεχόμενον τῆς τέχνης του: «Ἐνὸς ζω καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ πούσω νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια Ἑλληνικὰ ἥθη.» Ἀεῖζει νὰ θυμηθοῦμε μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπ' τὰ ὠραῖα διηγήματά του, ποῦ τὸν ἀνσδεικνύουν ἅγιο τῆς Λογοτεχνίας μας.

Γεμάτος συγκίνηση ἀπ' τὴν ὁμορφιὰ τῆς εἰκονογραφίας τοῦ ἐξωκκλησιοῦ, γράφει: «Ἐλαμψε δὲ τότε ὁ ναὸς ὅλος καὶ ἤστραψεν ἐπάνω εἰς τὸν θόλον ὁ Παντοκράτωρ μὲ τὴν μεγάλην καὶ ἐπιβλητικὴν μορφήν καὶ ἡκτινοβόλησε τὸ ἐπίχρυσον καὶ λεπτοεργημένον μὲ μυρίας γλυφὰς τέμπλον, μὲ περικαλλεῖς τῆς ἀρίστης βυζαντινῆς τέχνης εἰκόνας του, μὲ τὴν μεγάλην εἰκόνα τῆς Γεννήσεως, ὅπου «Περθένης καθέζεται τὰ Χερουβεὶμ μιμουμένη», ὅπου θεσπεσίως μαρμαίρουσιν αἱ μορφαὶ τοῦ Θεοῦ Βρέφους καὶ τῆς Ἀμώμου Λεχοῦς, ὅπου ζωντανὰ παρίστανται αἱ ὄψεις τῶν Ἀγγέλων, τῶν μάγων καὶ τῶν ποιμένων, ὅπου νομίζει τις, ὅτι στίλβει ὁ χρυσός, εὐωτὸν διάζει ὁ λίβανος καὶ βολσαμώνει ἡ σμύρνα καὶ ὅπου φαντάζεται τις, εἰς μιὰν στιγμὴν, ὅτι ἀκούει τό: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ!...» (Στὸ Χριστὸ στὸ Κάστρο). Μὲ νοσταλγία, ζωγραφίζει τὴν αὐγὴ, μιὰ ἀπ' τίς νησιώτικες ὁμορφίες:

«Ὡ αὐγὴ, γλυκεῖα αὐγὴ, ποῦ ἀνθίζεις καὶ ροδίζεις ἐκεῖ εἰς τὸ ὕψος, ἀλλὰ καὶ τόσο χαμηλὰ ἐπάνω ἀπὸ ἐκείνην τὴν ράχην τὴν ἀντικρυνὴν τῆς ἀκτῆς, ποῦ κλείει τὸν λιμένα. Εὐτυχὴ τ' ἄρναια τοῦ βουνοῦ, τὰ βόσκοντα ἐκεῖ στὰ πλάγια τοῦ βουνοῦ, ποῦ φθάνουν ἕως τὴν κορυφὴν τῆς ράχης καὶ πεδοῦν καὶ χορεύουν καὶ σὲ ἀπολαύουν ἐγγύθεν καὶ μεθύουν, ὦ αὐγὴ, ἀπὸ τ' ἀρώματά σου...» (Τὰ Ρόδινα Ἀκρογιάλια). Καὶ γιὰ τὸ ἀγαπημένο τὸ δένδρο, τὴ βασιλικὴ δρῦ, γράφει:

«Ἐρρέμβαζον, ἀναβλέπων εἰς τοὺς κλώνους τῆς τοῦ κράτους καὶ ἀνοιγόκλειον ἡδυπαθῶς τὰ χεῖλη εἰς τὴν πνοὴν τῆς αὔρας τῆς, εἰς τὴν αὔραν τῶν φύλλων τῆς. Ἐκατοντάδες πουλιῶν ἀνεπαύοντο εἰς τοὺς κλώνους τῆς.

Ἡ ἀγωγή, τότε μονάχα θὰ καλύψει τὸ χῶρο της καὶ τὴν ἀποστολή, σὰν στηριχθεῖ σ' ὅ,τι ἀκόλουθο συνεπιφέρειν ἡ πραγματιστικὴ θεμελίωσις τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἰδέας, κι ὅταν αὐτὸ τὸ συλλαβαίνει σ' ἓνα σύστημα συγκροτημένο καὶ ἐφαρμόσιμο τόσο γιὰ τὸ σύνολο ὅσο καὶ γιὰ τὸ συγκεκριμένο, τὸ κάθε ἄτομο, ἔξω ἀπὸ κάθε πνεῦμα Ἰντελλεκτουαλισμοῦ, μὲ πραχτικὰ καὶ γόνιμα μέσα.

Σάν λογαριάσεις την αξία της ζωής που έχει ο κάθε άνθρωπος σάν τὸ πιὸ πολυτίμο ἀγαθὸ πάνω στὴ γῆ, σάν ἀναγνωρίσεις τὸ δικαίωμά του σ' ὅ,τι λέγεται λεύθερη συνείδηση, σκέψη, αἰσθήματα, ἰδανικά καί, παραδεχτείς πὼς κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ ζήσει μιὰ ἐξυψωμένη καὶ χαρούμενη ζωή, μετακινεῖς τὴν ἀνθρωπιστικὴ σου ἰδεολογία στὸν ἐμπειρικὸ χῶρο τῆς ζωῆς, ἔξω ἀπὸ παραδεισιακοὺς θεωρητισμοὺς καὶ οὐτοπίες, ἐκεῖ ὅπου θεωρία καὶ πράξη ἔχουν σχέση ἀμεση μὲ τὶς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις, μὲ τὶς αὐτονόητες διεκδικήσεις, μὲ τὶς ἰδιαίτερες συνθήκες τοῦ καθένα ἀνθρώπου, μὲ τὶς δίχως διαιρέσεις καὶ ξεχωρισμοὺς.

Είναι μια παρήγορη έκδήλωση, ένα τίναγμα των συνειδήσεων και της λογικής, διαπιστώσεις που έχουν γίνει από φωτεινά πνεύματα, ταγμένα από βαθειά πίστη στην υπηρεσία της ανθρωπότητας:

«...Ό,τι επιθυμεί ο πιο καλός κι ο πιο σοφός γονιός για το δικό του παιδί, γράφει ο John Dewey, αυτό πρέπει να επιθυμεί η κοινωνία για όλα της τα παιδιά. Κάθε άλλο ιδανικό για τα σχολεία μας είναι στενό και άπραδοξο... Μονάχα, όταν ελίκρινά επιδιώκει την τέλεια ανάπτυξη όλων των ατόμων που την αποτελούν μπορεί μια κοινωνία να είναι ελίκρινη με τον έαυτό της...».

«...Παντοῦ καὶ πάντοτε, ἔγραφε ὁ Jaures, διαπιστώνω στὴ λαϊκὴ συνείδηση τὴν πηγαία λεβεντιά καὶ τὸ ἀλάνθαστο ἔνστιχτο, τὸ ὕψος στὴ σκέψη καὶ τὰ συναισθήματα, μὰ ἐπίσης καὶ τὶς ξαφνικὲς μεταπτώσεις καὶ τὴ μακροχρόνια πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀδράνεια. Τότε περνοῦν ἀπὸ πάνω τοῦ τὰ πιδ ὥραϊα δημιουργήματα τῆς διάνοιας καὶ τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης, ὅπως τὰ χρυσάφεια σύγνεφα περνοῦν πάνω ἀπὸ τὴ διψασμένη γῆ, χωρὶς νὰ τὴ δροσίουν καὶ χωρὶς νὰ τὴν γονιμοποιήσουν»... Λεῖπει σ' αὐτὴ τὴ συνείδηση «ἡ συνέχεια τῆς σκέψης», ἂν τὴ συνέχεια μπορέσουμε νὰ πετύχουμε, θὰ εἶχαμε τὴν «ὑψίστη χαρὰ νὰ ὀδηγήσουμε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους στὴν πληρότητα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.» Αὐτὴ λοιπὸν τὴ συνέχεια τῆς σκέψης νὰ καλλιιεργήσουμε προσεχτικὰ κὶ ἐπίμονα, νὰ πετύχουμε τὴν ὁλοπλευρὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ θὰ εἶναι ἀνθρωπιστικὴ μόρφωση...»

Κι ἐμεῖς λέμε: "Ἄν μὲ ρεαλισμὸς καὶ μὲ συνέπεια συνισταμένης ἀπὸ ἓνα αἷτημα καθολικὸ δέχεται γιὰ τὴν ἀγωγὴν τὸν ἀτομικισμὸ, σὰ μέσο νὰ ξεσκεπάσει κοινωνιοκρατικὰς θεωρίας, ποὺ δὲ στάθηκαν παρὰ μυστικὸ-παθὸν νομιναλισμοὶ ἔξω ἀπὸ τὴν δικαίωση τῆς ἐμπειρίας, μεγαλόστομα ἰδεολογικὰ σχήματα ποὺ τόσο δυσκόλεψαν τὸν ἄνθρωπο σὰν ἄτομο καὶ σὰν πρὸς, ἀνασηκῶνεις τὴν «Παιδεία» πάνω ἀπὸ περιχαρὰς ἰδεοκρατικῶν θεωριῶν καὶ ἀντικρύζεις τὸν προβληματισμὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς μὲ πραγματικῇ κι ὅσο χρειάζεται ἀνθρωπιά.

πραγματική κι όσο χρειάζεται άνθρωποι.
 'Η άγωγή που έχει σαν ιδεώδες τὸ ρεαλιστικὸ ἀνθρωπισμὸ, ξεκινάει ἀπὸ τὸ κάθε ἄτομο, τὸ κάθε παιδί, σέβεται τὴν προσωπικότητά του, φροντίζει γιὰ τὶς ἀνάγκες του τὶς ὕλικές καὶ ἠθικές, εὐθύνεται ἀπὸ συνειδηση γιὰ τὸ μέλλον τοῦ κάθε παιδιοῦ, πλάθει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸ αὔριο, μὰ ταυτόχρονα γέρνει μὲ στοργή καὶ δίνει στὴν καθημερινή του ζωὴ μιὰ ὀλοζώντανη χαρὰ, τὴ χαρὰ ποὺ δοκιμάζεται ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τοῦ καθηκόντος, τῆς προσπάθειας γιὰ καθημερινὴ βελτίωση, γιὰ τὴ σωστὴ διαγωγὴ μὲ τὸ συνάνθρωπο.

Ὁ πραγματικός ἀνθρωπισμός ἐπιδιώκει τὴν ἀγωγή μόνᾳ σὰ γενικήν καὶ χτήμα τοῦ κάθε ἀνθρώπου, δημοκρατικοποιεῖ τὴν πνευματική, τὴν ἠθική καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἔξω ἀπὸ κάθε ὁμάδα ποὺ εἶναι στενότερη ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ οἰκογένεια κι ἀκόμα πῶς στενότερη ἀπὸ τὴν πανανθρώπινη οἰκογένεια, ἀντιστέκεται σὲ κάθε μορφή βίας καὶ καταπίεσης, ἐμποδίζει ὅ,τι μπορεῖ νὰ ρίξει σὲ κίνδυνο τοὺς ἀνθρώπους καὶ προετοιμάζει μ' ὅλα τὰ μέσα μιᾶς βαθύτερης μεταμόρφωσης τὸ πέρασμα τοῦ ἀνθρώπου στὰ κάθε φορὰ καινούρια δεδομένα, μ' ἐμπιστοσύνη καὶ σεβασμὸ στὶς βιολογικὲς καὶ ψυχολογικὰς του ἰκανότητες προσαρμογῆς. Δίνει ἔτσι καὶ μιὰ ἀπάντηση σ' ὅσους ἐχθρεύονται τὴ σύγχρονη Ἐπιστήμη καὶ Τεχνοκρατία καὶ θεωροῦνε ζήτημα ποσοτικῆς προσαρμογῆς τὴν ἐξισορρόπηση τοῦ ἀνθρώπου μπρὸς στὴν ξαπολυμένη μεγαλοφυΐα του.

Καί καθώς δέχεται τὴν ἀγωγή ἀπόλυτα συναρτημένη καὶ σ' ἓνα σχῆμα ντετερμινιστικὸ μὲ τὴν ἀνελικτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου, τὸν πολιτισμὸν τοῦ τὸν πνευματικὸ καὶ μηχανικὸ, ἀντικρῶζει ἀνάλογα καὶ κάθε φορὰ τὸν ἠθικὸ σκοπὸ τῆς μὲ θέσιν ὀρθολογιστικῇ, μακρυὰ ἀπὸ κάθε δεοντολογισμὸ καὶ ἐξωλογικὲς ἀκροβασίαι, μὲ βάση τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψιν ποὺ καταγι- νεται προπαντὸς μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν.

Ἀντίθετα μὲ τὶς θεωρίες ἐκεῖνες ποὺ ἀρνιοῦνται τὴν ὀξία τῆς Ἐπιστήμης, ἔχει ἐμπιστοσύνη στὴ γνωστικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, τὴ θεωρεῖ σὰν τὸ πιο βασικὸ αἶτημα γιὰ τὴν ἀγωγή τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ποὺ θὰ τὸν κάνει ὥστε νὰ προκόψει τὴν ἐργασία του, νὰ ὀξύνει τὴ σκέψη του, νὰ γνωρίσει τοὺς φυσικοὺς καὶ κοινωνικοὺς νόμους, νὰ μορφώσει μέσα του ὀρισμένες ἀρχές, νὰ ἠθικοποιηθεῖ, νὰ φτάσει μὲ σιγουριά σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία, νὰ τὸν ὠθήσει σ' ἓνα κοινό, μοζικὸ πέταγμα δημιουργικῆς πρόοδου καὶ πολιτισμοῦ.

Σήμερα όπου ο άνθρωπος, καθώς έζησε την πιο επώδυνη δοκιμασία μέσα από τον πυρακτωμένο κύκλο του πολέμου και αντικρούζει άμεσα μια φριχτότερη απειλή για επανάληψη που του έτοιμάζουν, ανακυκλώνει κριτικά το στοχασμό του γύρω από τη νέα συμπερασματολογία της Κοινωνιολογίας, της Παιδαγωγικής και των άλλων Έπιστημών, των Κοσμοθεωρητικών αντιλήψεων και Φιλοσοφικών ρευμάτων, διακριβώνει την κρίση του χτεσινού μεθοδικού όπλισμού της σκέψης μ' όλα της τα επακόλουθα, δένεται άκατάλυτα με το κοσμογονικό πνεύμα της εποχής στη θεωρία και στην πράξη, κι αποζητάει την τελείωσή του στο πνεύμα του ρεαλιστικού ανθρωπισμού.

Φ. Ι. Παπαστεργίου

Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

1. Ἡ ἔννοια τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ.

Μὲ τὴ μελέτῃ μας αὐτῇ, ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐξετάσωμε ἕνα βασικὸ σχολικὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντελῶς νέο στὴν ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότητα τῆς χώρας μας, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐπιτακτικὸ γιὰ τὴ σύγχρονη σχολικὴ ἀγωγή καὶ τὸν σημερινὸ πολιτισμό. Ἴσως νὰ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι ὁ Ἑπαγγελματικὸς Προσανατολισμός, δὲν ἀνάγεται στὸ καθαυτὸ σχολικὸ ἔργο καὶ τοὺς σκοποὺς ποὺ ἐπιδιώκει τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο. Μιὰ προ-

σεκτικώτερη όμως μελέτη, δείχνει ότι το ζήτημα τούτο, σχετίζεται με όλους τους τύπους των σχολείων, όχι μόνον της Στοιχειώδους, αλλά και της Μέσης (κυρίως αυτής) Έκπαίδευσής. Θα μπορούσε μάλιστα να ισχυρισθώ κανείς ότι ο Έπαγγελματικός Προσανατολισμός (Ε. Π.)¹ είναι περισσότερο αναγκαίος για το αγροτικό λαϊκό σχολείο της ύπαιθρου. Διότι πρέπει να λάβωμεν υπόψη, ότι το αγροτόπαιδο του χωριού, που ζει απομονωμένο στην ύπαιθρο μακριά από τα κέντρα, δεν έχει σχεδόν καμμία απολύτως ευκαιρία, να λάβη έστω και μία στοιχειώδη επαγγελματική καθοδήγηση ή βοήθεια, για την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Συνήθως μετά την αποφοίτησή του από το Δημοτικό Σχολείο, το παιδί αυτό (όπως σχεδόν τα περισσότερα και των πόλεων), εισέρχεται άμέσως στη ζωή, κατά τον πιο τυφλό και τυχαίο τρόπο. Εάν λοιπόν μία κάποια επαγγελματική προπαιδεία είναι αναγκαία για όλα τα παιδιά του σχολείου, αυτή θα είναι απαραίτητη περισσότερο για τα παιδιά της ύπαιθρου, όπου οι συνθήκες της ζωής, δεν ευνουούν καμμία άλλη ευκαιρία και προετοιμασία στην επαγγελματική ζωή, ή δε έλευθερη έκλογη του επαγγέλματος από το άτομο είναι έντελως περιορισμένη.

Ο Έπαγγελματικός Προσανατολισμός, είναι ένας νέος επιστημονικός κλάδος και έχει άμεση σχέση με την Ψυχολογία και την Παιδαγωγική, επιστήμες που έχουν ως αντικείμενο μελέτης και προαγωγής, τον άνθρωπο και ιδιαιτέρως το παιδί. Με τον όρο «Έπαγγελματικός Προσανατολισμός», έννοούμε μία θετική και αποτελεσματική βοήθεια και συνδρομή που θα δώσουμε στο άτομο, ώστε να μπορέσει να εκλέξει όρθα και ελεύθερα το επάγγελμα, που ταιριάζει και είναι σύμφωνο με τις ικανότητές του, τις ψυχικές, τις πνευματικές και τις σωματικές, αλλά και με τις πραγματικές του κλίσεις. Διότι μόνο μία τέτοια ελεύθερη και σύμφωνη προς τον χαρακτήρα και τις ικανότητες του ατόμου, έκλογη του καταλλήλου επαγγέλματος, προοιωνίζει επαγγελματικήν εξέλιξη και προκοπήν αυτού, στην κοινωνική ζωή².

Με τον Ε. Π. έρευνουμε δυο βασικές απόψεις: Η πρώτη αναφέρεται στο υποκείμενο και η δεύτερη στο αντικείμενο. Από τη μία πλευρά, έχουμε το άτομο, το οποίο πρέπει να μελετήσωμε και να έρευνήσωμε από όλες τις απόψεις, για να σχηματίσωμε ένα κατά το δυνατόν συγκεκριμένο ψυχολογικό πορτραίτο αυτού και από την άλλη, έχουμε το επάγγελμα, με τις απαιτήσεις που προβάλλει, τις συνθήκες εργασίας και γενικώς κάθε τι, που έχει σχέση με την αποδοτική εξέτασή του, από το άτομο. Στην έρευνα των δύο αυτών προβλημάτων, στηρίζεται ο Ε. Π. Προκειμένου όμως για την εφαρμογή του προσανατολισμού στο σχολείο, πρέπει να γίνει μία απαραίτητη διάκρισις, ανάμεσα στον καθαρώς Έπαγγελματικό Προσανατολισμό, όπως τον αναφέρομεν ανωτέρω και στο Σχολικό Προσανατολισμό, ο οποίος θα έχη τη θέση του μέσα στο γενικό σκοπό και την καθόλου εργασία του σχολείου. Το πρώτο είδος του προσανατολισμού, εφαρμόζεται κυρίως σε ειδικά ψυχολογικά και παιδαγωγικά εργαστήρια, Ινστιτούτα και ιδρύματα, τα οποία ονομάζονται Κέντρα Έπαγγελματικού Προσανατολισμού και σε άτομα, τα οποία αντιμετωπίζουν άμεσα την έκλογη του επαγγέλματος για την πρακτική τους ζωή. Το δεύτερο, ο Σχολικός δηλ. Προσανατολισμός, έχει εφαρμογή εις όλα τα σχολεία της Στοιχειώδους και της Μέσης Παιδείας και είναι συνυφασμένος, μέσα στο γενικό πλαίσιο, του μορφωτικού προγράμματος και την προσπάθεια του σχολείου, να καταστήσει το

παιδί μία δυνατή και ολοκληρωμένη προσωπικότητα, σύμφωνα με τις δυνατότητες, που παρέχει ή ατομικότης αυτού.

Ο Σχολικός Προσανατολισμός, που οι ειδικοί ονομάζουν αλλιώς και Παιδαγωγικό Προσανατολισμό, «αρχίζει από την πρώτη μέρα, που το παιδί θα εισαχθώ στο δημοτικό σχολείο κι έχει σκοπό να εκλέξη, παράλληλα προς τις γενικές γνώσεις και βασικές δεξιότητες, τις ειδικές γνώσεις, που θα προαγάγουν, σ' άλλο παιδί τις ιδιαίτερες πνευματικές προδιαθέσεις, σ' άλλο τις χειροτεχνικές προτιμήσεις του, σ' άλλο τις καλλιτεχνικές ή φιλολογικές τάσεις του, προωθώντας έτσι την ιδιαίτερη δυναμικότητα κάθε παιδιού³». Με άλλα λόγια, στο σχολείο προσπαθούμε να αναπτύξωμε στο μέγιστο δυνατό σημείο, όλες τις λανθάνουσες δυνάμεις, που έχει το κάθε παιδί, καθ' όλο το διάστημα της φοιτήσεώς του, ώστε να το καταστήσωμε μία δυνατή προσωπικότητα. Κατά τον τρόπο αυτόν, είναι βέβαιο ότι βοηθούμε θετικά τον Ε. Π. του παιδιού, ώστε αυτό ν' ακολουθήσει αύριο το επάγγελμα, για το οποίο αισθάνεται πραγματική κλίση και ενδιαφέρον, θα το εύχριστή και θα το συγκινή έσωτερικά. Με την προϋπόθεσι αυτή το λαϊκό σχολείο, κοντά στον γενικό και σχεδόν απροσδιόριστο σκοπό που είχε ως τώρα, αναλαμβάνει και μία άλλη σοβαρή και πιο συγκεκριμένη αποστολή, που διευρύνει τον σκοπό του, με το να προσφέρει μία θετική συμβολή, στην πραγματική κοινωνική ζωή του παιδιού.

Στα έπισημα Κέντρα Ε. Π. γίνεται έρευνα και μελέτη των ατόμων, μέσα σε μερικές επισκέψεις, μία δυο συνεντεύξεις και συνομιλίες, και κυρίως με διάφορες άλλες ψυχολογικές έρευνες, πράγμα που και δύσκολο είναι, αλλά και όχι πάντοτε αποτελεσματικό. Ένω στο σχολείο έχουμε τα παιδιά κοντά μας επί εξ όλόκληρη έτη και μάλιστα σε μία ηλικία, που είναι έντελως άδολη και πολύ έκδηλωτη. Έτσι μπορούμε πιο θετικά και πιο αποτελεσματικά να τα γνωρίσωμε και να σχηματίσωμε μία πιο συγκεκριμένη συνολικήν εικόνα, για την ψυχική κατάστασι και την ιδιαίτερη ατομικότητα αυτών. Γιαυτό τονίζωμεν ότι με τον Σχολικό Προσανατολισμό (Σ. Π.)⁴, το σχολείο βρίσκει τον αληθινό του προσορισμό, διότι θ' αντιμετωπίση εγκαίρως, αλλά και φυσικά, το πρόβλημα της μελλοντικής επιδόσεως του παιδιού, μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής ανάγκης και σύμφωνα με τις ατομικές του ικανότητες. Έτσι βοηθείται συστηματικά και θετικά και ο Ε. Π., αλλά και το σχολείο ίσως για πρώτη φορά θα σταθή τόσο κοντά στον αληθινό του σκοπό, προετοιμάζοντας το παιδί για την μελλοντική του ζωή.

2. Οι λόγοι που επιβάλλουν τον Σχολικό Προσανατολισμό

Η όρθη τοποθέτησις των ατόμων στο κατάλληλο επάγγελμα, το οποίο θα είναι σύμφωνο με την ατομικότητα εκάστου, έχει εξαιρετική σημασία, για την ατομική και την κοινωνική προκοπή. Είναι γνωστή εις όλους, η κατάσταση που επικρατεί στη χώρα μας, σχετικώς με την επαγγελματική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα μας, σχετικώς με την επαγγελματική ζωή. Οι περισσότεροι άνθρωποι ακολουθούν επαγγέλματα και εκτελούν εργασίες, για τις οποίες δεν αισθάνονται κανένα έσωτερικό ενδιαφέρον και καμμία πραγματική διάθεσι και συνεπώς ικανοποίησι. Αλλά μία τέτοια δυσαρμονία, ανάμεσα στις ικανότητες και τα διαφέροντα του ατόμου και στις συνθήκες και τις απαιτήσεις του επαγγέλματος που υπηρε-
τούν, δεν ήμπορεί, παρά να έχη δυσμενείς και θλιβερές συνέπειες. Δη-
μιουργείται έν πρώτοις έσωτερική ψυχική αντίνομία στο ίδιο το άτομο,

1. Ε. Π. = Έπαγγελματικός Προσανατολισμός.

2. Πρβλ. Α. Τσίριμπα. Έπαγγελματικός προσανατολισμός, σελ. 5 κ. έ.

1. Βλ. Roger Gal. Σχολικός Προσανατολισμός. Μετ. Η. Ξηροτύρη. Σελ. 7 κ. έ.

που ακολουθεί κάποιος επάγγελμα, ασχέτο και αταίριαστο προς τον χαρακτήρα του. Η δυσαρμονία δε αυτή, προκαλεί ένα μόνιμο και καταθλιπτικό άγχος και ψυχικό βάρος, κάτω από το όποιο το άτομο εργάζεται με άπροθυμία και δυσάρεσκα. Ένας τέτοιος επαγγελματίας, ή θα καταλήξει να γίνει ένας αδιάφορος μηχανοποιημένος άνθρωπος, ή ένας όκηρος (άκομη και μνησικακός) εργάτης, χωρίς καμιά σοβαρή απόδοσι, ή επιτυχία στη ζωή. Είναι αλήθεια, ότι δεν υπάρχει χειρότερο πράγμα για κάθε άνθρωπο, να βρεθεί κάποτε συνδεδεμένος με επάγγελμα, το όποιο θ' απέχη πολύ από την ιδιοσυγκρασία του και τις πραγματικές του κλίσεις.

Μια τέτοια τυχαία όμως κατανομή των ατόμων στους διαφόρους επαγγελματικούς τομείς, ασφαλώς δεν φέρει καμιά ατομική εύτυχία στον εργαζόμενο. Διότι ή πραγματική εύτυχία βρίσκεται στο έσωτερικό του ανθρώπου, όταν θα επικρατή εις αυτό ή αρμονία ή όποια δεν εξασφαλίζεται, όταν αυτός ακολουθή επάγγελμα, ξένο προς εκείνο για το όποιο είναι προωρισμένος. Άλλά και γενικώτερα, δεν ήμπορεί να υπάρχει κοινωνική πρόοδος, προαγωγή του πολιτισμού και ευημερία, ή όποια προϋποθέτει συνειδητή και αποδοτική εργασία και παραγωγή αγαθών, από ανθρώπους που βλέπουν την εργασία σαν αποστολή και εύλογία του Θεού και όχι σαν ένα δυσβάστακτο άχθος!

Η κατάσταση αυτή της επαγγελματικής ζωής είναι ακόμη χειρότερη στην ύπαιθρο. Εκεί δεν υπάρχουν τουλάχιστον ούτε οι δυνατότητες που υπάρχουν στην πόλι, με την ποικιλία και τον μεγάλον όπωσδήποτε αριθμό των επαγγελμάτων, για κάποια ελεύθερη έκλογή. Ούτε και οικονομική δυνατότης των γονέων, για να παράσχουν μια θετική ενίσχυσιν στα τέκνα των, ώστε ν' ακολουθήσουν το επάγγελμα για το όποιο σισθάνονται κλίσι και έχουν ανάλογη ικανότητα. Η μόνιμη πενία της αγροτικής οικογενείας αναγκάζει τους γονείς να οδηγήσουν τα παιδιά τους σε μια όποιαδήποτε εργασία, με μόνη προοπτική και επιδίωξι, την εξοικονόμηση ολίγων πόρων, για να ενισχυθή οικονομικώς ή οικογένεια. Ούτε λόγος φυσικά γίνεται για τις κλίσεις και τα διαφέροντα αυτών των παιδιών, τα όποια βεβαίως, θα ήτο δυνατόν να εξελιχθούν κάποτε σε άριστους επαγγελματίες, κοντά ή και μακριά από το πατρικό τους σπίτι. Εκτός τούτων, ή αγροτική οικογένεια, έχει παντελή άγνοια και των υπαρχόντων ακόμη επαγγελμάτων, πλην των ολίγων γνωστών που υπάρχουν στο χωριό, και στην κάπως ευρύτερη περιοχή της επαρχίας, από τα πιό κοινά και πιό συνηθισμένα. Έτσι παρουσιάζεται το θλιβερό φαινόμενο, τα παιδιά που αποφοιτούν από το Δημοτικό σχολείο της ύπαιθρου, να τρέπωνται, τουλάχιστον τα περισσότερα, εξ αυτών, σε εργασίες που προσφέρει μόνον ο τόπος τους και το χωριό.

Ένας μικρός αριθμός από τα παιδιά της ύπαιθρου, θ' ακολουθήση βεβαίως, το πατροπαράδοτον επάγγελμα του γεωργού και θα διαδεχθή τον πατέρα, στην καλλιέργεια των άγρων. Όμως τα παιδιά κάθε χωρικής οικογενείας, είναι συνήθως πολλά και δεν είναι δυνατόν ν' απορροφηθούν όλα στο γεωργικό επάγγελμα. Διότι και ο γεωργικός κληρος, στη χώρα μας, είναι κυρίως μικρός, από πολλών δε έτων ήδη, κατενεμήθη και πάλι σε μικρότερα τμήματα στο πέρασμα 2.3 γενεών, ώστε να καταλήξει σήμερα, σε μια κατακερματισμένη μικροϊδιοκτησία χωραφιών. Αναγκάζονται λοιπόν τα άλλα παιδιά του χωριού, να προσκολληθούν σε διάφορες πρόσχειρες εργασίες και καθόλου αποδοτικές. Άλλα γίνονται βοσκοί και ασχολούνται μ' ένα μικρό κοπάδι ζώων τα όποια συντηρεί ή αγροτική οικογένεια, σε συνδυασμό με την καλλιέργεια των άγρων. Μερικά, τα πιό φτωχά, γίνονται υπηρέτες σε κάποιον οικονομικώς ισχυρότερο χωρικό, άλλα

θα γίνουν ελεύθεροι εργάτες της γής, με μόνο έφόδιο τη σωματική τους άντοχή για χειρωνακτική εργασία, άλλα ασχολούνται με διάφορες μεταφορές και γίνονται αγωγιάτες στα όρεινά, ή καρραγωγείς στα πεδινά μέρη κ.λ.π. Στην παραλιακή και νησιώτικη ύπαιθρο, προσκολλούνται συνήθως στην τοπική και πρωτόγονη αλιεία ή και τη δεντροκομία, ή καταφεύγουν όμαδικά στο ναυτικό επάγγελμα και τον ξενιτεμό.

Δεν είναι καλύτερη φυσικά ή επαγγελματική μοίρα των παιδιών της πόλεως. Χωρίς καμιά επαγγελματική κατεύθυνση ή προπαιδεία, οι ευπρότεροι κάπως γονείς, ώθούν τα παιδιά τους σε έπιστημονικούς, ή υπαλληλικούς κλάδους, με σκοπό να καταλάβουν μια άνώτερη οικονομική και κοινωνική θέσι στη ζωή, χωρίς να λογαριάζεται ή κλίσις και το έσωτερικό ενδιαφέρον, συνεπώς και ή προοπτική για πραγματική επιτυχία στην επαγγελματική ζωή. Άλλοι πάλιν γονείς, από κακήν εκτίμηση των επαγγελμάτων και μια αστήρικτη και ήθικώς αδιανόητη αναβάθμισι αυτών, ως προς την αξίαν των στην κοινωνική ζωή, επιμένουν ν' ακολουθήσουν τα παιδιά τους κάποιο πνευματικό επάγγελμα, έστω και αν δεν είναι για τοτο ικανά, καλλιεργώντας έτσι στα ίδια, την αντικοινωνική αντίληψη για τον διαχωρισμό των επαγγελμάτων σε πνευματικά και χειρωνακτικά και συνεπώς, την άπαξωτική νοοτροπία και συμπεριφορά για τα τελευταία. Και στις δυό περιπτώσεις, μια όποιαδήποτε άποτυχία για λόγους πολλούς (έλλειψις ικανοτήτων και κλίσεων, οικονομική δυσχέρεια, περιορισμοί θέσεων σε άνώτερα ιδρύματα κ.λ.π.), δημιουργεί το λεγόμενο πνευματικό προλεταριάτο, με σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομική και την κοινωνική ζωή. Τα παιδιά τέλος των φτωχών εργατικών οικογενειών, σπεύδουν να καταλάβουν μια όποιαδήποτε θέσι στην επαγγελματική ζωή και αυτά μόν που έχουν κάποια οικονομική βάσι από το σπίτι, μπορούν να μαθητεύσουν σε κάποιο τεχνικό επάγγελμα και να γίνουν τεχνίτες και βιοτέχνες, άλλα δε, τα φτωχότερα, τρέπονται προς εξοικονόμηση των αναγκαίων πόρων της καθημερινής ζωής και γίνονται άνειδίκευτοι εργάτες, στίλβωταί, πλανόδιοι και υπαίθριοι μικροπωληταί κ.λ.π. Τον ίδιο δρόμο ακολουθούν και μερικά παιδιά του χωριού, που αν ευνοήθούν από την τύχη ξεστρατίζονται από το χωριό, τοποθετούνται στην τύχη σε διάφορα καταστήματα έμπορικά ή τεχνικά και όπωσδήποτε «πιάνονται» από κάποιο επάγγελμα.

Με τα άνωτέρω, βλέπομεν ότι τα άτομα παίρνουν μια θέσι στον επαγγελματικό στίβο, ή όποια συνήθως επιβάλλεται από παράγοντες σχεδόν αποκλειστικά έξωτερικούς. Ένψ το ήθικόν και το δίκαιον, το ψυχολογικώς όρθο και το κοινωνικώς ώφέλιμο, είναι, το κάθε άτομο, να παίρνη τη θέσι του στην επαγγελματική ζωή, ανάλογα με την κλίσι του και τις ατομικές του ικανότητες, μια θέσι δηλ. που θα καθορίζεται από το ίδιο το άτομο, από παράγοντες προσωπικούς, έσωατομικούς. Θα ήταν βεβαίως δυνατόν να μετριασθή το κακό αυτό φαινόμενο, που δεν προάγει ούτε την ατομική, ούτε την κοινωνική ζωή. Έν πρώτοις ή ύπαιθρος θα μπορούσε να προσφέρει μεγαλύτερες και περισσότερες δυνατότητες επαγγελματικής σπουδοδρομίας, των αγροτοπαιδών. Άλλά για να γίνει αυτό, πρέπει να αξιοποιηθή αυτή, από όλες τις πλευρές που διαθέτει. Να γίνει μια προγραμματισμένη και συστηματική ανάπτυξις μακράς πνοής, για την αναγέννησι της αγροτικής οικονομίας και του αγροτικού πολιτισμού. Μια τέτοια άνωψωτική προσπάθεια της ύπαιθρου, άρχισε εύτυχώς τα τελευταία έτη από την έπίσημη Πολιτεία, άλλα πρέπει να επεκταθή και να γενικευθή. Έγγειοβελτικά έργα, αποξηράνσις τελμάτων και λιμνών για την αύξηση του καλλιεργήσιμου έδάφους, διευθέτησις χειμάρρων, έκτεταμένες άναδασώσεις, σε συνδυασμό με την έπιστημονική ύλοτομή των υπαρχόντων δασών, άνα-

χλόασις των γυμνών περιοχών για την προστασία του εδάφους από την τρομακτική διάβρωση που υφίσταται, γενίκευσις της επιστημονικής κολλιεργείας των αγρών, πολυμέρεια καλλιεργειών και άρδεύσεις, επέκτασις της δενδροκομίας, υποχρεωτικός έμβολιασμός των χιλιάδων αγρίων όπωροφόρων δέντρων (έλις - καστανιά κ.λ.π.), προστασία και διοχέτευσις των γεωργικών προϊόντων και τόσα άλλα, είναι απαραίτητα μέτρα που πρέπει να ληφθούν σε γενικότερη κλίμακα, ώστε να όρθοποδήση ή ύπαιθρος και τό χωριό, που φθίνει και μαραζώνει καθημερινώς.

Με μις τέτοια ανάπτυξη της ύπαιθρου, θά έχωμε μεγαλύτερες δυνατότητες για επαγγελματική σταδιοδρομία, διότι και τς παλιά επαγγέλματα που ύπήρχαν στο χωριό θά διατηρηθούν και θά βρούν παλι τή θέσι τους, αλλά ακόμη και άλλα νέα τοιαύτα μπορεί να δημιουργηθούν. Έκτός του του με μις άνεκτη και ύποφερτη διαβίωσι, άλλα παιδιά θά ήμπορούν να στρέφονται και προς άλλα επαγγέλματα των πόλεων, τεχνικά, έμπορικά, επιχειρηματικά, επιστημονικά ή πνευματικά κ.λ.π. Διότι πρέπει να ύπογραμμίσωμεν έδω, ότι δέν είναι ούτε όρθό, ούτε δίκαιο, να περιορίσωμε την επαγγελματική δραστηριότητα των παιδιών της ύπαιθρου, αποκλειστικώς στη γεωργική και τις άλλες σχετικές έργασίες. Από κοινωνικής άπόψεως, αυτό θά ήταν άπολύτως βλαβερό. Γενικότερα πρέπει να γίνη συνείδησις, ότι ό Ε. Π. είναι ένα ουσιαστικό πρόβλημα όλων των παιδιών, που άντιμετωπίζουν άμεσα τόν πρακτικό βίο, είτε στην ύπαιθρο ζούν, είτε στην πόλι. Διότι και τς παιδιά της πόλεως, άν και είναι σε κάποια πλεονεκτική θέσι στο ζήτημα αυτό, έπειδή κυρίως ύπάρχει πλήθος επαγγελματιών και συνεπώς μεγαλυτέρα έλευθερία έκλογής, έν τούτοις και αυτά μένουν έντελώς άβόήθητα, ως προς την όρθήν έκλογήν του καταλλήλου επαγγέλματος και την απαραίτητη προπαιδεία και προετοιμασία τους γι' αυτό. Έπαγγελματική καθοδήγησις στα σχολεία δέν γίνεται, πλήρης σχετική επαγγελματολογία δέν ύπάρχει, ή μόλις τελευταία άρχισε να συγκροτήται, πραγματικά επιστημονικά Κέντρα Ε. Π. δέν ύπάρχουν, ή μόλις τώρα άρχισαν να ιδρύονται έδω κι εκεί μερικά άπ' αυτά, χωρίς έπαρκή επιστημονικό και τεχνικό έξοπλισμό, οι τεχνικές σχολές είναι περιορισμένες και για ώρισμένα μόνον επαγγέλματα και τό χειρότερο, ή επαγγελματική κρίσις, ένεκα του κεκορεσμένου όλων σχεδόν των επαγγελματιών, αναχαιτίζει την όρθήν έκλογή και έπιφέρει την τυφλή τοποθέτησι των περισσοτέρων παιδιών στα διάφορα επαγγέλματα.

Η κατάσταση που συνοπτικά έκθέτομεν άνωτέρω, δέν ήμπορεί φυσικά να θεραπευθή από τή μις μέρα στην άλλη, ούτε και να είναι εύθνη ένός μόνο πολιτιστικού ή πολιτειακού παράγοντος. Από την πλευρά μας όμως πρέπει να τονίσωμεν, ότι ένα μέρος της εύθνης στο ζήτημα αυτό, άφορά την άγωγή και τό σχολείο. Στο Δημοτικό σχολείο, δέν θά έφαρμόσωμε φυσικά τόν Ε. Π. των ένηλίκων, ούτε την άμεση επαγγελματική κατεύθυνση των μαθητών. Άλλωστε ή θεωρία του Ε. Π. και ή ψυχολογία μας λέγει, ότι τς παιδιά κατά την ήλικία αυτή, δέν είναι ακόμη ώριμα για να προσανατολισθούν σοβαρώς σε κάποιο έπάγγελμα. Τό παιδί της σχολικής ήλικίας, ανάμεσα στις άλλες ψυχοφυσικές δυνάμεις, μπορεί να έχη άπλως και κάποιες επαγγελματικές διαθέσεις, οι όποιες παρουσιάζονται ως ένδείξεις, με τς παιδικά τους διαφέροντα και τις άσχολίες που τς εύχαριστούν. Μία άπλη όμως διάθεσις, δέν ήμπορεί να θεωρηθή σαν άρκετό στοιχείο επαγγελματικής έκλογής. Τς διαφέροντα, οι έπιθυμίες και οι δια-

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

ΑΙ ΜΑΘΗΤΙΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ ΤΩΝ

Τό έτος 1928 εις την Γενεύην ύπεγράφη ύπό των αντιπροσώπων των Κρατών-μελών της Κ.Τ.Ε. — διακήρυξις σχετική με τς δικαιώματα του παιδιο. Αυτή έχει ιδιαιτέραν σημασίαν και διότι έλήφθη παμψηφεί, άποδεικνύουσα την ώριμότητα των κρατών άφ' ένός, αλλά και την σοβαρότητα του θέματος εις τό όποιον άνεφέρετο άφ' έτέρου. Εις τό 2ον και 5ον άρθρον ταύτης αναγιγνώσκομεν :

— Τό παιδί που πεινι πρέπει να τραφή. Τό άρρωστο να νοσηλευθή, τό καθυστερημένο να βοηθηθή, τό παραστρατημένο να επανέλθη εις τόν καλόν δρόμον, τό όρφανό κι έγκαταλελειμμένο να περισυλλεγή και προστατευθή.

— Τό παιδί πρέπει ν' ανατραφή με τό αίσθημα ότι όφείλει να διαθέση τό καλλίτερο έγώ του δια την έξυπνότητα των συνανθρώπων του.

Αυτά είναι τς κυριότερα άρθρα της διακηρύξεως, ή όποια όμως επεκτείνεται ακόμη καλύπτουσα και τόν τομέα της ανάγκης δια μιαν στροφήν προς την ανθρωπιστικήν παιδείαν.

Ήσαν ακόμη πρόσφατοι αι καταστροφαι του πολέμου και ή ανάγκη δια μιαν άποφασιστικήν και ρωμαλέαν αναμόρφωσιν της παιδείας έπιτακτική. Τς καπνίζοντα έρείπια και τό πένθος δέν είχαν ακόμη έξαλειφθή. Μία προσπάθεια κατεβάλλετο πανταχόθεν. Προσπάθεια δια την άνόρθωσιν, δια την επάνοδον εις τόν όμαλόν ρυθμόν της ζωής.

Τό παιδί, ίσως άργά, όπωςδήποτε όμως δια πρώτην φοράν εις την ιστορίαν της ανθρωπότητας γίνεται άντικείμενον σοβαράς μελέτης εις την ιστορικήν εκείνην συνεδρίασιν, άποτέλεσμα της όποιας ήτο ή διατύπωσις της προαναφερθείσης διακηρύξεως. Ήτο ή άρχή την όποιαν ένεκολώθησαν και έπραγματοποίησαν έν Ελλάδα, και άρχαι και ιδιωτική πρωτοβουλία, δια της ιδρύσεως ύπό της Σοφίας Σλήμαν παιδικών κατασκηνώσεων και της έξορμήσεως του Μαρασλείου Διδασκαλείου εις τας μαθητικές έξοχάς Βούλας ύπό την Διεύθυνσιν του κ. Γεωρ. Ζομπανάκη τό 1930, εις Βουλγαμέ-

θέσεις των παιδιών, είναι πράγματα ρευστά και μεταβάλλονται εύκολα. Ό πραγματικός Ε. Π. προύποθέτει την ύπαρξιν της διαμορφωμένης κλίσεως, που είναι άνώτερη ψυχολογική βαθμιά από την άπλη διάθεσι. Η κλίσις όμως, αναφαίνεται άργότερα στο παιδί και μάλιστα, μετά την ήλικία του Δημοτικού Σχολείου. Οι άρμόδιοι του Ε. Π. τοποθετούν την χρονικήν περίοδο, κατά την όποιαν αποκρυσταλλοούνται οι διαθέσεις σε κλίσεις, μετά τό 12ον έτος της ήλικίας και συνεπώς ή πραγματική επαγγελματική καθοδήγησις, μπορεί να γίνη στη Μέση Παιδεία. Από την πλευρά μας, θεωρούμε σκόπιμο ν' αναπτύξωμε δι' όλίγων, τις σπουδαιότερες ενέργειες του λαϊκού σχολείου, για να είναι μέσα στο σύγχρονο των απαιτήσεων του Σ. Π.

(Συνεχίζεται)

Δημ. Ι. Παπαδημητρίου

1. Πρβλ. Orville Gilbert Brim. Rnral Education, p. 23.

νην και ἀργότερον τὸ κράτος τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον ἐπετέλεσε πραγματικὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸν τομέα αὐτόν, διὰ τῆς διαθέσεως τῶν ὕλικῶν καὶ ἠθικῶν προϋποθέσεων, διὰ τὴν ἐδραίωσιν καὶ ἀπρόσκοπτον καὶ ἀποτελεσματικὴν λειτουργίαν τῶν μαθ. κατασκηνώσεων. Τοῦτο ἦτο ἐντελὲς ἀπαραίτητον διότι, αἱ συνεπεῖα τοῦ τελευταίου πολέμου διαμορφωθεῖσαι κακαὶ συνθήκαι διαβιώσεως τῶν παιδιῶν, ποὺ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σωματικὴν καὶ ἠθικὴν κατάπτωσιν τούτων, ἔπρεπε νὰ ἐξαλειφθοῦν. Καὶ ὁ μόνος τρόπος ἦσαν αἱ μαθ. κατασκηνώσεις. Αὗται θὰ ἐπανεφέρουν τὸ χρῶμα τῆς υἱείας εἰς τὰ ὡχρὰ καὶ σκελετωμένα παιδικὰ πρόσωπα, καὶ ἡ ζωὴ εἰς ἓνα περιβάλλον φυσικὸ, ἐλεύθερον, ὑγιεινὸν καὶ ἐθνικὸ θὰ ἐθεράπευε τὴν σωματικὴν καχεξίαν καὶ θὰ ἐπούλωνε τὰ ψυχικὰ τραύματα. Καὶ εἶχομεν τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα, τὴν πραγματικὴν ἀνοδὸν τῆς ὑγιεινῆς στάθμης τῶν παιδιῶν καὶ τὴν ἠθικὴν τῶν ἀποτοξίνωσιν. "Ὁμως οἱ σκοποὶ τῶν μαθ. κατασκηνώσεων δὲν ἐξαντλοῦνται διὰ τῶν προαναφερθέντων. Διότι πέραν τῆς ψυχοσωματικῆς βελτιώσεως τοῦ παιδιοῦ, αἱ μ. κ. τὰ μέγιστα συμβάλλουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὠλοκληρωμένης ἐκείνης προσωπικότητος, ἥτις εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀφομοιώνῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τῆς καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑγιᾶ παράδοσιν καὶ τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη, νὰ παρουσιάσῃ τὸν νέον ἄνθρωπον, ὅπως ἀκριβῶς τὸν ὄνειρευόμαστε, ὁ περιορισμὸς δὲ τῶν σκοπῶν τῶν μ. κ. μόνον εἰς τὴν σωματικὴν τοῦ παιδὸς βελτίωσιν ἀποτελεῖ μίαν πλάνην καὶ μίαν ἄρνησιν τῆς σημερινῆς παρουσίας τῶν εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς χώρας.

Δεδομένου ὅτι 15 ἔτη μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου, πολλὰ ἔχουν ἐπιτευχθῇ εἰς τὸν τομέα τῆς υἱείας, κυρίως εἰς τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὰς εὐπόρους περιοχάς, ἐνῶ παραλλήλως καὶ ἡ ἠθικὴ τῶν παιδιῶν ὑπόστασις εὐρίσκεται εἰς ἐπίπεδον ἰδιαίτερος ζηλευτόν, χωρὶς νὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι δὲν ὑπάρχουν περιθώρια περαιτέρω ἀναπτύξεως.

Ἐπομένως ἡ πραγματικὴ βάσις τῶν μ. κ. ἡ δικαιολογοῦσα τὴν ὑπαρξίν των καὶ ἐπιβάλλουσα τὴν ἐπέκτασιν των δέον νὰ συμπληρωθῇ καὶ διὰ κοινωνικοπαιδαγωγικῶν ἐπιδιώξεων. Διότι δι' αὐτῶν τίθεται μία κατάλληλος διέξοδος εἰς τὴν «ὁρμὴν πρὸς κοινωνίαν», καταργοῦνται αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἀτροφικὸν ὑπόλειμμα παλαιότερων ἐποχῶν, καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μικρῶν τροφίμων ἐνσταλάζεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, βάσις τῆς Νομοθεσίας καὶ τῆς ἐθνικῆς μας ὑπάρξεως. Παραλλήλως αἱ πνευματικαὶ τῶν παιδιῶν λειτουργίαι προωθοῦνται ὁμαλῶς καὶ εὐνοϊκὰ ἐκδιπλοῦνται ὑπὸ τὴν φυσικὴν καὶ ἀβίαστον ἐπίδρασιν τοῦ ζωικοῦ καὶ φυτικοῦ κόσμου τῆς ἐξοχῆς, ἡ δὲ συνεπεῖα τούτου ψυχοπνευματικῆς ἀντίδρασις αὐτῶν καταλλήλως χειραγωγημένη καὶ κατευθυνομένη εὐρίσκει τὴν βασιλικὴν ὁδόν, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν μάθησιν.

Ἀκόμη διὰ τῆς κοινῆς συμβιώσεως ἀναπτύσσονται ἀρεταὶ καὶ συνήθειαι ὅπως: τῆς ἀλληλοβοηθείας, ἀλληλοεκτιμήσεως, ἀνοχῆς, συγγνώμης, σεβασμοῦ, εὐγνωμοσύνης κ. ἄ. δεσμοὶ δὲ ἰσχυροὶ φιλίας καὶ ἀγάπης συνδέουν τοὺς κατασκηνωτὰς καὶ πολλάκις διατηροῦνται ἰσοβίως.

Ὡς ἐκ τούτου δὲν θὰ εἶναι ὑπερβολὴ ἂν χαρακτηρίσωμεν τὰς Μ. Κ. ὡς «Παιδευτήριον ψυχῶν καὶ θεραπευτήριον σωμάτων», κυψέλην συστηματικῆς καλλιέργειας ἀληθοῦς κοινωνικοῦ πνεύματος καὶ κέντρον διαπλάσεως αὐριανῶν πολιτῶν ἐπὶ ἠθικοθησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν βάσεων.

Διὰ τὴν ἐπίτευξιν ὅμως τῶν ἐπιδιωκομένων σκοπῶν πρέπει νὰ λαμβάνονται ἀπαραίτητως ὑπ' ὄψιν καὶ ὠρισμένοι προϋποθέσεις τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξὶς προδικάζει τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπάθειας μας. Κι' αὗται εἶναι αἱ κάτωθι:

1. Ἀπλῇ, πρακτικῇ καὶ καλαισθητικῇ διαρρύθμισις τοῦ κατασκηνωτικοῦ χώρου

Δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τῶν ἀνωτέρω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Σπαρτιατικὴν λιτότητα ἢ ὁποία εἶναι ξένη πρὸς τὴν ἐποχὴν μας. Ἀποκλείομεν παραλλήλως καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐκείνη πολυτέλειαν, ἢ ἢ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὴν μαλθακότητα καὶ τὴν ἐσφαλμένην τῆς ζωῆς ἀντιμετώπισιν, ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀδύνατος διὰ τὴν ἐλληνικὴν οἰκονομικὴν πραγματικότητα ἀφ' ἑτέρου.

Ὡς ἐκ τούτου ἀπομένει ἡ μέση ὁδός, ὡς πρὸς τὴν ἀπλότητα καὶ πρακτικότητα ἢ ὁποία μετατρέπεται εἰς μοναδικὴν καὶ ἰδεώδη μὲ μίαν καλαισθητικὴν ἐναρμόνισιν πάντων τῶν ἀπαραιτήτων. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον διότι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ χροομένου περιβάλλοντος τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκομεν πάντοτε ὡς προϋπόθεσιν ἐπιτυχίας τῶν σκοπῶν τῶν Μ. Κ.

2. Εἰδικευμένον καὶ κατάλληλον προσωπικόν

Ὡς τοιοῦτον θεωροῦμεν διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι διαθέτουν σχετικὴν πείραν κατασκηνωτικὴν καὶ διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὸ παιδί. Διδασκάλους μὲ ἀπερίοριστον εὐσυνειδησίαν, λάτρεις τῆς φυσικῆς ζωῆς, ὑγιεῖς σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ὠλοκληρωμένους, ἱκανοὺς φύσει νὰ συνδυάζουν τὴν ψυχαγωγικὴν μὲ τὴν μορφωτικὴν προσπάθειαν, προσωπικότητος, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ἐνημερωμένους εἰς τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς ἐξελίξεις.

Ἀποκλείομεν πάντα ἄλλον, διότι καὶ ἂν φυσιολογικῶς εἶναι κατηρτισμένος, θὰ ὑπολείπεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν πρᾶξιν, δύσκολον ἄλλωστε καὶ δι' οὗτους τοὺς διδασκάλους, οἱ ὁποῖοι πέραν τῆς ψυχολογικῆς καὶ παιδικῆς καταρτίσεως των, καθημερινῶς ἀπασχολοῦνται μὲ τὰ θέματα τῆς ψυχολογίας τῆς δυσκόλου παιδικῆς ψυχῆς, ὡς ταῦτα παρουσιάζονται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ σχολείου.

3. Πρόγραμμα μὲ μορφωτικὴν καὶ ψυχαγωγικὴν πληρότητα

Ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ ὑπαρξὶς προγράμματος εἶναι ἀπαραίτητος, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ἢ τήρησιν τούτου νὰ ἐσφίεται εἰς τὸ προσωπικόν τῆς κατασκηνώσεως, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται εὐκαιρικῶς νὰ τὸ μετατρέπῃ, ἀναλόγως διαφόρων περιστατικῶν ἢ γεγονότων. Διὰ τὴν σύνταξιν δὲ τούτου δέον νὰ ἐργάζεται εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἀπαρτιζομένη ἐκ τοῦ Ἐπιθ/τοῦ καὶ διδασκάλων τῆς περιοχῆς. Διὰ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ θὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν ἐπίτευξιν τῶν προαναφερθέντων σκοπῶν, ἀποφεύγοντες ὅμως τὸν κίνδυνον νὰ μετατρέψωμεν τὸ χαρούμενον καὶ φυσικὸν κατασκηνωτικὸν περιβάλλον εἰς ἀσχολικὸν τοιοῦτον, τὸ ὁποῖον ὅσον καὶ ἂν εἶναι προσαρμοσμένον στὶς ἀρχὰς τῶν διαφερόντων, τῆς αὐτενεργείας καὶ ἐργασίας δὲν παύει νὰ εἶναι ἀφύσικον καὶ κατὰ συνέπειαν κουραστικόν διὰ τὸ παιδί. Παραλλήλως πρεῖ νὰ μὲν ἄρκετὸς χρόνος δι' ἐλευθέραν παιδικὴν ἐνασχόλησιν, ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀφανῆ παρακολούθησιν κοινοτάρχου καὶ ὁμαδάρχων.

4. Ἐπιλογὴ τῶν μαθητῶν μεταξὺ ἀπόρων, εὐπόρων, ἀσθενῶν, καὶ ὑγιῶν καὶ γενικῶς ἐξ ὅλων τῶν τάξεων

Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, διότι: "Ὅταν ἡ κατασκήνωσις φιλοξενῇ μαθητὰς μόνον ἐκ τῶν ἀπόρων λαϊκῶν τάξεων, ὑποσιτιζομένους κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ κατὰ συνέπειαν μειωμένης ζωτικότητος, εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ ἔχωμεν τὰς εὐεργετικὰς ἐπιδράσεις, ποὺ ὀφείλονται στὴν συμβίωσιν καὶ συ-

ναναστροφὴν μεταξύ παιδιῶν διαφορετικοῦ μορφωτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου. Παραλλήλως οἱ ἀσθενικοὶ καὶ ἀδύνατοι μαθηταὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργήσουν τὸ ζωηρόν καὶ ἰδιαίτερον παιδικὸν περιβάλλον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν κατασκήνωσιν. Τὸνναντίον πλασιουμένη ἡ κατασκήνωσις καὶ ὑπὸ μαθητῶν σωματικῶς ὑγιεστάτων, προερχομένων ἐξ ὅλων τῶν τάξεων, ἀγροτικῆς, ἐργατικῆς, ὑπαλληλικῆς, ἐπιστημονικῆς κ.λ.π. συμβάλλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀπαραίτου περιβάλλοντος, ἀπηλλαγμένου ταξικῶν ἀποστάσεων καὶ εἰς τὴν καθιέρωσιν ἐνὸς μέσου ὁροῦ ζωῆς, τοῦ μόνου δυνατοῦ καὶ ἀπαραίτου διὰ τὴν ὁμαλὴν σωματικὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν ἀπρόσκοπον ἐκδίπλωσιν ὅλων τῶν ψυχικῶν τοῦ παιδιοῦ λειτουργιῶν. Ὅθεν εἶναι ἀπαραίτητον οἱ τρόφιμοι τῶν κατασκηνώσεων ν' ἀποτελοῦν ἓνα μωσαϊκὸν παιδιῶν, οὕτως ὥστε νὰ καλύπτουν ὅλον τὸ πλάτος τῆς κοινωνικῆς μας πραγματικότητος.

Αὐταὶ εἶναι αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῶν Μ. Κ. καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τῶν. Καὶ κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν οἱ σκοποὶ αὗτοί ἀποτελοῦν μίαν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀγωγὴν, ἓνα ἀπαραίτητο συμπλήρωμα διὰ τὸ σχολεῖν. Δι' ὅλα ἐκεῖνα ποὺ δὲν δύναται νὰ φθάσῃ, ποὺ εὐρίσκονται μακρὰν τῆς σχολικῆς οἰθούσης, εἰς τὴν ὑπαιθρον, εἰς τὴν ἐνασχόλησιν ἀτόμων ἀγνώστων, εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν μιᾶς ζωῆς ἐκτὸς τῆς θαλπώρης τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος, τῆς στοργῆς τοῦ πατέρα καὶ τοῦ τρυφεροῦ χαδιοῦ τῆς μητέρας.

Αἱ Μ. Κ. συμπληρῶνουν ἡ καλλίτερα ὁλοκληρῶνουν τὸ ἔργον τῆς Λαϊκῆς Παιδείας.

Γι' αὐτὸ καὶ θεωροῦνται ἀπαραίτητοι, ἐπιβαλλομένης τῆς ἐπεκτάσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν. «Θεραπευτήρια σωμάτων καὶ παιδευτήρια ψυχῶν» δέον ν' ἀποκτήσουν ὅλοι αἱ περιοχαὶ τῆς Ἑλλάδος, μ' ἀριότητα τεχνικὴν καὶ λειτουργίαν ἄμεμπτον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δέον νὰ εἶναι τοιοῦτος ὥστε νὰ καλύπτῃ ὅλας τὰς ἀνάγκας τῶν μαθητῶν. Ἐν κατακλείδι παραθέτομεν λίγα λόγια τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Καλμέτ: «Αἱ διατιθέμεναι ἐπιχορηγήσεις εἰς τὰ ἰδρύματα τῆς ὑπαιθρου, εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα μία ἐξοχος ἐθνικὴ τοποθέτησις.»

Μιχ. Δέμης

ΜΙΑ ΠΡΟΤΥΠΗ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΗ

Τὸ περιοδικόν μας αἰσθάνεται δική του χαρὰ κάθε ἐπιτυχία σ' ὅλους τοὺς τομεῖς ποὺ ἀγκαλιόζει ὁ κύκλος τῶν διαφερόντων του. Μὲ ἰδιαίτερη περηφάνειαν πληροφορεῖται, ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν κατασκηνώσεων, ποὺ γενικεύτηκε σὲ ὅλη τὴ χώρα, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πρόοδο τέτοια, ὥστε σὲ πολλὰς περιπτώσεις νὰ μὴ ζηλεύωμε τίς κατασκηνώσεις ἄλλων χωρῶν ποὺ περηφανεύονται γιὰ πολιτισμὸ καὶ διαθέτουν πλοῦτο. Μιὰ τέτοια περίπτωσις εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τῶν κατασκηνώσεων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῆς ἐκπαιδευτικῆς Περιφέρειας Αἰγιαλείας.

Ἡ κατασκήνωσις βρίσκεται σὲ μιὰ σπάνια σὲ ὁμορφιά τοποθεσία, στὸν Λαμπίρη. Ἐκεῖ φορτωμένη στοὺς ὤμους τῆς κάθε λογῆς πρασινάδας καὶ μὲ τὰ πόδια στὴ θάλασσα ἀναπνέει ὅ,τι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθυμεῖ, τ' ὀρώματα τοῦ βουνοῦ καὶ τὴν ἀρμύρα τοῦ γαλάζιου στοιχείου.

Μὰ μαζί μ' αὐτὰ ὁ ἐπισκέπτης νοιώθει κατάβαθα ἓνα σύνολο ποὺ

κινεῖται μὲ ἀπόλυτη ὁμόνοια γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του, τῆς ὑγείας τῶν παιδιῶν. Ρυθμιστῆς, ἐμπνευστῆς καὶ συντονιστῆς τῆς ὥραίας προσπάθειας ὁ ἐξαιρετικὸς ἐπιθεωρητῆς τῆς Περιφέρειας κ. Θ. Γιαννόπουλος.

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ξέρεי νὰ ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ἦθος του καὶ τὴν σοβαρότητά του, ξέρει καὶ νὰ ἐμπνέῃ τὸ ὥραϊο καὶ νὰ συντονίζῃ τὴν ἐργασία ὥστε ν' ἀποδίδουν οἱ πάντες τὸ ἀπόλυτο, χωρὶς καὶ νὰ ἐξαντλοῦνται. Ἔτσι τὰ πάντα λειτουργοῦν θαυμάσια καὶ μένει πάντοτε διαθέσιμη δύναμη γιὰ κάτι ἀκόμα. Κι αὐτὸ τὸ κάτι τὸ βλέπουμε στὴ διάθεσις ποὺ χρειάστηκε καὶ ἔγιναν ὅλα μὲ ἐλαιόχρωμα ποὺ τὸ προσωπικὸ κατασκεύασε, χωρὶς καμμία δαπάνη. Ὅ,τι ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ νὰ κάνουν τὰ παιδιὰ νὰ ζήσουν μέσα σὲ περιβάλλον ὑγιεινὸ καὶ πολιτισμένο ἔγινε πρόθυμα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ χωρὶς ἀξιώσεις οὔτε γιὰ ἓνα εὐχαριστῶ.

Ἔτσι ἡ κατασκήνωσις αὕτη ἀποτελεῖ ἓνα ὑποδειγματικὸ πρότυπο, τὸ ὁποῖο τὸ Ὑπουργεῖο δὲ διστάζει νὰ ἐπιδείξῃ γιὰ μίμησις σὲ κάθε ξένον ποὺ θὰ ἐκφράσῃ τέτοια ἐπιθυμία. Σημειώνουμε ἀνάμεσα σὲ ἄλλα τὴν ἐπίσκεψιν ἀντιπροσώπου τῆς Κύπρου, ὁ ὁποῖος ἦρθε στὴ Μάννα Ἑλλάδα γιὰ νὰ πάρῃ ἰδέα τῶν κατασκηνώσεων καὶ νὰ ἐφαρμόσουν καὶ ἐκεῖ τὸ σύστημα καὶ στάλθηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο στὴν κατασκήνωσις Αἰγιαλείας.

Τὸ Περιοδικόν μας, τοῦ ὁποῖου ἡ Διεύθυνσις ἐπρωτοστάτησε στὴ λειτουργία τοῦ θεσμοῦ, αἰσθάνεται ἰδιαίτερη χαρὰ γιὰ ὅ,τι βλέπει καὶ συγχαίρει στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τόσο τὸν κ. Γιαννόπουλο, ὅσον καὶ τὸ ἄλλο προσωπικόν.

Τ. Καπώνης

Ἡ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ, Ὁ ΔΙΕΥΘΥΝΩΝ ΜΑΘΗΤΗΣ ΚΑΙ Ὁ ΔΑΣΚΑΛΟΣ

1. Ὁ μαθητὴς ἀναπτυσσομένη προσωπικότητα

Ἡ μαθητικὴ τάξη τοῦ σύγχρονου σχολείου πρέπει νὰ εἶναι τόπος, ὅπου τὰ παιδιὰ ν' ἀναπτύσσονται σὲ προσωπικότητες. Γιὰ νὰ κατορθωθῇ αὐτό, πρέπει ὁ δάσκαλος, σὲ κάθε βῆμα του, νὰ ἔχῃ μπροστά του τὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς, ποὺ εἶναι, ταυτόχρονα, σκοπὸς τοῦ σχολείου καὶ τῆς σχολικῆς τάξεως, ὅπως τὸν ἔθεσε οἱ παραδόσεις του, στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὁ Σεβαστὸς μας καθηγητὴς κ. Σπυρ. Κολλιῆφας: «Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας εἶναι, νὰ βοηθῇ ὁ παιδαγωγὸς ἐνήλικος τὸν ἀνήλικον. Οὕτως, ὥστε οὗτος νὰ ἀνεύρῃ ποτὲ διὰ τῶν ἰδικῶν του δυνάμεων κατ' αὐτενέργειαν τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ προορισμὸν καί, βαδίζων ἀόκνως εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι ἡ πραγμάτωσις τῆς ἰδέας τῆς πνευματικῆς προσωπικότητός του, νὰ κρίνεται, σὺν τῷ χρόνῳ, δικαιότερον ἄξιος τοῦ ὀνόματος τούτου.»

Ὁ μαθητὴς, λοιπόν, σὰν προσωπικότητα ἀναπτυσσόμενη μέσα στὴν σχολικὴ τάξη, ἄλλοτε ν' ἀναπτύσσῃ ἀτομικὴ ζωὴ, νὰ ἐργάζεται μόνος του ἀπαλλαγμένος τοῦ δεσμοῦ τῆς τάξεως, ποὺ τὸν συνδέει μὲ τοὺς ἄλλους συμμαθητὰς του, ἄλλοτε νὰ ζῇ κοινωνικὸ βίον, συνδεδεμένος μὲ τὰ ἄλλα παιδιὰ, ὅπως οἱ διάφορες ὁργανώσεις κ' οἱ σύλλογοι ποὺ ὑπάρχουν στὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Ἔτσι, θὰ ἔχωμε καλλιέργεια ἀτομικοῦ χαρακτῆρα, μὲ σύγχρονη ἐξυπηρέτησις τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος.

Ένας ταιριασμένος τρόπος διδασκαλίας αναπτύξεως της παιδικής μαθητικής προσωπικότητας, που καλλιεργεί σε μεγάλο βαθμό το έγώ του παιδιού, μέσα σε πλούσιο κοινωνικό βίο — όπως είναι ή συνεργαζόμενη μαθητική τάξη —, είναι ο τρόπος επεξεργασίας του μαθήματος με διευθύνοντα μαθητή.

Ο τρόπος αυτός, έχει την καταγωγή του κι ανήκει στη μεγάλη και σπουδαία παιδαγωγική αρχή της ελεύθερης πνευματικής εργασίας, που πρώτος την εκήρυξε και την έβαλε στη διδακτική του νέου σχολείου ο μεγάλος Γερμανός παιδαγωγός Gaudig.

Με την εισαγωγή της αρχής αυτής στη διδασκαλία, θέλησε ο Γερμανός παιδαγωγός να κάμει το δάσκαλο· παιδαγωγό, βοηθό του παιδιού στην εργασία για την απόκτηση των γνώσεων. Μέσα στην τάξη, σ' όλη τη σχολική ζωή, ο μαθητής σαν αναπτυσσόμενη προσωπικότητα να εργάζεται με αυτενέργεια ελεύθερα, να είναι το κύριο πρόσωπο, κι ο δάσκαλος να έχει τη θέση του ακροατή· συνομιλητή βοηθού.

2. Εικόνα συνεργαζομένης τάξεως με διευθύνοντα μαθητή

Η μορφή που παίρνει ή τάξη, με διευθύνοντα μαθητή, είναι τέτοια, που να παρομοιάζει με πειθαρχημένη συνέλευση συλλόγου. Οι μαθηταί κάθονται έτσι, ώστε, κατά τη συζήτηση, βλέπονται μεταξύ τους και είναι συνδεδεμένοι με τον ελεύθερο διδακτικό διάλογο.

Ο εκάστοτε διευθύνων μαθητής, ή μαθήτρια, είναι από τους άριστους ή τις άριστες της τάξεως, και εκλέγεται ο ικανώτερος των συμμαθητών, με την έναρξη της εργασίας. Είναι γνώστης της πορείας της διδασκαλίας των μαθημάτων, όπως κι ολόκληρη ή τάξη. Με σοβαρότητα εκτελεί την πορεία, διευθύνει την εργασία, δίνει το λόγο με τη σειρά στους συμμαθητές του, που θέλουν να μιλήσουν και να εκφράσουν τη γνώμη τους, για το θέμα που συζητείται, επαναφέρει την τάξη, αν ξεφύγει κατά τη συζήτηση από το θέμα. Σε περίπτωση διαφωνίας, λέγει τη δική του γνώμη και, τελικά, απευθύνεται προς το δάσκαλο, που κλείνει τη συζήτηση του επιμάχου θέματος.

Οι μαθηταί άμιλλώνται στη σωστή διατύπωση του λόγου και στη συμμετοχή της συζητήσεως. Απευθύνουν ερωτήσεις, περιγράφουν, διηγούνται, έρευνουν σε βιβλία, προβάλλουν ή εξηγούν άπορίες των άλλων, παρατηρούν, κρίνουν και έλέγχουν ελεύθερα την εργασία. Σκέπτονται και ένεργοϋν απαλλαγμένοι άπ' την παρουσία και την επίδραση του δασκάλου, που παρακολουθεί, σαν ακροατής και συνομιλητής, άγρυπνος την εργασία και είναι έτοιμος να επέμβει, όταν ή ανάγκη το καλέσει.

3. Παιδαγωγική αξία του τρόπου με διευθύνοντα μαθητή

Οι παιδαγωγές ωφέλειες, με την εισαγωγή στη διδ/λία του τρόπου αυτού, είναι αξιοπρόσεκτες και σοβαρές:

α) Πρώτα· πρώτα, κυριαρχεί ή αρχή της ελεύθερης πνευματικής εργασίας και αυτενέργειας κ' οι γνώσεις που αποκτούν τα παιδιά μένουν μόνιμες και σταθερές, γιατί αποκτώνται με δικό τους κόπο και με δική τους έρευνα, παρατήρηση κ' έρευνα.

β) Το παιδί βρίσκεται σε άβιαστη πνευματική κίνηση και διέγερση, με άσκηση όλων των αίσθήσεών του, και συνηθίζει στην επιμέλεια και την πνευματική εργασία. Το αντίθετο συμβαίνει, όταν παίρνει τις γνώσεις άπ' το στόμα του δασκάλου. Τότε, συνηθίζει στην πνευματική τεμπελιά, γιατί εργάζεται μηχανικά.

γ) Το παιδί, όταν τελειώσει το θέμα που διευθύνει, συζητεί και επεξεργάζεται, γεμίζει από χαρά και ικανοποίηση και βλέπει, μ' αγάπη, το αποτέλεσμα της εργασίας του.

δ) Άσκει τους μαθητές στην τέχνη να διευθύνουν και να μιλούν ελεύθερα σε πλήθος προσώπων, και καλλιεργεί θαυμάσια κοινωνική ενέργεια, πράγμα που παραμελείται με τους άλλους γνωστούς τρόπους.

ε) Ο τρόπος αυτός, έχει μεγάλη κοινωνική σημασία, γιατί προετοιμάζει τα παιδιά για το μετασχολικό τους βίο. Τα παιδιά του Δημοτικού Σχολείου θα στραφούν προς όλα τα επαγγέλματα της κοινωνικής ζωής και είναι φυσικό, ως πολίτες πιά, επαγγελματίες και μέλη της κοινωνίας, ν' ανήκουν σε διαφόρους συλλόγους και σωματεία. Παρατηρούμε σήμερα στις συγκεντρώσεις των συνελεύσεων των συλλόγων αυτών να σπανίζουν οι διευθύνοντες, και έλάχιστοι να παίρνουν μέρος στη συζήτηση των θεμάτων τους. Τα παιδιά των σχολικών τάξεων που δέχτηκαν τον τρόπο διδ/λίας με διευθύνοντα μαθητή, θα είναι οι αύριοι πολίτες, που θα μπορούν, με τέχνη και μ' άρετή, να προεδρεύουν, να διευθύνουν και να μιλούν ελεύθερα κι άβίαστα πάνω σε διάφορα πολιτιστικά θέματα σε συνελεύσεις συλλόγων και σ' άλλες παρόμοιες συγκεντρώσεις.

4. Παρατηρήσεις άπ' την εφαρμογή· κίνδυνοι

Η άριστη εικόνα συνεργαζομένης τάξεως με διευθύνοντα, επιτυγχάνεται μόνον, αν άσκηθι, μ' επιμονή ή τάξη στον τρόπο αυτόν, από τις μικρότερες βαθμίδες, με την άρμόζουσα επιμέλεια. Τότε, θ' αποδίδι όσο ανέρχεται, ικανοποιητικώτερα άποτελέσματα.

Η Ε.Σ.Δ. στις κατώτερες τάξεις, προπαρασκευάζει άριστα την τάξη σε συνεργαζόμενη Κοινότητα, ώστε στις άνωτερες, να δεχθι με πολύ καλές συνθήκες τον τρόπο με διευθύνοντα μαθητή.

Μεγάλο ρόλο παίζει ο μικρότερος του σημερινού αριθμός των μαθητών κ' ή τοποθέτηση των θρανίων σε σχήμα Π, ώστε οι μαθηταί να βλέπονται μ' εύκολία, μεταξύ τους στη συζήτηση.

Παρατηρήσαμε ότι ή συζήτηση με διευθύνοντα μαθητή, άπ' τη μι άμεριά εύχαριστούσε τους μαθητάς, που την ζητούσαν σαν ανάγκη πιά, κι άπ' την άλλη τους ώφελοϋσε, γιατί καλλιεργούσε τις γλωσσικές τους ικανότητες, ανέπτυσε το θάρρος και την πρωτοβουλία, τους έπλούτιζε με άφθονες γνώσεις και, το σπουδαιότερο, τους άσκοϋσε στην καλή συμπεριφορά.

Ο τρόπος αυτός περικλείει και μερικούς κινδύνους. Υπάρχουν παιδιά, που ρέπουν στη φλυαρία και τη λογοδιάρροια, και μπορεί ο διευθύνων μαθητής να παρασυρθι, να πλανηθι στο άπειρο και να κινδυνεύει ή εργασία ν' άποβι άγονη πραγματολογικώς, από άπόψεως ποσοϋ και ποιϋ της ύλης. Στις στιγμές αυτές, ο δάσκαλος, που κρατά το πηδάλιο της όλης εργασίας, με κατάλληλο κ' επιδέξιο χειρισμό, χωρίς ν' άπογοητεύει και τραυματίζει, επαναφέρει τη συζήτηση, βοηθώντας το μαθητή που διευθύνει.

Κίνδυνος, έπίσης είναι τα υπερβολικά ζωηρά και μ' έγωϊσμό παιδιά, που μπορεί, εκτός από το να εκτρέψουν τον διευθύνοντα και την τάξη σε κενές και άσκοπες συζητήσεις, να συντελέσουν και στην καταπίεση των άλλων παιδιών. Όμως αυτά όλα, δέν είναι δύσκολο να προσέξι και να διορθώσι ο άγρυπνος χειριστής δάσκαλος. Η φιλική του σύσταση κι ο φιλικός έλεγχος και κριτική της τάξεως τους συγκρατεί και τους κάνει κι αυτούς πολύτιμους βοηθούς.

Είναι φυσικό, πολλές φορές, από αϋθόρμητες ερωτήσεις, να εκτραπι

ο διευθύνων και ή τάξη σε άτελεύτητες προχειρολογίες κ' έσφαλμένες γνώ-
μες. Αυτά θα συμβούν και κατάλληλα θ' αντιδράσωμε, άλλ' άπ' αυτόθ,
όσο περνάει ο καιρός, θα φθάσωμε να δημιουργήσωμε μια τάξη μαθητική,
πού τα παιδιά να διαγωνίζονται στη διατύπωση σοβαρών σκέψεων κι'
όμιλιών πάνω σε θέματα άξια λόγου.

Η εφαρμογή του τρόπου αυτού, να μην άποτελέση κανόνα και άκαμ-
πτη υπόδειξη, γιατί τουτό είναι αντίθετο προς τις αρχές και το πνεύμα του
δημιουργικού νέου σχολείου, αλλά να προστεθή στους άλλους γνωστούς,
ώστε, με τα όσα παραπάνω έκθέσαμε πλεονεκτήματά του, να ώφελή, ποι-
κίλλη και διανθίξη τη σχολική εργασία.

5. Άποτελέσματα

Πειραματισθήκαμε, πολλές φορές, στα νέα διδακτικά συστήματα. Τ'
άποτελέσματα της εφαρμογής του τρόπου έπεξεργασίας του μαθήματος με
διευθύνοντα μαθητή, όπως τα είδαμε στην Ε' και ΣΤ' τάξη του Α' Δημο-
τικού Σχολείου, προτύπου Λεβαδείας, είναι τ' ακόλουθα:

Δέν είναι δυνατόν να φανούν άμέσως. Υπομονή και κόπος άπ' το μέ-
ρος του δασκάλου, κι άσκηση άπ' την πλευρά των μαθητών. "Ετοι έγινε κ'
έμείναμε κατάπληκτοι άπό τα έργα που μπορεί να πραγματοποιήση με την
έπαγωγική—μεθοδική καθοδήγηση το δασκάλου, το έλεύθερο πνεύμα του
μαθητού.

Ός το τέλος του πρώτου εξαμήνου, ή έλευθερία στον διευθύνοντα και
την τάξη δίνονταν σιγά· σιγά, με περίσκεψη και φειδώ. Η σχολαστική άσκη-
ση κ' ή συνήθεια, στο πώς να παίρνουν το λόγο και να μιλούν. Η άσκηση
και ή συνήθεια να στρέφουν την προσοχή τους και να παρακολουθούν το
συμμαθητή τους που μιλάει, συνετέλεσαν τόσο πού, στο τέλος του πρώτου
έτους, οί μαθηταί να διευθύνονται άπό μαθητή και να συνεργάζονται τό-
σο καλά, ώστε ο δάσκαλος να παρακολουθή και σπάνια ν' αναμινύεται.

Σ' όλη την διάρκεια του δεύτερου σχολικού έτους άσκήθηκαν στην
έλεύθερη πνευματική εργασία, τόσο οί διευθύνοντες, όσο και οί μαθηταί,
ώστε να υπερβαίνη τις προσδοκίες μας και να προκαλή το θαυμασμό μας.

Θέλομε να πιστεύωμε ότι, με την εργασία μας αυτή, κατετοπίσαμε
όσο μäs ήταν δυνατό, τους αναγνώστες μας, ώστε κι οί ίδιοι να εφαρμό-
σουν τον τρόπο αυτό με διευθύνοντα μαθητή, χωρίς δισταγμό, τόσο για
την εύκολία στην εφαρμογή του όσο και για την όρθότητα των άποτελε-
σμάτων του.

Κι ός έχωμε ύπ' όψη μας ότι κάθε όρθός και έπιστημονικός τρόπος
διδασκαλίας, αξιοποιείται και φέρνει άριστα άποτελέσματα στα χέρια της
άληθινής δασκαλικής προσωπικότητας, πού, μαζί με τ' άλλα προσόντα, τη
διαπνέει ή θερμή κι άπέραντη προς το παιδί αγάπη.

Γεώργιος Κουτσαβδής

1. Γεωργίου Κουτσαβδής: «Μορφή επαναληπτικής εργασίας Φυσ. Πειραματικής
στην ΣΤ' τάξη του προτύπου Λεβαδείας». ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ, έτος Ζ', τεύχος 1,
σελ. 28. Η υποδειγματική αυτή εργασία, με διευθύνουσα μαθήτρια, πραγματοποιή-
θηκε το Μάιο του 1956, σε παιδαγωγικό Συνέδριο των δασκάλων της περιφέρειας
Λεβαδείας, πού την παρηκολούθησε κι ο Σεβαστός μας Γεν. Έπιθεωρητής κ. Εύάγγ.
Παπαϊωάννου.

ΑΞΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΩΜΑΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ, ΣΕ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΒΑΣΗ, ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

— "Ενα άγχος ταλανίζει τον σημερινό κόσμο, παρά την έντυπωσιακή
τεχνική πρόοδο. Η έξωτερική μορφή της ζωής όμοιάζει με μια πυρετώδη
έφοδο γεμάτη θόρυβο, συνωστισμό και ταχύτητα. Πολλά πράγματα άνε-
τράπησαν κατ' αυτήν, μερικά πού συνηθίσαμε να τα θεωρούμε πρωταρχι-
κές άξίες του πολιτισμού, θεμέλια της ανθρώπινης εξέλιξης, όπως ή έλευ-
θερία και αξιοπρέπεια. Η άνατροπή αυτή βρίσκει την πιο καίρια εξέγηση
της στην άπώλεια της ψυχικής υγείας του ανθρώπου της εποχής μας. Η
μάστιγα των νευρώσεων, αυτή ή κατ' έξοχήν άρρώστια του καιρού μας,
δημιούργησε παράφορους χαρακτήρες και βάρβαρες ψυχές και σ' αυτήν
έγκειται μια πρώτη αίτία των παρατηρουμένων άτομικών δραμάτων και
των συλλογικών ψυχώσεων της «άπολακτίσεως της έλευθερίας και της δυ-
ναστείας του σφυροκοπικού δογματισμού, του φυγευθύνου της βουλευομέ-
νης άτομικότητας και της άποκτηνωτικής άβουλίας της Μάζης, του νοσηρο
δυναμισμού και της μηδενιστικής σαγήνης της νεότητας». Μια ψυχική έρή-
μωση διαπιστώνεται, πλημμυρισμένη άπό την πλήξη και την άθυμία της
τυποποίησης και ήττοπαθούς μονώσεως. Κάτι άνάλογο με την παλαιά στυ-
γνότητα του άσκητισμού, χωρίς όμως των ήρωϊσμό του. Και όφείλεται αυ-
τή κατ' πρώτο λόγο στην άποκοπή του ανθρώπου άπό τον έαυτό του.
Στην άποξένωση αυτή έρείδεται έπίσης κατ' πρώτο λόγο ή άπώλεια της
ψυχικής υγείας του σημερινού ανθρώπου, πού είναι στενά συνδεδεμένη με
την σωματική. Και στην άποκατάσταση της Ισορροπίας των σχέσεων των,
καλείται να προσπαθήση να συμβάλη ή σωματική άγωγή της εποχής μας,
ή όποια άπευθύνεται κυρίως στην ψυχή και αυτήν προσπαθεί να γυμνάση,
να όπλίση και να έξευγενίση—και όχι στο σώμα καθώς μπορεί κανένας
έκ πρώτης όψεως να νομίση.

— Η Ιστορική πείρα άκόμα μäs διδάσκει ότι δύο γεγονότα πάντοτε
συνετέλεσαν στην κατάπτωση της ανθρώπινης ζωής. Πρώτα ή φτώχεια και
δεύτερο ή βιοτική πλησμονή, ή χλιδή. Αμφότερα συγκλίνουν στο αυτό τέρ-
μα. Και της μόν βιοτικής ένδείας ή θεραπεία δέν ανήκει στους άμεσους
σκοπούς της άγωγής, της χλιδής όμως ή καταπολέμηση (πού παρουσιάζει
άνησυχαστικά σημεία στην εποχή μας) ανήκει στο σκοπό της σωματικής
άγωγής. Γιατί με τη διαμόρφωση του πειθαρχημένου φυσικού ήθους βασι-
κά καταπολεμείται αυτή.

Και ή διαμόρφωση του ήθους αυτού, άνάγεται πάλι στην άποκατά-
σταση των θεμελιωδών σχέσεων του ανθρώπου με τον έαυτό του, τους
συνανθρώπους του, το περιβάλλον του.

— Ο σύγχρονος άνθρωπος έχει καταστή, πρώτα, ξένος προς το σώμα
του και δεύτερο ξένος προς το άγέραςτο φυσικόν περιβάλλον του. Και άν
δέν άποκαταστήση τις σχέσεις αυτές, τίποτε το βιώσιμο και το ανθρώπινο
θα έπιτύχη. Μόνον με την άποκατάσταση των σχέσεων αυτών θα λειτουρ-
γήση ή ήθική έπιλογή για την άνάδειξη του έξανθρωπισμένου ανθρώπου
της άτομικής εποχής. Το ανθρώπινο σώμα ήταν και θα είναι ο ναός κάθε
έπίγειας λατρείας. Και της ωραιότητας και της τελειότητας και της άρετής
και της δράσης. Πραγματική και όμαλή κατάφαση της ζωής, όποιαδήποτε
και άν είναι αυτή και όσοδήποτε άνέσεις και βιοσυντηρητικές δυνατότη.

τες καὶ ἂν διαθέτῃ, δίχως τὴν ἀκμαίότητα τοῦ σώματος, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρξε, εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε δημιουργικός, μεγαλόψυχος, εὐτυχής, μόνο μέσο τοῦ σώματος. Ὅταν τὸ σῶμα πάσχει ἢ ἀτροφεῖ ὅλα μειονεκτοῦν, ἂν δὲν ἐξαφανίζονται. Ἡ δημιουργία ὅμως τοῦ γεροῦ καὶ ὠραίου σώματος, εἶναι ἀποτέλεσμα ζωῆς ποῦ ἔκανε καθημερινὴ συνήθεια καὶ βίωμα τὴν ἔντονη καὶ συστηματικὴ ἄσκηση. Νὰ λοιπόν, μιὰ πρώτη καὶ κύρια ἀπόκτηση τοῦ ἀνθρώπου, μέσο τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, ἡ ὁποία σήμερα στὸν ἀτομικὸ μας πολιτισμὸ μὲ τὸν μηχανικὸν αὐτοματισμὸ, πηγαίνει νὰ χαθῇ. Ἡ αὐτόβουλη λοιπὸν πειθαρχία καὶ ὁ κανὼνας τοῦ μέτρου, τὰ ὁποῖα διαμορφώνουν τὴν αὐτοσυνείδητ ἀτομικότητα. Μὲ τὴ γυμναστικὴ τοῦ σώματος καλλιεργεῖται κυρίως ἡ σεμνὴ ρώμη, ποῦ εἶναι γνώρισμα τῆς ἐσωτερικῆς κοσμιότητάς καὶ τῆς ψυχικῆς αὐτάρκειας καὶ ἡ μετρημένη ἐλευθερία, ποῦ ἀποτελεῖ γνῶμονα τῆς ὀρθῆς κοινωνικῆς πράξεως. Καὶ τὰ δύο μαρτυροῦν τὴν ὀριμότητα τῆς προσωπικότητας. Αὕτῃ δηλαδή, τὴν ὀριμότητα, ποῦ συνιστᾷ τὴν ὑπάτη δικαίωση παντός πολιτισμοῦ καὶ τὴν ὁποῖαν ἔχει ἐπικίνδυνα καταλύσει ἡ ὀριθμοκρατία καὶ ὁ δαιμονισμὸς τῆς τεχνικῆς παράκρουσης σήμερα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν προσωπικότητα χρειάζεται νὰ ὀρμηθῇ ἡ ἐποχὴ μας γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἀνασυνθέσῃ τὰ ἐξερθρωμένα στοιχεῖα τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν γύμναση τοῦ σώματος σὲ ὀρισμένο αὐτὸ βουλοσκοπὸ ἀποκτᾶμε «τὸ ὑψηλὸ ἦθος τῆς αὐτοπροσώπου ἐργασίας». Ἀποκτᾶμε τὴν ἀνιδιοτέλεια καὶ τὴν χαρὰ τοῦ προσωπικοῦ δημιουργικοῦ μόχθου. Τὸ ἦθος ὅμως αὐτὸ σκιασθῇ τρομακτικὰ στὶς μέρες μας. Καὶ στὴ θέση τοῦ παρουσιάσθηκαν—βαριὰ νοσηρὰ συμπτώματα—ὁ αὐτοματισμὸς καὶ ἡ ἀνεγκέφαλη μηχανικὴ κίνηση ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἀλλὰ καὶ ἡ γυμνὴ ἢ ἐκφυλιστικὴ ροπὴ πρὸς τὸν εὐδαιμονισμὸ ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Στόν αυτόματισμό καί τήν ἄψυχη αὐτή γεωμετρική κίνηση, πού ἀποτελεῖ καί τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς σύγχρονης ὁμαδικῆς ἀμορφίας, τοῦ σώρου, τῶν πολλατοποιημένων συνειδήσεων – τῆς μάζας δηλαδή τῶν ἀνθρωποειδῶν – συναντᾶται ἡ προϊούσα ἀποξένωση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπό τό σῶμα του. Γιατί ἐδῶ, ἡ σωματική φύση καταντᾷ μηχανικό ἐξάρτημα καί τυφλό ὄργανο. Ἀντικείμενο γιά χρησιμοποίηση καί συναλλαγῇ. Ἔτσι μέ τή σωματική ἀγωγή, σήμερα, θά κατορθώσουμε νά θέσου-με σέ κίνηση μιᾶ δύναμη πρωταρχική τῆς ζωῆς, πού κινδυνεύει νά χαθῇ. Τό ἥθος δηλαδή «τῆς αὐτοπροσώπου ἐργασίας, αὐτῆς πού ἀπετέλεσε καί ἀποτελεῖ πάντοτε τήν λυδίαν λίθον τῆς αὐτοσύνειδης ὄντότητάς μας».

Ἄλλὰ ἀκόμα, ἡ προϊοῦσα ἀποξένωση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν αὐτονομία καὶ ὑγιεινὴ τοῦ σώματος συναντᾶται καὶ στὸ συρμὸ τῆς κυριαρχούσας στὸν καιρὸ μας ἀποδόσευσης τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Ὑποκαταστήτῃ τὸ σῶμα, τὸ θεωροῦσαν σὰν κάτι τὸ ὑλικὸ καὶ χυδαῖο τμῆμα τῆς ἀνθρώπινης ὀντότητας, σὰν κάτι τὸ κατώτερο τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ ἀγνοεῖται ἢ νὰ ἀποκρύπτεται τουλάχιστο. Σήμερα ὅμως, ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς φραγμοὺς καὶ τυραννικοὺς καταναγκασμοὺς. Ἡ ἰδιαίτερη ζωὴ τοῦ ἀπέκτησε τὴν ἰσοτιμία μὲ κάθε ἄλλη ἐκδήλωση τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ τρόμου καὶ τῶν δεσμῶν τοῦ ἐνστίκτου περιπέσαμε στὴν ἔκλυση καὶ τὴν ἀσυνδοσία τοῦ κυνισμοῦ. Ἀπὸ τὴ μιὰ ἀνθυγιεινὴ ἀντίληψη περιπέσαμε στὴν ἄλλη ἐξ ἴσου καταστρεπτικὴ. Ἡ γενετήσια ζωὴ κατ' αὐτὴν λαμβάνει τὴ μορφή μιᾶς μηχανικῆς καὶ ἀκράτου ἐνεργητικότητας μὲ στόχους τὸν βάνουσο ἡδονισμό, τὸν ἀνούσιο κορεσμό, τὸν χυλωτικὸ κάματο καὶ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κενότητα καὶ τὴν ψυχικὴ ἀθυμία. Εἶναι ἓνα δὲ πρὸ βλεπόμενον αὐτὸ στὴν ἐποχὴ μας. Γιατὶ μὲ αἰτία βασικὴ αὐτὸ μιὰ νεότης φέρει πρῶτιμα τὴν ἄρνησίν της στοὺς κόλπους τῆς σημερινῆς κοινωνίας καὶ καθημερινὰ πληθύνονται τὰ ἀπονευρωμένα μέλη της μὲ τὴν μηδενιστικὴν

ἀδιαφορία καὶ γενικώτερα τὸν ψυχικὸν εὐνουχισμό. Κι' ἐδῶ τὸ σῶμα καθίσταται κάτι τὸ ξένο. Ἕνα ἀντικείμενο χωρὶς ἀξία κατάλληλο γιὰ κάθε ἀσχημία καὶ γιὰ κάθε συναλλαγή.

Κατὰ συνέπεια, ἡ ἐπείγουσα φροντίδα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος ἀνήκει στοὺς βασικοὺς σκοποὺς τῆς σημερινῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, γιατί τώρα, ποὺ τὸ σῶμα κατῳρθωσε νὰ βρῇ τὰ δικαιώματά του, πρέπει νὰ βρῇ κι ἓνα ρυθμὸ ζωῆς, ποὺ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ ἴδια ἡ συνείδηση τῆς ἀξίας του καὶ τῆς ὁμορφίᾳς του, ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἡ ἀνάγκη τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Πρέπει νὰ γίνῃ κοινὴ συνείδηση, ὅτι μόνο μέσα στοὺς κανόνες τῆς σωματικῆς υγείας, ἡ γενετήσια ζωὴ καθίσταται αὐτὸ ποὺ πράγματι εἶναι. Ἡ πιὸ πηγαία, δηλαδὴ μορφὴ ἀμοιβαίας προσφορᾶς μεταξὺ δύο πλασμάτων.

ξυ δύο πλασμάτων.
— Ἀλλὰ ἐκτός βέβαια ἀπὸ τὸν κίνδυνον, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητο, ἔχει καταστήσει ξένος καὶ πρὸς τὴ Μητέρα φύση. Αὐτὸ τὸ νὰ ποὺ μυσταγωγεῖται καθημερινὰ τὸ ἀστείρευτο θαῦμα τῆς καθαρῆς καὶ ἀκατάβλητης οὐσίας τῆς ζωῆς. Ἐνας ἀκατάσχετος συγκεντρωτισμὸς γεμάτων ἐκκωφαντικῶ συνωστισμό ἑξηλάθη ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πρόοδο. Ὁγοὶ ἀπὸ σίδηρα καὶ ἀπὸ μετὰ καταθλιπτικοὶ καὶ ὁμοιόμορφοι ὑψώσαν ἓνα τεῖχος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς περθεϊκῆς πάντοτε Φύσεως. Ἡ γενίκευση τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων κατέλυσε ἀκόμη καὶ τίς ἀναγκαῖες ἄλλοτε εὐκαιρίες ἐπαφῆς μετὰ τὴν Φύσιν καὶ αὗξησε τὴν καθιστική ζωή. Ἔτσι οἱ λειτουργικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμοῦ καταπιέζονται καὶ ἀπεκόπη ὁ ὁμφάλιος λώρος τῆς ζωῆς. Ὁ κόσμος μας κινδυνεύει νὰ χάσῃ τὴν ἀνθρώπινη μορφή του. Περιωρίσθηκε στὴν ἀξία τῆς ὕλης θυσιάζοντας τὴν ὠραιότητα, τὸ μεγαλεῖο, τὸ μυστήριον, τὴν ἰλαρὴ φωταύγεια τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖον πηγάζει ὁ κίνδυνος τῆς ρομποτοποιήσεως, τῆς ἰσοπεδωτικῆς τυποποιήσεως, τόσο τῆς ἐξωτερικῆς, ὅσο καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐρημητικὴ μόνωση, ἡ καταστροφή τῆς προσωπικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀποξένωση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ ἀπὸ τοὺς συναθρώπους του. Ἡ ζῇ ἔτι προσέλαβε τὸ χαράκι τῆς ἐκτίσεως ποινῆς. Καὶ ἡ ἀποκατάστασις αὐτῆς τῆς δολοφονηθείσης συγκτηρᾷ ἐκτίσεως ποινῆς. Καὶ ἡ ἀποκατάστασις αὐτῆς τῆς δολοφονηθείσης συγκτηρᾷ ἐκτίσεως ποινῆς. Νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν πραγματικὸν Ἑρώτα στὴ Φύσιν, ποὺ συγχρόνου ἀγωγῆς. Νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν πραγματικὸν Ἑρώτα στὴ Φύσιν, ποὺ συγχρόνου ἀγωγῆς. Νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν πραγματικὸν Ἑρώτα στὴ Φύσιν, ποὺ συγχρόνου ἀγωγῆς. Νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν πραγματικὸν Ἑρώτα στὴ Φύσιν, ποὺ συγχρόνου ἀγωγῆς. Νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν πραγματικὸν Ἑρώτα στὴ Φύσιν, ποὺ συγχρόνου ἀγωγῆς.

ἀπὸ τὰ σκυθρωπά καὶ γκριζὰ τοπεῖα «τοῦ Βασιλείου τῆς Μηχανῆς».

Ἀλλὰ ὅταν μιλοῦμε γιὰ τὴ φύση, εἰς οὐκ ἐννοοῦμε ἀπὸ τῆς φύσεως τὴν ἀντικείμενην ὡς ἡ πρόχειρη ψυχγωγία. Δὲν ἐννοοῦμε τὴ φύση σὰν ἀντικείμενο γλυκερῶν ρεμβασμῶν, σὰν κέντρισμα εἰδυλλιακῆς αἰσθηματολογίας, ποῦ ἱκανοποιεῖται μὲ τοὺς δημοτικοὺς κήπους, τοὺς δειλινοὺς ἀνέμους κάτω ἀπὸ τὶς δενδροστοιχίες τῶν πεζοδρομίων. Ἐννοοῦμε τὴν φύση Μητέρα καὶ τροφὸ στὴν ὁποία καταφεύγουμε γιὰ ν' ἀντλήσουμε ἀδιαφθόρους δυνάμεις καὶ χυμοὺς ζωῆς. Τὴν φύση σὰν ἀντικατάστατη ὑποβάθρωση τῆς βιολογικῆς καὶ ψυχικῆς ὄντοτήτάς μας.

Ἐκεῖ ἡ παιδικότης τῆς ψυχῆς ἐπανακτᾷ τὴν ἀγνότητά της, αὐτὴ ποὺ διατηρεῖ ἀκμαῖο τὸ πνεῦμα. Ἐκεῖ γίνεται ἡ λυτρωτικὴ ἀποτοξίνωσις τῆς ὑπόστασός μας καὶ ἀποκαθίσταται ἡ μαγικὴ καὶ ἡ ἀναντικατάστατη συνερ-

γασία μεταξύ του σώματος και της ψυχής. 'Εκεί η άρνητική διάθεση των νέων μεταβάλλεται σε γόνιμη φιλοδοξία και η άμφιβολία των ώριμων σε πραγματοποιήσιμη βεβαιότητα. Με την έννοια και τη μορφή αυτή η φυσιολογία αποτελεί θεμελιώδη αναγκαιότητα της σύγχρονης αντιφυσικής ζωής. 'Ο έκδρομισμός, ή όρειβασία, το λαϊκό πανηγύρι με τους χορούς του, το κολύμβι, ή σωματική εργασία στην ύπαιθρο συνιστούν ταυτόχρονα και τρόπους καταπολέμησης και θεραπείας των καταστάσεων νοσηρότητας και καλθακότητας, ήθικης νωθρότητας, ψυχικής όληνρίας και σωματικής κατάπτωσης, που δημιουργήσε ή εισαγωγή των τεχνικών ανέσεων. Τρόπους αποκαταστάσεως της κλονιζόμενης ψυχικής υγείας του σύγχρονου κόσμου και σε τελευταία ανάλυση, αποκατάσταση της διεσπασμένης ενότητας μεταξύ σώματος και ψυχής.

— Σκοπός της σύγχρονης αγωγής και κατά συνέπεια και της σωματικής αγωγής, είναι ο συστηματικός έθισμός της νέας γενιάς, στα νέα δεδομένα της τεχνικής και οικονομικής εξέλιξης, προς ήθική της συγκρότηση και άρτίωση. Παιδαγωγικό ιδανικό και σήμερα, εξακολουθεί να παρομένη «ό εξελιγμένος ούμανισμός». 'Η δημιουργία δηλαδή νέου τύπου ανθρώπου, που συνδυάζει τη γενική ανθρωπιστική παιδεία και καλλιέργεια με την ειδική μόρφωση. Το ιδανικό αυτό, πρέπει να υπηρετήσει με το δικό της τρόπο ή σύγχρονη αγωγή. Οί νέοι μπαίνουν στην ζωή έμπορούμενοι από τρεις λαχτάρες κυρίως. Τη λαχτάρα της αλήθειας, της τελειότητας και της δράσης. Στο πρόσφατο παρελθόν, αλλά και σήμερα τα όλοκληρωτικά καθεστώτα χρησιμοποίησαν τη σωματική αγωγή ψυχοδιασπρεπτικά. 'Ικανοποίησαν με αυτή μόνο τη λαχτάρα της δράσης. Καλλιιεργήθηκε μονόπλευρα ή έξουσιαστική βούληση των νέων, ή τραχύτητα και ή βιαιότητα μόνο της έκχειλίζουσας ζωτικότητας και έτσι φθάσαμε με τη μεγαλύτερη εύκολία στο παγκόσμιο αίματοκύλισμα. 'Η πείρα αυτή, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ή αρχαία Σπάρτη δεν μας παρέχει το πιο κατάλληλο τρόπο σωματικής αγωγής σήμερα. Το πρότυπο όμως, ένυπάρχει στην Πολιτεία του Πλάτωνα, όπου ή γυμναστική πρέπει να «έναρμονίζεται με την παράλληλη καλλιέργεια του νοού, της λογικής». Παιδεύοντας στις μέρες μας έτσι, τον άνθρωπο και επανασυνδέοντάς τον με τον «όμφαλο λώρο» της φυσικής αναβαπτίσεως του, έχει να κάνει κορυφαίο έργο. Θα συμβάλει κυρίως στο να γίνει ο άνθρωπος δυνατός, δημιουργικός, αυτοδύναμος και κυρίαρχος ρυθμιστής μπροστά στη μεγαλειώδη προοπτική, που άνοίγει για την παγκόσμια εύημερία, ή σύγχρονη έποχή μας.

Δημ. Παππας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Θ. Παπακωνσταντίνου : 'Εναντίον του ρεύματος.
2. Γ. Θεοτοκά : Προβλήματα του καιρού μας.
3. 'Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου : Παιδεία και έξωσχολική αγωγή.

ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΣΤΟ ΛΑΪΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ *

Φρονώ ότι το θέμα της τωρινής διδασκαλίας είναι ταιριαστό με τις δυνάμεις μου, γιατί άσχολούμαι με την λογοτεχνία που πολύ με συγκινεί. Νιώθω τον έαυτό μου πανευτυχή γιατί στην παιδαγωγική τούτη συνάθροι-

* Εισήγηση στο 'Εκπαιδευτικό Συνέδριο της 12ης Μαΐου 1961.

ση— την ώδηγημένη από τον κ. 'Επιθεωρητή, που τον διακρίνει σύνεση, μόρφωση και ανθρωπιά—θα μας δοθή ή εύκαιρία να βγάλουμε αρκετά διδάγματα και συμπεράσματα για την άνύψωση της πνευματικής και μορφωτικής στάθμης των μαθητών μας.

Οί παλιότεροι παιδαγωγοί, φίλοι μου, πίστεψαν και άπορίθησαν τα ώφελήματα που χορίζει το ποίημα στην ψυχή του παιδιού. Είχαν έρευνήσει κι είχαν βρεί ότι το δωρίζει την ψυχική ανακούφιση, τη γιορτερή χαρά και την αίσθηση του σεμνού και αγαθού.

Πώς και γιατί κατορθώνει όλα αυτά, και ποιές είναι οί έσωτερες αντιλαβές της ποίησης, με τον ψυχικό του ανθρώπου κόσμου, αυτό το άνασκάλεψε με φροντίδα ή κοινωνική ψυχολογία, και έπειτα ή ψυχολογία του παιδιού.

'Από την μελέτη και την έξερεύνηση της ψυχολογίας οί διδοχές είναι οί ακόλουθες : Το ποίημα, ό ψαλμός, ό είρμός, και γενικά όποια ώδή, είναι μια ένδόμυχη ψυχολογική έκτίμηση του ανθρώπου. Είναι μια έκφραση μορφής κάθε ζήσης, είναι ένα αγάλλισμα πνοϊκό, που ύπάρχει και κατοικεί μέσα σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Και βέβαια, αν ό στίχος δίνει χαρά και τέρψη, αν ή ψυχή μας έξορμα μ' άγγελικά φτερουγίσματα, είναι γιατί ό ποιητικός στοχασμός ξεπληρώνει μια άνήσυχη, βαθύτερη άπείτηση της κίνησης του ανθρώπου για δράση και πνοή θαυμαστή. "Αν χαρίζη ήρεμία είναι, γιατί με το ποίημα ξαγναντεύει ό ψυχικός φωτισμός, κι έτσι ένας πνευματικός άνακουφισμός ξεπροβαίνει μετά από μια ψυχική άναταραχή.

"Αν το ποίημα δίνει ζηλευτή χαρά, κι αν δύναμη ψυχική ξεφυτρώνει από παντού, είναι, γιατί μ' αυτό, έξασκούνται και ήλεκτρίζονται όλες οί ανθρώπινες άντοχές κι έτσι γιγαντώνεται ή θέληση και δημιουργούνται ικανές προϋποθέσεις για ξεσηκωμό.

"Αν τον πολεμιστή ένα εύθυμο έμβατήριο τον κάνει να λησμονά και την γερόντισσα μάνα του, αν χαροποιή τους νεαρούς ένας άλέγρος χορός κι ένθουσιασμένοι αυτοί και ακούραστοι χοροπηδούν, αν στον χριστιανό ένας ψαλμός άρμονικός και καλοτονισμένος χαρίζη ψυχική άνάταση, στο παιδί ένα ποίημα άπλό και γιορτοστολισμένο φουντώνει την ψυχική όρμη, άνασταίνει την πεποίθηση κι άκόμη, ένα ζωφόρο φώς καταυγάζει την μορφή του.

Μά και ή μουσική, που μ' αυτή το ποίημα πλουμίστηκε, στο παιδί χαρίζει μύριες χαρές ξεχωριστές. Γι' αυτό ακούραστο τραγουδά, όσες και νάναι οί ώρες, μά και τότε το πρόσωπό του λαμποκοπά από χαράς λαχτάρα, ή δέ ψυχή του είναι πλημμυρισμένη από γλυκά, κανακευτά συναισθήματα.

Το νεανικό τραγούδι, όποια ήχώ κι αν έχει, γλυκαίνει την ψυχή του νιοϋ, του ζωντανεύει την δύναμη, του θεριεύει την πίστη, του γιγαντώνει το είναι.

Περίεργα όμως ! ό πολιτισμός με το άλματικό προχώρημά του έμπόδισε τη Μούσα να γλυκάνη την ψυχή μας μ' αυτό τον ποιητικό και θεσπέσιο ένθουσιασμό. 'Από το άλλο μέρος πάλι ή διδασκαλία του ποιήματος στα σχολεία βλέπουμε να χρησιμοποιείται μόνον σαν μέσο για την προκοπή, όποιας έορταστικής έκδήλωσης. Και τοϋτο, ίσως, γιατί έμείς οί δάσκαλοι δεν είμαστε ταλαντοϋχοι της Θείας αυτής λαλιάς κι έτσι άνακόβουμε και δεν είμαστε ταλαντοϋχοι της Θείας αυτής λαλιάς κι έτσι άνακόβουμε και στο παιδί τις παρορμήσεις να άναπτύξη την αυθόρμητη αυτή λεπτή ψυχική έκφραση και λατρεία. "Ας άναγνωρίσουμε λοιπόν ότι ή διδασκαλία της έμμετρης ρήσης δεν είναι και τόσο εύκολη όσο ίσως τη νομίζουμε.

Το ποίημα, φίλοι μου, είναι ένα άριστοτέχνημα, είναι μια πολύμορφη

ζωγραφιά με δροσερά φόντα, με θαυμαστές παραστάσεις. Είναι ένας ολόφωτος ζωντανός πίνακας, είναι μια αρμονισμένη στιχουργία, είναι μια ωδή που αντιλαλεί στης ψυχής μας τα βάθρα.

Γι' αυτό λοιπόν το λόγο, στο ποίημα πρέπει να αποφεύγεται ο γνωστός τρόπος προσφοράς.

Με την ποίηση ο σκοπός μας δεν είναι η απλή διδασχή, αλλά η μετάδοση πνοής, τέρψης, ανακούφισης, έξιλασμού, έξευγενισμού και ψυχικού ύψωμού. Η ποίηση ήχοβολεί πιότερο στην ψυχή και λιγώτερο στο πνεύμα.

Η έμμετρη πλοκή, έχει σκοπό να ξεσηκώσει το παιδί και να του διευγείρη άφθονα και θερμά συναισθήματα, να του δημιουργήσει λεπτούς και άγνους ψυχικούς πόθους και μ' αυτά να δυναμώσει τις σεμνές αρετές και τις ήθικες του αξίες.

Διπλές είναι οι μορφές στη διδασκαλία του ποιήματος, ή λογοτεχνική και ή παιδαγωγική, και άπειρες είναι οι φορές που αυτά τα δυο έρχονται σ' αντίθεση, όπως ό έρωτας κι ή λογική. Η τέχνη έχει την αξίωση να προσφέρει το ποίημα ο δάσκαλος σαν καλλιτεχνικό, έμμετρο και ζωντανό δημιούργημα, ή δέ παιδαγωγική ενδιαφέρεται μόνο για τέν όρθο αντίλαλο και την καθάρια αντίληψη του ποιήματος. Θα είχε δέ κάπως δίκιο να σκέπτεται έτσι ή παιδαγωγική, εάν μέσα στ' αναγνωστικά κείμενα υπήρχαν ποιήματα ειδικά για παιδιά. Δεν ξέρω όμως αυτό πρώτα πρώτα αν ήταν βολικό και δεύτερο αν ήταν επιτρεπτό. Αφοῦ όμως στην άπαγγελία του ποιήματος συναντούνται πολλά προσκόμματα και ιδιαίτερα στην ποιητική έλευθερία και γλώσσα, πρέπει ο μαθητής την γλώσσα αυτή του ποιητή να άφεντέψη κι έτσι θά αναζητά στον ποιητικό λυρισμό, το ίδιο ψυχικό μεγαλειό, τις ίδιες θύμησης, τα ίδια αντιλαλήματα και τις ίδιες σπονδές, που φτερούγισαν από το βαθύτερο είναι του στιχουργού. Αλλά, για να μπορέσει να φθάσει σ' αυτές τις άπολαβές ο μαθητής, έχει ανάγκη από έναν οδηγητή, που αυτός θά τόν φέρη σιμά στον καλλιτέχνη. Κι αυτός ο φυσικός οδηγητής και παραστάτης είναι εκείος που θά διδάξη, που θά προσφέρει το ποιητικό μεγαλούργημα στον μαθητή και θά τόν μυήσει να φέρη τα βήματά του με έπιμονή και λαχτάρα σ' αυτά τα κρυμμένα δισμάντια, που θ' άποκτηθούν μ' ακούραστες δούλεψες κι' άμετρα ανασκαλητά, οδηγώντας έτσι το παιδί σιμότερα στο δημιουργό.

Στην ώρα της διδασχής δεν πρέπει να διερευνούμε το ποίημα λαίμαργα και χορταστικά, γιατί ή άριστοτεχνική κομψότης του, φυσικό θάνα να υπόκρύπτη κάποια άφάνταστη μυστηριούσνη μ' άπέραντη σιγαλιά. Με τη σχολαστική του εξέταση καταστρέφουμε κάθε αισθητική αγαλλίαση και έπομένο είναι να ναυαγήσει κι ή έπιδίωξη, το να αισθάνεται το παιδί άπολαυση κι' άκράτητο ένθουσιασμό στα στιχουργήματα, σαν βρεθή μακριά από την στέγη της Μούσας.

Η καλή και πετυχημένη διδασκαλία, όποιου ποιήματος, έχει ανάγκη να έφαρμόζει αυτές τις άπαιτήσεις:

Πρώτον ο μαθητής να αντιληφθή το σκοπό της διδασκαλίας, δεύτερον να γίνει παρόρμηση και προετοιμασία για την ψυχική διάθεση του μαθητή, τρίτον να έπιδιωχθή ή άριστη και λιτή άπαγγελία και τέταρτον να έπακολουθήση ή καλαισθητική και γλωσσοτεχνική έπεξεργασία.

Άπέραντο θά είναι το μεγαλειό της διδασκαλίας μας, σαν ή ψυχική διάθεση τών μαθητών φθάσει στον ψυχικό συναρπασμό και γεννήση μέσα στις ψυχές τις έπιδιωκόμενες καλλιτεχνικές αξίες. Εάν δέν κατορθωθή να δοθή αυτή ή ψυχική πνοή, τότε και στο πιο τρανό ποιητικό άριστούργημα το παιδί μένει άδιάφορο, άπρόσεκτο, άσυγκίνητο. Γι' αυτό το ποίημα δεν

πρέπει να διδάσκεται στις τακτές ώρες, αλλά σε στιγμές τέτοιες που ή ψυχική διάθεση του παιδιού θάνα έτοιμη, για να δεχτή κάθε λογής συναισθηματισμό.

Άλλη άπαιτηση της σωστής διδασχής ώμολογήσαμε πως είναι ή λιτή και άπείριτη άπαγγελία, γιατί μ' αυτή ο άνθρωπος σιμώνει πιότερο στη φύση της τέχνης της αρμονισμένης ρήσης. Στην ψυχή του υπάρχουν εύφρόσυνα και λεπτοκαμωμένα περιστατικά, μα και στα βιώματα του ποιήματος πορεύεται πιο λαχταριστά με την έπίδραση της γλυκειάς ήχησης και του άπαλου ρυθμού, που προβάλλει από τα φόντα του στίχου. Κι' έτσι πλάθεται στην ψυχή του παιδιού «ο συνθετισμός ανάμεσα ύπαρκτης ποιητικής πνοής και ήχητικής μορφής». Και τοῦτο, γιατί το παιδί άποτυπώνει τους φθόγγους, που άντέγραψε από τόν διδάξαντα, όποτε έτσι το ποίημα εύκολα ξαναζωντανεύει στην καθάρια ψυχή του. Κι' όταν πάλι, στο διάβα του πάσης ν' ακούη τους μελορυθμικούς ήχους τών φθόγγων του δασκάλου του, θάχη τότε ο νιός τόν πόθο και την όρεξη να φαιδύνη τα συναισθήματά του με το δικό του τρόπο καλλιέργειας και δύναμης.

Γι' αυτό άπαραίτητα, ο δάσκαλος πρέπει νάχη ίκανή μάθηση στην τέχνη και στην μορφή της άπαγγελίας, που μόνον τότε θά έχη τα όφέλη της, σαν έκφράζει ολόκληρο το πνεύμα του ποιήματος οδηγούμενος άπ' τη θειά κατανόηση τών σκέψεων και παραστάσεων του ποιητή. Έτσι άπαγγέλλοντας ο διδάσκων θά μεταδίδη άνάλαφρα κι' εύχάριστα τις νοούμενες συναισθηματικές άρετές του στίχου, σ' όλη τους τη γλωσσομελωδική μορφή και τελειότητα.

Τέταρτη και τελευταία άπαιτηση είναι ή λογοτεχνική και τεχνοτροπική έπεξεργασία. Εκεί θά συντρέξουμε τους μαθητές να άνιχνεύουν και να παρατηρούν με γλυκύτητα τις διάφορες μορφές του ποιητικού λόγου, δηλαδή τις ύπερβολές, τις αντιθέσεις, τις συγκρίσεις, τις παρομοιώσεις, τους άλληγορισμούς κ. ά. Και τοῦτο, γιατί το ποίημα δεν άπέχει άπ' τόν άπλο άλληγορισμούς κ. ά. Και τοῦτο, γιατί οι στίχοι έχουν μετρικά σχήματα, συνηθισμένο λόγο μόνο και μόνο έπειδή οι στίχοι έχουν μετρικά σχήματα, μουσικότητα, χρόνο κ. ά. Αλλά το ποίημα έχει άλλιώτικες μορφές άπ' τα πεζά, ιδίως στο σχολαστικό διάλεγμα τών λέξεων και κάθε έκφρασης. Στην άριστοτεχνική πλοκή και στο καλολογικό ταίριασμα της ροής του λόγου, που αυτά στην ποίηση είναι τα πιο τροφαντά, τα πιο γλυκόπνοα, θεία γνωρίσματα. Τοῦτα τα άναπάντεχα μεγαλοποιούνται και φουντώνουν της Παιδικής φαντασίας το Πνεύμα. Έτσι τα μουντά γίνονται φανταχτερά κι' οι μορφές ολόφωτες.

Φρονώ ότι πρέπει να τερματίσω την εισήγησή μου αυτή δίχως να πω πιότερα, είτε για τις κατηγορίες τών ποιημάτων και τις μορφές τών στίχων, είτε για τις μετρικές. Τοῦτα τ' άποφεύγω, γιατί αυτών ή διδασκαλία θά κουράσει τα άγουρα πνεύματα και τις πρωτοφτέρουγες ψυχές χωρίς ποτέ να ώφελήσει.

Και τώρα πριν προχωρήσω στη Διδασχή του Ποιήματος, έπιτρέψατέ μου να σας ανακοινώσω αυτό. Θα διδάξω την «Ανάσταση».

ΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ανάσταση! Χαρά στο μήνυμα που φέρεις.

Ανάσταση! Ειρηνική Γιορτή!

Τα σήμαντρα χαρές αντιλαλούνε,

κι' ευωδιαστά τα λούλουδα,

Ἄνάστασις ! Τὸ σὸλισμα κάθις γιορτῆς,
 καὶ ὅλης τῆς οἰκουμένης χάρις.
 Ἄνάστασις ! Ἀγίδοσκεφτα οἱ ἄνθρωποι προβαίνουν,
 γὰρ ν' ἀντικρύσουν ταιριαστά,
 Τῆς Ἁγίας Τῆν Θωριᾶς, καινούργια λάμψη.
 Ἄνάστασις ! Καθάριοι οἱ κόσμοι τῶν θνητῶν,
 καὶ λησμονιὰ στήν κακωσύνη.
 Καὶ μὲ ἀνάλαφρη ψυχῇ,
 τὸ ἄυλο φτερούγισμα θωροῦνε.
 Ἀνθρώπινα ἐντύθηκε...
 Στὴ Σταύρωση ὁδύνεψε,
 Μαρτυρικοὶ οἱ Πόνοι.
 Μὰ τώρα Ἀναστήθηκε,
 Τὸν καρτεροῦν οἱ Θρόνοι.

Καί τώρα σ'ς παρακαλώ νά με παρακολομθήσετε προσεκτικά στη διδασκαλία μου.

«Ἡ ὑπερκόπωση εἶναι, αὐτὴ καθεαυτή, μιὰ ἔννοια πρὸ πολὺπλοκή ἀπ' ὅ,τι φαίνεται μὲ τὸ πρῶτο ἀντίκρουσμα, γιατί δὲ συνδέεται μονάχα μὲ τὸ παραφόρτωμα τῆς μνήμης καὶ τοῦ μυαλοῦ, μὰ ἀκόμα—καὶ ἴσως προπαντός—μὲ τὴ νευρική ἔνταση. Μοιραῖα, θὰ πάθουν ὑπερκόπωση οἱ μαθητὲς ποὺ ἀκοῦνε νὰ τοὺς ἐπαναλαμβάνουν ἀκατάπαυτα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὥς τὸ τέλος τῆς χρονιάς, πῶς—ἂν δὲν προσπαθῇσιν περισσότερο—δὲ ἂν μπορέσουν νὰ περνοῦνε στὴν τρομερὴ εἰσαγωγικὴ ἢ προαγωγικὴ ἐξέταση, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ περάσῃ στοὺς λυκείους ἢ στοὺς γυμνασίους (ἢ ἀπλῶς σὲ μιὰ τάξη ἀνώτερη). Θὰ πάθουν ὑπερκόπωση στὸ νευρικὸ ἐπίπεδο, ἔστω κι ἂν ἀμύνονται μὲ τὴν ἀδράνεια ἢ μὲ ὅ,τι συνήθως ἀποκαλεῖται τεμπελιά. Εἶναι πρὸ εὐκόλου πραγματικά νὰ ἀμυνθῇτε ἐνάντια στὸ παραφόρτωμα τῆς ἐργασίας ποὺ θέλουν νὰ σᾶς ἐπιβάλλουν παρὰ ἐνάντια στὴν ἀγωνία καὶ στὸν ἐκνευρισμό, ὅπου σᾶς τυλίγουνε.

Δὲν ἔχει μικρότερη σημασία τὸ γεγονὸς πὼς τὸ σχολικὸ μπουκ-
μα προκαλεῖ τὰ ἴδια ἀποτελέσματα μὲ τὸ τροφικὸ μπουκωμα, δηλαδὴ
τὴν ἀηδία... καὶ τὸ βαρυστομάχισμα πού ἐμποδίζει τὴ διατήρηση τῆς
ἀπορροφῆμένης τροφῆς. Πρέπει ν' ἀποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στὴν
ἀφομοίωση παρὰ στὴν ἀπλὴ ἀπορρόφηση. Οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν ποὺ
δὲν κάνουν ἀπόλυτα τίποτα στὴν τάξη εἶναι γενικά ἐκεῖνοι ποὺ παραδέ-
χονται μὲ μικρότερη προθυμία νὰ λείπουν τὰ παιδιὰ τους ἀπ' τὸ μάθη-
μα, ἔστω κι ἂν εἶναι ν' ἀκολουθῆσουνε μιὰ θεραπεία ποὺ ἀποβλέπει στὸ
νὰ τὰ κάνη ἱκανὰ νὰ ἐπωφελοῦνται καλύτερα, κατοπινά, ἀπὸ τὴ διδα-
σκαλία ποὺ τοὺς γίνεται. Σημασία ὅμως ἔχει ὅχι ὁ χρόνος ποὺ πέρασε
κανεὶς στὴν τάξη, μὰ τὸ ἀφομοιωμένο ὕλικο. Ἡ ἀπεριόριστη ἐπανάληψη
τῶν γραμματικῶν καὶ μαθηματικῶν ἀσκήσεων δὲ φαίνεται πραγματικά
ὠφέλιμη παρὰ μόνο σὲ ἀρκετὰ περιορισμένες περιπτώσεις.»

ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΩΝ
ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΕΣ;

Για την παγκόσμια υιοθέτηση της πρότασής του ο κ. Ν. Ν. Δρακουλίδης είχε την ένεργη υποστήριξη της ομάδας του αμερικανικού πανεπιστημίου της Iowa με έπικεφαλής τον καθηγητή R. P. Ojemann.

"Ας σημειώσουμε, πώς για τὸ ἴδιο θέμα ὁ κ. Ν. Ν. Δρακουλίδης, τόσο γνωστός καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς χώρας μας, ἔχει ἀρθρογραφήσει πολλές φορές καὶ ἔχει μιλήσει σὲ πολλὰ διεθνή συνέδρια: Κατὰ χρονολογικὴ σειρά ἀπὸ τὸ 1947-1961 στὰ συνέδρια ποὺ ἔγιναν στὶς πόλεις: Ἀθήνα, Γενεύη, Λονδίνο, Ρουαγιομόν, Παρίσι, Βεβέ, Κάρντιφ, Νέα Ὑόρκη, Μεξικό, Βιέννη, Ζυρίχη, Κωνσταντινούπολη, Βρυξέλλες, Βαρκελώνη. Ἐδιμβούργο, Ἀμστερνταμ.

"Ας εύχθοιμε, ή πρόταση του κ. Ν. Ν. Δρακουλίδη, που μπορεί να συντελέση στην εμφάνιση μιᾶς καλύτερης ανθρώπινης γενιάς, να γίνει γρήγορα πραγματικότητα.

Г. А. В.

Μιά που είναι γνωστό πώς το οικογενειακό περιβάλλον και ιδίως το περιβάλλον των γονέων είναι το θερμικό, όπου έκκολάπτονται και αναβλασταίνονται οι θεμελιακές ένορμήσεις του ανθρώπου, κατά την παιδική του ηλικία, και πώς τα θεμέλια της προσωπικότητας και του χαρακτήρα του μπαίνουν σ' αυτή την ηλικία, όλες οι φροντίδες μας πρέπει να αποβλέπουν στο πώς αυτό το περιβάλλον θα παρουσιασθή ευνόϊκο και κατάλληλο για την πραγμάτωση αυτών των αίτημάτων, γιατί αυτό το ίδιο περιβάλλον και την πραγμάτωση αυτών των αίτημάτων, μπορεί κατεξοχήν να προκαλέση στο προπάντων ή στάση της μητέρας, μπορεί κατεξοχήν να προκαλέση στο παιδί ψυχικά τραύματα, συγκρούσεις και νοσηρές πολύπλοκες καταστάσεις, έτσι που να αναστέλλεται το ώριμασμα της προσωπικότητάς του, της σεξουαλικότητάς του και της προσαρμογής του στο κοινωνικό περιβάλλον. Η στάση αυτή μπορεί ακόμα να το σπρώξη προς τη νεύρωση ή και την έγκληματικότητα.

Στά τελευταία συνέδρια για την ψυχική υγιεινή, διαπιστώθηκε, από τη μιὰ μεριά, πώς τὸ παιδί στερημένο ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν γονέων παθαίνει διαταραχές πού δὲν ἐπιτρέπουν τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξη τοῦ ψυχι-

σμού του καί, από την άλλη μεριά, πώς τα παιδιά, που η μητέρα τους εργάζεται έξω από το σπίτι, διατηρούν πιο άθιχτη την ψυχική υγεία παρά τα παιδιά που βρίσκονται σε αδιάκοπη επαφή με τη μητέρα τους. Αυτό μας δείχνει πώς οι υπερβολικές περιποιήσεις είναι τόσο βλαβερές όσο και η έλλειψή τους. Όσο, το πρόβλημα δεν είναι μόνο ποσοτικό. Δηλαδή, δίπλα στην ποσότητα της «φροντίδας» που προσφέρεται στο παιδί πρέπει να ενδιαφερόμαστε και για την ποιότητα αυτής της φροντίδας. Και στο σημείο αυτό ακριβώς παρουσιάζονται τα μεγαλύτερα σφάλματα στη συμπεριφορά των γονέων ή στη συμπεριφορά που αφορά την επιτήρηση του παιδιού κατά την απουσία των γονέων καθώς και την αγωγή του παιδιού στο σχολείο. Τα σφάλματα αυτά, καμιά φορά, γίνονται έγκληματικά.

Όλη μας, λοιπόν, ή προσοχή σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και της ψυχικής υγείας του καί, κατ'έκταση, της ψυχικής υγείας της κοινωνικής ομάδας, που θα προκύψει απ'αυτή, πρέπει να έχει για στόχο το περιβάλλον του παιδιού: Το οικογενειακό περιβάλλον σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη του δικού του ψυχισμού και το έξω-οικογενειακό περιβάλλον σε ό,τι αφορά την καλλιέργεια των διαπροσωπικών του σχέσεων μέσα στην ομάδα.

* * *

Αν έμπιστευτούμε το παιδί στην υπερβολική στοργή των γονέων (πα-ραχάιδεμα, άπλοχερία, βλαβερές παραχωρήσεις, κ.τ.λ.) ή στην υπερβολική τους αυστηρότητα (άπαγόρευση, άποστέρηση, τιμωρία, έγκατάλειψη, κ.τ.λ.), αν το άποκόψουμε από την επαφή με τους συμπαίχτες και συμμαθητές του ή με τον έξωτερικό κόσμο, ή, άπεναντίας, αν το αφήσουμε σε μιάν έλευθερία άπαλλαγμένη από κάθε επίβλεψη και από κάθε πειθαρχία, κινδυνεύουμε με αυτές τις στάσεις, αν και αντίθετες φαινομενικά μεταξύ τους, να εύνουχίσουμε την προσωπικότητα του παιδιού, να δημιουργήσουμε μέσα του όλέθριες άμυντικές αντιδράσεις και να το καταστήσουμε πραχτικά άπροσάρμοστο στην κοινωνική ζωή από το δρόμο της άναστολής ή από το δρόμο της άποχαλίνωσης.

Ανάμεσα στους γονείς, πιο έπικίνδυνοι από εκείνους που άγνοούν το καλό και το κακό στη συμπεριφορά τους αντίκρυ στο παιδί, είναι εκείνοι οί μισομορφωμένοι ή ψευτομορφωμένοι γονείς, που με έναν τρόπο πιο συστηματικό και πιο άλαζονικό από κάθε άλλον, έφαρμόζουν τις καταστροφικές τους θεωρίες πάνω στο καημένο το παιδί τους, συγκρουόμενοι πολλές φορές με το γιατρό, τον ψυχολόγο, ή τον ψυχο-παιδαγωγό, που μπορεί να έχουν γνώμη αντίθετη από τη δική τους.

Όμως, αν όλες αυτές οί κατηγορίες των γονέων ένημερώνονταν έγκαιρα για το «καλό» και για το «κακό», ένας πολύ μεγάλος άριθμός παιδιών θα σωζόταν προς όφελος μιας καλύτερης γενιάς και μιας ανθρωπότητας πιο εύτυχημένης. Υπάρχει κάθε έλπίδα για ένα τέτοιο άποτέλεσμα, όταν όλοι οί γονείς θα γνωρίσουν ποιές θλιβερές συνέπειες μπορούν, παραδείγματος χάρη, να γενήσουν ένας πρόωρος ή έπιβραδυμένος άπογαλακτισμός, ή χρήση μιας κρεβατοκάμαρας κοινής για τους γονείς και το παιδί, οί προστριβές ανάμεσα στον πατέρα και στη μητέρα, το παράδειγμα μιας άταίριαστης διαγωγής των γονέων, ή άγνοια του όριου της προστασίας, της άπαγόρευσης ή της έλευθερίας, κ.τ.λ., καθώς και τις πιθανές αντιδράσεις, που τα γεγονότα αυτά προκαλούν στο παιδί με αντίχτυπους θλιβερούς, που μπορούν να διαρκέσουν σε όλη τη ζωή, δηλαδή, όταν οί γονείς θα έχουν γνώσεις, πού, έστω και στοιχειώδεις, θα έπιτρέψουν στο

παιδί να άποφύγη το άγχος του σφάλματος, το φόβο της τιμωρίας, το συναίσθημα της άνασφάλειας, την ιδεοληψία της έγκατάλειψης, το σύμπλεγμα της κατωτερότητας, την παρασιτική προσήλωση, τη σεξουαλική άνασκολή, και γνώσεις άκόμα ίκανές να ένθαρρύνουν στο παιδί το φώλιασμα μέσα του της άυτοεμπιστοσύνης, της άυτοπειθαρχίας, του κριτικού πνεύματος, της άισιοδοξίας, της εύθύνης, της άλληλεγγύης, του άλτρουισμού, κ.τ.λ., ένω ταυτόχρονα θα σέβονται την έλευθερία του, τη φιλοτιμία του, την πρωτοβουλία του, το συναίσθημά του της ιδιοκτησίας, τη χαρά της ζωής, κ.τ.λ., για να το έξασφαλίσουν την όλοκληρώση της προσωπικότητάς του και την προσαρμογή του στο κοινωνικό περιβάλλον.

* * *

Όταν μιλάμε για την αγωγή των γονέων σε ό,τι αφορά τα παιδιά τους, έννοούμε κατά πρώτο λόγο πώς δίνουμε στους γονείς τις γνώσεις, που θα τους είναι άπαραίτητες, για να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά τους έτσι που να μη παραβιάζουν την κανονικήν ανάπτυξη του ψυχισμού των παιδιών τους, μια που οί περισσότερες νευρώσεις όφείλονται σε ψυχικές συγκρούσεις που προκαλούνται κατά την παιδική ηλικία από τη στάση των γονέων και μια που το πιο πολύτιμο στην αγωγή του παιδιού δεν είναι ούτε η τυφλή ύπακοή του, ούτε η εύσυνειδητη έκπληρωση των σχολικών καθηκόντων του, ούτε οί καλοί τρόποι, μα η ανάπτυξη ενός γερού ψυχισμού, χωρίς συμπλέγματα, χωρίς φοβίες, χωρίς άνασχέσεις, που θα του έπιτρέψει να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα του έξωτερικού κόσμου, σαν ένα πρόσωπο έλεύθερο, γεμάτο άυτοεμπιστοσύνη, που σέβεται τις ήθικες άρχες και είναι ίκανό να άγωνιστεί και να χρησιμεύσει στη ζωή.

Πρέπει έπειτα να μάθουμε πώς το άσυνειδητο του παιδιού δεν ξεχνάει σε όλη του τη ζωή μια συμπεριφορά που του δημιούργησε το φόβο της ένοχής ή της τιμωρίας, που του έπέβαλε άπαγορεύσεις και στερήσεις, που προσπάθησε να το κάνει να άποδεχτεί πώς είναι διαφορετικό από τους άλλους, κ.τ.λ., και πώς μόνο κάτω από την έπίδραση αυτών των κατηγοριών προσταγών θα αντιμετώπιση τότε τα προβλήματα και τα γεγονότα της καθημερινής ζωής.

Πρέπει άκόμα να μάθουμε πώς η αντίληψη του παιδιού, προπάντων του πολύ μικρού παιδιού, είναι πολύ διαφορετική από την αντίληψη του ένήλικου. Μια υπερπροστασία, παραδείγματος χάρη, εύνουχίζει την προσωπικότητά του και μπορεί να το όδηγήσει—άνάλογα με την άδύνατη ή ισχυρή ιδιοσυστασία του—στο μαρασμό ή στην έγκληματικότητα'. Ένας καθυστερημένος άπογαλακτισμός του δημιουργεί σύμπλεγμα έγκατάλειψης. Ένας υπερσιτισμός του προκαλεί την άνορεξία. Οί υπερβολικές περιποιήσεις το πνίγουν. Η βοήθεια όταν δεν είναι άπαραίτητη παραβλάπτει την πρωτοβουλία του, την έλευθερία του, την άυτοεμπιστοσύνη του. Η έλλειψη του παιγνιδιού το κάνει άδέξιο, ήλίθιο και άκοινωνητο. Η άυστηρότητα το άποθαρρύνει. Τα μέτρα υπερβολικής προστασίας όργανώνουν το άγχος της άνασφάλειας. Η θέα του πέους του πατέρα μπορεί να δημιουργήσει στο μικρό άγόρι ένα συναίσθημα εύνουχιστικής κατωτερότητας, ένω η γύμνια της μητέρας του μπορεί να του προκαλέσει συναίσθημα ένοχής. Και τα δυό καταλήγουν σε μια σεξουαλική άνάσχεση, πολύ συχνή

1. Σχετικά με αυτό το θέμα πολύ διδαχτικό είναι το μυθιστόρημα του Howart Spring «Άβεσσαλώμ» (κυκλοφόρησε και στα έλληνικά με τον τίτλο: «Υιέ μου, υιέ μου»). Διάβασε έπίσης το βιωμένο ρεπορτάζ του Pierre Joffroy: «Ένας μαμμόθρεπτος στο Κακούργοδικείο» (Match, Paris, 1959).

έπίσης στα άγόρια (προπάντων τὰ μονάκριβα) που παραχαϊδεύει ή μητέρα τους. Οί ἴδιες αἰτίες μπορούν νά οδηγήσουν ἐξίσου στήν όμοφυλοφιλία, ἐνῶ ή θέα, ἀπό τό παιδί, τής σεξουαλικής πράξης ἀνάμεσα στους γονεῖς του μπορεί νά τὸ προσανατολίση ἀργότερα πρὸς τὸν ἐκδικητικὸ σαδισμό ή τὸν ἐξιλεωτικὸ μαζοχισμό, τή σεξουαλική ἀποστροφή ή τή νεκροφιλία. Τὸ ἴδιο, μιὰ ἀπειλή πού ἐκτοξεύεται στὸ παιδί σχετικὰ μὲ τὰ γεννητικά του ὄργανα ή ή συσχέτιση τοῦ ἔρωτα μὲ τήν ἀμαρτία, μπορούν νά γεννήσουν μιὰ ψυχογενή ἀνικανότητα. Πιὸ σοβαρὲς ἀκόμα μπορούν νά εἶναι οἱ συνέπειες τῶν τιμωριῶν, γιατί μπορούν νά οδηγήσουν στή διαστροφή καί, ἀκόμα, στήν ψύχωση.

Ἐχῶ ἀνακοινῶσει τήν περίπτωση ἑνὸς ἀντρα, πού ὁ πατέρας του, γιὰ νά τὸν τιμωρήσει, στήν ἡλικία τῶν 7 χρονῶν, τοῦ χάροξε τό δέρμα τοῦ πέους μὲ ἓνα ξυράφι καί ἔπειτα τό πασπάλισε μὲ ἀλάτι. Ἀπό τότε πιστέψτε πῶς εἶχε εὐνουχιστῇ, πῶς ὁ ἀντρισμός του εἶχε ὁλότελα σταματήσει καί ἔγινε ἐπιδειξιμανής, γιὰ νά ἀποδείξη τό ἀντίθετο¹. Θυμοῦμαι ἐπίσης μιὰ γεροντοκόρη, σχιζοφρενή ἐβδομηντάχρονη, πού συνάντησα σέ ἓνα ψυχιατρικὸ νοσοκομεῖο στήν Ἀγγλία, ὅπου ἦταν ἀπό τήν ἡλικία τῶν 28 χρονῶν. Στεκόταν ἡρεμῇ μὲ ἓνα βλέμμα ἀφηρημένο, σὰ νά ἀναπολοῦσε μιὰ σκηνή τοῦ παρελθόντος τῆς καί ξαφνικά ἓνας σπασμὸς φρίκης ἀναστατώνει τό πρόσωπό της ὅπου ἔφερνε τό χέρι της μὲ μιὰ προστατευτική χειρονομία, γυρίζοντας ταυτόχρονα τό κεφάλι της δεξιά καί ἀριστερά, ἐνῶ μὲ μιὰ στριγγιὰ φωνή φώναζε: «No, never» (ὄχι ποτέ). Αὐτὸ τό «No, never», τό ἐπαναλάβαινε πολλές φορές ὥσπου ή φωνή της γινόταν ἓνας ἀπελπισμένος καί ἱκετευτικός λυγμός καί ἔσβηνε καί αὐτὴ ή ἴδια ξανάπεφτε σέ πλήρη ἀπάθεια μὴν κάνοντας τίποτ' ἄλλο παρὰ νά χαϊδεύη μὲ τό δάχτυλό της μιὰν οὐλὴ πάνω στὸ πηγούνι της. Ἡ οὐλὴ αὐτὴ ὀφειλόταν σέ ἓνα κάψιμο, πού τῆς εἶχε γίνει στήν ἡλικία τῶν 12 χρονῶν, ἀπὸ ἓνα ἀναμμένο κάρβουνο, πού κρατοῦσε ή μητέρα της μὲ μιὰ μασιὰ καί πού μ' αὐτὸ προσπαθοῦσε νά τῆς κάψει τὴ γλώσσα, γιὰ νά τήν τιμωρήσει, γιατί τήν εἶχε πιάσει μὲ ἓνα συμμαθητὴ της τὴ στιγμή πού αὐτὴ τοῦ ἔλεγε λόγια ἀγάπης. Τὸ μικρὸ κορίτσι, ἐνῶ ἀπαντοῦσε «ὄχι, ποτέ», ὅταν ή μητέρα του τό πρωτοῦσε ἀν θὰ ἐπαναλάβαινε τὰ ἴδια λόγια ἄλλη φορά, ἀμυνόταν, γιὰ νά ἀποφύγῃ τό κάψιμο τῆς γλώσσας τῆς γυρίζοντας τό κεφάλι της δεξιά καί ἀριστερά, καί ἀκριβῶς τὴ στιγμήν ἐκείνην κάηκε στὸ πηγούνι.

Πρέπει ἐπίσης νά ἔχουμε ὑπόψει πῶς ἀναζωπυρώσεις καί πισωδρομὲς ἀπὸ τό δρόμο τῶν ταυτοποιήσεων ή τῶν ἐξαρτημένων ἀντανεκλαστικών μπορούν νά παρουσιαστοῦν ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη ἡρεμῇ ζωὴ καί νά ἀναστατώσουν τό ἄτομο, ἀπὸ ἀφορμὴ ἓνα γεγονός, πού δὲ θὰ εἶχε τέτοιο ἀντίχτυπο στὰ κανονικὰ ἄτομα ή ἐξαιτίας μιᾶς μετοβολικῆς εὐαισθητοποίησης τοῦ ὁργανισμοῦ, ὅπως ἐκείνης τῆς κλιμακτηριακῆς περιόδου, κ.τ.λ. καί νά δημιουργήσουν μιὰν ἀνησυχαστικὴ νευρωτικὴ κατάσταση.

Νά ἓνα παράδειγμα: Ἐνα κορίτσι εἶχε τόσο πολὺ τρομοκρατηθῇ ἀπὸ τὴν μητέρα του πού ἔβλεπε παντοῦ κινδύνους, ὥστε κυριεύτηκε ἀπὸ ἓνα συνόλισμα ἀνασφάλειας καί κάθε τόσο φοβόταν μήπως πατηθῇ ἀπὸ λεωφορεῖο, μήπως πεθάνῃ ἀπὸ πνευμονία, ἀν ἓνα παράθυρό δὲν ἦταν καλὰ κλειστό, μήπως δηλητηριαστῇ ἀν ἔτρωγε κάτι ἔξω ἀπὸ τό σπίτι, κτλ. Ὅταν τῆς δόθηκε ή εὐκαιρία νά ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν μητέρα της στήν ἡλικία τῶν 16 χρονῶν, γιὰ νά συνεχίσῃ τίς σπουδὲς της σέ μιὰν ἄλλη πόλιν, ή ἐπαφὴ μὲ μιὰν ἑν-

τονὴ ζωὴ τήν ἀπάλλαξε φαινομενικὰ ἀπὸ τίς φοβίες της, καί σέ ἡλικία 22 χρονῶν ἔκανε ἓνα γάμο ἀπὸ ἀγάπῃ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶχε δυὸ παιδιά (ἀγόρι καί κορίτσι). Ἡ ζωὴ της κυλοῦσε ἔτσι σέ μιὰν ἀτμόσφαιρα οἰκογενειακῆς εὐτυχίας ὥσπου, ὕστερα ἀπὸ εἰκοσιπέντε χρόνια, στήν ἡλικία τῶν 47 χρονῶν, ἓνα αὐτοκίνητο τῆς ἔσπασε τό πόδι καί ἀναγκάστηκε νά μείνῃ στὸ γύψο τρεῖς μῆνες. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ γιαιρεύτηκε πέρα ὡς πέρα. Ὅμως, λίγες μέρες ἀργότερα, καθὼς ὁ ἀντρας της, ἀφοῦ ἀνοιξε τό παράθυρο, ἔρριχνε μιὰ ματιὰ στὸ δρόμο, χύμηξε πάνω του σέ μιὰ κατάσταση ἀκρότατης μανίας, κοτηγορώντας τὸν πῶς ἀνοιξε τό παράθυρο, γιὰ νά γνέψῃ στήν ἐρωμένη του. Ὁ σύζυγος σαστισμένος τοῦ κάκου προσπάθησε νά τήν ἡρεμήσῃ, καί δάκρυα μεγάλης θλίψης διαδέχτηκαν τήν κρίση τῆς μανίας. Λίγες ὥρες ἀργότερα, ὄρμησε πάνω στὸ σύζυγό της μέσα στὸ μαγαζί του, χώνοντας τὰ νύχια της στὸ πρόσωπό του καί ξεσκίζοντάς του τό πουκάμισο. Ἡ πρώτη τούτῃ ἐκδήλωση ζήλειας ἀπὸ αὐθόρμητο κλονισμό τῆς ἐμπιστοσύνης της ἀκολουθήθηκε ἀπὸ πολλές ἄλλες ἐκδηλώσεις φοβίων, πού ὁδήγησαν στήν ἐπανεμφάνιση ὅλου τοῦ πίνακα τῆς παλιάς της ἀνασφάλειας, πού εἶχε φαινομενικὰ ἐξαφανιστῇ στίς συνθήκες ἀσφάλειας πού ή οἰκογενειακὴ ζωὴ τῆς πρόσφερεν ή, μάλλον, πού εἶχε ἀντισταθμιστῇ ὁ αὐτὲς τίς εὐνοϊκὲς συνθήκες καί εἶχε παραμελίνει ἀδρανῆς σέ μιὰ λανθάνουσα κατάσταση, ὥσπου τό αὐτοκίνητο δυστύχημα ἐπενεργώντας σὰ μιὰ διάψευση τῆς ἀσφάλειάς της, παρουσιάστηκε δυναμικώτερο ἀπὸ τὴν ἀντιστάθμιση καί διατάραξε τὴν ἰσορροπία προκαλώντας τό ξέσπασμα μιᾶς νευρωτικῆς κρίσης ἀνασφάλειας ἀπὸ τό δρόμο μιᾶς πισωδρομικῆς ταυτοποίησης, πού ἔπειτα δραστηριοποίησε ξανά ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση αὐτὴ ἐξαρτημένα ἀντανεκλαστικά.

Ἐνας ἄλλος μηχανισμὸς ἀνάλογος μὲ τὸν προηγούμενο φανερώνεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς ψυχἀλλεργίας: Ὁ κλονισμὸς ξεσπάει ὕστερα ἀπὸ μιὰν ἀργὴ καί μακρόχρονη εὐπισθητοποίηση, πού προετοιμάζει τό ἔδαφος καί ἀπὸ ἀφορμὴ ἓνα ἀσήμαντο γεγονός, πού ἐνεργεῖ σὰν ἀντιγόνον ἀποχαλινωτικὸ καί ἐκρηκτικὸ². «Πρόκειται γιὰ ἓνα γεγονός—λέει σχετικὰ ὁ Sivadon—συνήθως ἀπειροελάχιστο καί πού δὲ γίνεται παθογόνον παρὰ γιατί θυμίζει ἄμεσα ή συμβολικά, τὴν πρωταρχικὴ τραυματοποιητικὴ κατάσταση.»

Ἐνας ἐνήλικος παρουσίαζε μιὰ κρίση ἄγχους κάθε φορά πού ἄκουγε τίς λέξεις «ἀνέβα ἀμέσως», λέξεις πού στὰ παιδικὰ του χρόνια τοῦ φώναζε συχνὰ ή μητέρα του ἀπὸ τό παράθυρο ψηλά, γιὰ νά διακόψῃ τὸ παιχνίδι του καί νά τὸν ἐπιτιμήσῃ. Ἐνας ἄλλος βυθιζόταν στή μελαγχολία ὅλες τίς γιορτάσιμες μέρες, γιατί, στήν παιδικὴ του ἡλικία, αὐτὲς οἱ μέρες ἔδιναν κατεξοχὴν στὸν πατέρα του τὴν εὐκαιρία νά τὸν δείρῃ καί νά μάλῳσῃ μὲ τὴν μητέρα του.

Ὑπάρχουν ἀκόμα ἄτομα σέ τέτοιο βαθμὸ εὐαίσθητα, ὥστε σέ κάθε στιγμή νιώθουν μιὰ δυσφορία ταπείνωσης ή μιὰ καταθλιπτικὴν ἀγωνία ή μιὰν ἐξέγερση διαμαρτυρίας, κ.τ.λ., γιὰ πράγματα πού περνοῦν ἀπαράτηρα καί δὲν προκαλοῦν καμιὰν ἀντίδραση σέ πρόσωπα ψυχικὰ γερά καί πού δὲ διατηροῦν ἀπηχήσεις ἀπὸ μιὰν ἀγωγή αὐστηρὴ καί ἀγχονόνα.

Δίπλα ὅμως στὸ νερκισσισμό ή στὸν ἀπολυταρχισμό τῶν γονέων πού ἀπειλοῦν τὸν ψυχισμό τοῦ παιδιοῦ—καί προπάντων τοῦ μονάκριβου

1. N. N. Dracoulides: Procédés auxiliaires en thérapie psychanalytique, in: C. R. du 1er Congrès Mondial de Psychiatrie, Paris 1950 (Vol. V, p. 92 - éd. Hermann et Cie, Paris 1952).

1. N. N. Dracoulides: L'émotion comme antigène psychallergique. «Bull. Soc. Fr. Derm.» Paris, Nov. 1932.

2. P. Sivadon: Phénomènes d'intolérance en pathologie mentale. «Evolution Psychiatrique» Paris, Juin, 1955.

παιδιοῦ — πρέπει νά ἀντιμετωπίσουμε τήν περίπτωσιν, πού ὁ ἕνας ἀπό τοῦς δυο γονεῖς εἶναι νευρωτικός (φοβιόληπτος, ιδεόληπτος, ἐνοχόληπτος, ἀγχωτικός, κατωτερικός, κ.τ.λ.). Στήν περίπτωσιν αὐτή, τὸ παιδί, ἐξόν ἀπὸ τῆς νευρωτικῆς συμπεριφορᾶς τῆς μητέρας του ἢ τοῦ πατέρα του, πού θά τὸ ξεστρατίσῃ ἀπὸ τὴν κανονικὴν κατεύθυνσιν, θά ἔχη νὰ ἀπορροφήσῃ ἀσυνειδήσια, σὰν ἕνα στυπὸ χαρτὸ, καὶ νὰ κἀνῃ δικό του, ὅλο τὸ νευρωτικὸ μηχανισμό τοῦ νευρωτικοῦ γονιοῦ του. Ἀναπτύσσεται τότε αὐτὸ πού ὀνομάζεται «οἰκογενειακὴ νεύρωσις», πού καμιά φορὰ δημιουργεῖ τὴν ψευτικὴν ἐντύπωσιν μιᾶς νευρωτικῆς κληρονομικότητος, γιατί τὸ παιδί παρουσιάζει τοὺς ἴδιους μὲ τὸ νευρωτικὸ γονιὸν τοῦ ἀντιδραστικοὺς μηχανισμούς. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ μιὰ περιβαλλοντικὴ ἐπίδρασις καὶ ὄχι γιὰ κληρονομικότητα, καὶ εἶναι ὀλοφάνερο πῶς ἂν τὸ παιδί ἀναπτυσσόταν στὸν περίγυρον ἑνὸς ἄλλου γονικοῦ ζευγαριοῦ, ψυχικὰ κανονικοῦ, θά ἦσαν ἀπαλλαγμένο ἀπὸ αὐτὲς τίς νευρωτικὰς διαταραχάς, πού, σίγουρα, θά παρουσίαζε τὸ παιδί τοῦ κανονικοῦ γονικοῦ ζευγαριοῦ, ἂν τοποθετιόταν γιὰ νὰ ζῇσιν κοντὰ στὸ νευρωτικὸ ζευγάρι. Νά, ἐξάλλου, ὁ λόγος, πού ἡ ψυχοθεραπεία ἑνὸς νευρωτικοῦ παιδιοῦ γίνεται κάτι σὰν πῖθος τῶν Δαναϊδῶν, ὅταν ὑπάρχῃ ἕνας νευρωτικὸς γονιός, πού δὲν ἀρχίζει ταυτόχρονα μιὰ ψυχοθεραπεία. Πολλὰς φορές, μόνο μὲ τὴν ψυχοθεραπεία τοῦ γονιοῦ, τὸ νευρωτικὸ παιδί ἀνακουφίζεται καὶ ἀπολυτρώνεται.

Μα ο μηχανισμός του **στυπόχαρτου** δεν αρκείται στην ατύχισια προβολή μιας απορροφημένης συμπεριφοράς. "Ό,τι απορροφήθηκε στην παιδική ηλικία χάρη στην εξακολουθητική επίδραση μιας στάσης, γεννάει στην ώριμη ηλικία συμπεριφορές πάνω στην ίδια βάση, μά σε πολύ διαφορετικά επίπεδα.

Νά ένας άντρας πού παραπονιέται πώς δέ μπορεί νά βάλῃ σέ τάξη τίς ἰδέες του καί τίς ὑποθέσεις του, πού νιώθει μεγάλη ἀμνηχανία καί σπρώχνεται στό νά ἀφήνῃ τὰ πράγματα νά ἀκολουθοῦν ἐλεύθερα τὸ δρόμο τους, μὲ μιὰ τάση πρὸς τὴν ἀναβολή καί χωρὶς μιὰ συγκεκριμένην ἔννοια τῶν συνεπειῶν καί τῆς εὐθύνης, πράμα πού τοῦ θυμίζει, ὅπως μᾶς λέει, τὴν ἀφάνταστη ἀταξία τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ του, ὅπου ἡ μητέρα του ἄφηνε νά σέρνονται μέσα στὰ δωμάτια τὰ πιὸ ἐτερόκλητα πράγματα καί πάντοτε ἀναζητοῦσε κάποιον ἀντικείμενο, πού δὲ θυμόταν πού τὸ εἶχε βάλει, ἀφοῦ κατένευ ἀντικείμενο δὲ βρισκόταν ποτὲ στὴν ἴδια θέση, πάντοτε ἀπασχολημένη μὲ κάτι πού τῆς ἐρχόταν στὴν τύχη καί πού παρατοῦσε στὴ μέση γιὰ νὰ ἀπασχοληθῇ μὲ κάτι ἄλλο, πού δὲν εἶχε καμιά σημασία, παραμελῶντας ἔτσι μιάν ὑπόθεση πού ἦταν ἐπείγουσα καί μὴν καταλαβαίνοντας τὸ χρόνο ἢ τὴν εὐθύνη της ἀπέναντι σὲ μιὰ χρονολογία ἢ σὲ μιὰ προθεσμία, κ.τ.λ.

»Ας σημειώσουμε πώς η άταχτη διάπλωση αυτής της γυναίκας όφει-
λόταν σαν μιάν αντίδραση ανυπακοής έναντια στη μητέρα της, που ήταν
μια ανιακή της τάξης και ήθελε να την επιβάλει στη θυγατέρα της με τυραν-
νικούς τρόπους, πού, στο τέλος, την επαναστάτησαν και, σε μιὰ τάση
πρός την απελευθέρωση, την όδήγησαν στο αντίθετο.

"Εχουμε γράψει άλλοι, πώς ή υπακοή, που επιβάλλεται κάτω από τον αποπνιχτικό καταναγκασμό της εξουσίας των γονέων, χάνει το αληθινό νόημα του περιεχομένου της και γίνεται ένας έναγωνιος εφιάλτης. μπροστά στον οποίο το άτομο, ανάλογα με την αδύνατη ή ισχυρή ιδιο-

συστασία του, ἀναπτύσσει ἀντιδράσεις παθητικῆς ἢ ἐνεργητικῆς ἄμυνας καὶ σκλαβώνεται ἢ ἐξεγείρεται. Πολλὲς φορὲς ὑπακούει σὲ μιὰ διαταγὴ, μὰ χωρὶς τὴν ἀφομοίωση τὸ περιεχόμενό της ἢ δὲν ὑπακούει στὴ διαταγὴ αὐτή, ἀκόμα καὶ ἐνάντια στὴ δική του εὐχοριστήση ἢ στοῦ συμφέρου του, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀταρσίας.

Αυτό διδάσκει στους γονείς πώς δε φτάνει να έχουν την πρόθεση για έναν καλό προσανατολισμό του παιδιού, μα πρέπει ταυτόχρονα να την πραγματώσουν με κατάλληλα μέσα, που δεν πρέπει να προσδιορίζονται από τον τρόπο αντίληψης του ενήλικου, μα από τον τρόπο αντίληψης του παιδιού, πού, κατά πρώτο λόγο, οδηγείται από την «αρχή της ευχαρίστησης». Διαφορετικά, η άγωγή αποτυχαίνει και δυσάρεστα ή αηδιαστικά συναισθήματα συνδέονται με τις έννοιες του καθήκοντος, της τάξης, της εργασίας, της διασκέδασης, κ.τ.λ.

Πάνω στο σημείο αυτό, οί γονεῖς θὰ ἔπρεπε νὰ ξέρουν πῶς, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς ψυχολογικὰς ἀντιδράσεις, δὲν κερδίζουμε μὲ τὸ παραπάνω, μὰ ἀπεναντίας χάνουμε. Ἄς θυμηθοῦμε, ἐξάλλου, πῶς οἱ νευρωτικὲς ἐκδηλώσεις δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὴν ὑπερβολὴ τοῦ κανονικοῦ· πῶς ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἀσφάλεια προέρχεται ὁ φόβος τῆς ἀνασφάλειας, κ.λ.π. Τὸ ἴδιο, ἡ ὑπερβολὴ τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν (τῆς αὐστηρότητας ἢ τῆς ἐπιείκειας, τῆς πειθαρχίας ἢ τῆς ἐλευθερίας, τῆς προστασίας ἢ τῆς παραμέλησης, κ.τ.λ.) καταλήγει πολλὰς φορὲς στὸ ἀντίθετο τοῦ ἀποτελέσματος ποὺ ἐπιθυμοῦμε.

“Ένας μηχανισμός, συγγενικός και πολύ συχνός, είναι ο μηχανισμός των μετατοπισμένων αντιστοιχιών, που εξαναγκάζει τον ένηλικο να επαναλοβαίνει ασύνειδα μερικούς τρόπους συμπεριφοράς και αντίληψης, που του έντυπώθηκαν δυνατά κατά την παιδική του ηλικία και στους οποίους προσηλώνεται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να ενεργή οδηγημένος από αυτούς, μη μπορώντας να τους παραβή με τη χρησιμοποίηση της έλλογης σκέψης.

”Έτσι, ένας άντρας φοβάται να διεκδικήσει τα δικαιώματά του και να εκφράσει την άποψή του, γιατί στην παιδική του ηλικία υπέφερε που δεν είχε τίποτα στην κατοχή του. Τα ασπρόρρουχά του ήταν ανακατωμένα με τα ασπρόρρουχα της μητέρας του μέσα στο ίδιο συρτάρι και τα παιχνιδάκια του άνηκαν εξίσου στον αδερφό του. Κάθε πρωτοβουλία που μπορούσε να φανερώσει αντικρουζόταν σαν έλλειψη σεβασμού και πειθαρχίας και προκαλούσε την τιμωρία. Επίσης, του απαγορευόταν να εκφράσει τη γνώμη του και του έλεγαν πώς, όταν μιλούν οι μεγάλοι, οι μικροί οφείλουν να ακούν μονάχα. Κάθε φορά που έπίμενε να εκφραστεί του έλεγαν: «Νά! δ,τι μᾶς είπες είναι ήλιθιότητα. Καλύτερα να σώπαινες!»

ὅ,τι μᾶς εἶπες εἶναι ἡλιθιότητα. Καλύτερα νὰ θάλασσα
"Ἐτοι, κλονισμένος στὴν αὐτοεμπιστοσύνη του καὶ στὸ ἔνστιχτο
τῆς κατοχῆς, σκέφτηκε νὰ κερδίση μιὰν ἀναπλήρωση καὶ συστηματικὲς
σπουδές, ποὺ πραγματικὰ τὶς ἀποπεράτωσε μὲ ἐπιτυχία, χωρὶς, πάν-
τως νὰ μπορέσῃ νὰ κατανικήσῃ τὸ φόβο μήπως φανῇ «ἡλίθιος», χωρὶς νὰ
τολμᾷ νὰ πάρῃ μιὰ πρωτοβουλία ἢ νὰ διεκδικήσῃ τὰ νόμιμα δικαιώ-
ματά του.

Αὐτὰ τὰ λίγα παραδείγματα, χωρίς νὰ ἐκθέτουν τὸ ζήτημα σὲ ὅλη
του τὴν ἑκτασὴ καὶ σὲ ὅλες τοὺς λεπτομέρειες, εἶναι ἀρκετά, νομίζουμε

1. N. N. Dracoulides: Essai d'interprétation des réactions de désobéissance.
«Psyché», Paris, Déc. 1955.

1. N. N. Dracoulides: Répercussions des frustrations de l'instinct de possession. «Acta psychotherapeutica» No 4, Bâle, 1959.

για να δείξουν για ποιά σκοπό πρέπει να γίνεται ή προσυζυγική άγωγή, που προτείνουμε και πάνω σε ποιές γνώσεις πρέπει να στηρίζεται.

Μιά τέτοια διδασκαλία θα συντελούσε σε μεγάλο βαθμό στην ελάττωση των σχετικών με τη συμπεριφορά των γονέων ξεστρατισμάτων, που ό άνιχτυπός τους στο παιδί έκφράζεται με διοταραχές τοϋ χαρακτήρησ, τής προσωπικόττητας και τής γενετήσιας ζωής, που θα σημαδέψουν όλη του τη ζωή και που δέν είναι παρά άμυντικές άντιδράσεις τοϋ ψυχισμού τοϋ παιδιοϋ, που έμποδίστηκε στίς ένστικτικές του έπιδιώξεις και τρομοκρατήθηκε στην προσπάθειά του νά έξασφαλίση τά δικαιώματά του.

Μά, έξω από τὰ σχετικά μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῶν γονέων ἐστρατιῶματα, ὀφείλουμε νὰ λάβουμε ὑπόψει σιὴ μεταπολεμικὴ μας ἐποχὴ, τὶς ἀλλαγές στὴ στάθμη τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος καὶ τὰ γεγονότα στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ποὺ χτυποῦν ἀπροσδόκητα τὸν ψυχισμό τοῦ παιδιοῦ, προσφέροντάς του μιὰ πείρα πρόωρη καὶ ὀδυνηρὴ. Ἐτσι, σὲ πολλές οἰκογένειες, ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ ἀποδιοργανώνεται μὲ πολλοὺς τρόπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ συζυγικὲς προστριβές, ἡ σχεδὸν ἐξακολουθητικὴ ἀπουσία τῶν γονέων, ἡ ἀπομόνωση ἢ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ παιδιοῦ, οἱ οἰκονομικὲς δυσκολίες, ἡ ἠθικὴ ἔκλυση, τὸ διαζύγιο, εἶναι ἀνάμεσα στοὺς κυριότερους παράγοντες ποὺ εὐνοοῦν τὸν πολλαπλασιασμό τῶν ψυχικῶν συγκρούσεων στὸ παιδί.

Οι «Σχολές Γονέων» και οι διάφορες οργανώσεις, πού, με συγκεντρώσεις, διαλέξεις, άρθρα, βιβλία, κ.τ.λ. αποβλέπουν σε χρήσιμες αποσφηνίσεις, πρώτα - πρώτα δεν επηρεάζουν παρά τους ανθρώπους καλής θέλησης, δηλαδή τους λιγότερο επικίνδυνους, και έπειτα δεν έπεμβαίνουν παρά πολύ άργά, μιά πού οι γονείς πιστεύουν πώς αυτές οι γνώσεις τους είναι χρήσιμες για τα παιδιά τους των 10 ή των 15 χρονών, ενώ αυτές οι γνώσεις δεν είναι αποτελεσματικές παρά αν άσκήσουν την ευεργετική και έπαγρυπνητική τους επίδραση από τη στιγμή πού θα γεννηθής το παιδί.

Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα σφάλματα, νομίζουμε πώς θα μπορούσε να άρχισι μιὰ παγκόσμια έκστρατεια, με τόν σκοπό να κάνη υποχρεωτική αὐτή τήν ειδική άγωγή για τούς υποψήφιους γονεῖς, πού, τή στιγμή τοῦ γάμου τους, θά υποχρεώνονταν να παρουσιάσουν ἕνα πιστοποιητικό «στοιχειώδους ψυχοπαιδαγωγικῆς μόρφωσης», πού θά τούς δινόταν μετά τή δωρεάν παρακολούθησι ὀρισμένων μαθημάτων σέ ειδικά ἱδρύματα, κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τοῦ Ὑπουργείου Ὑγιεινῆς καί Κοινωνικῆς Πρόνοιαις ἢ ἑνός ἄλλου ἀρμόδιου ὀργανισμοῦ, ὅπως εἶναι στή Γαλλία τὸ «Centre national de Pédagogie» ἢ στήν Ἀμερική τὸ «Child Study Association».

* * *

Μὰς ἔχουν θέσει τὸ ἔρώτημα: «Πιστεύετε πῶς ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι γονεῖς θὰ ἀλλάξουν διαγωγή ὕστερα ἀπὸ μιὰ παρόμοια ἐνημέρωση;»

Ἀπαντοῦμε: «Ὁχι» δὲν πιστεύουμε σὲ μιὰν ἀλλαγὴ τῆς διαγωγῆς ὅλων τῶν γονέων, μὰ μερικῶν ἀπὸ αὐτούς, πράμα πού μᾶς εἶναι ποραπὰ νω ἀπὸ ἄρκετὸ γιὰ μιὰν ἀρχή, μιὰ πού θὰ ἦταν ἱκανοποιητικὸ, ἀκόμα καὶ ἂν κατορθώναμε νὰ σώσουμε τὴ ζωὴ καὶ ἑνὸς μονάχα ἀτόμου.» Θέλουμε νὰ προσθέσουμε στὴν ἀπάντησιν αὐτὴ αὐτὸ πού δυστυχῶς ἀκοῦμε σχεδὸν καθημερινὰ στὸ ἱατρεῖο μας—ὅπως, νομίζουμε, καὶ οἱ συνάδελφοί μας. Γονεῖς καὶ προπάντων μητέρες, πού ἔρχονται ἀνήσυχες καὶ λυπημένες νὰ ζητήσουν συμβουλὲς γιὰ τὸ γιὸ τους ἢ γιὰ τὴ θυγατέρα τους—ἐφηβους κοῖ συχνὰ ὥριμα πρόσωπα—πού ὑποφέρουν ἀπὸ μιὰ νευρωτικὴ κατάσταση πού τὰ κάνει ἀκοινωνήτα καὶ πού εἶναι θύματα τῆς διαγωγῆς τῶν γονέων στὴν παιδικὴ τους ἡλικία, κατηγοροῦν, σὲ τελευταία ἀνάλυση,

τὰ ἀρμόδια πρόσωπα, γιατρούς, ψυχολόγους, κ.τ.λ. πού δὲν παίρνουν τὸν κόπο νὰ διαφωτίσουν πᾶν ὡς τὰ θέματα αὐτὰ τοὺς γονεῖς καὶ ἔτσι αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνονται, γίνονται βλαβεροὶ καὶ ἐγκληματικοὶ, γιὰ τὰ παιδιά τους. Αὐτὲς προπάντων οἱ φωνὲς τῶν γονέων εἶναι πού, βουτίζοντας στ' οὐτιά μου, προκάλεσαν μέσα μου ἓνα συναίσθημα ἐνοχλῆς πού σὲ μεγάλο βαθμὸ συντέλεσε στὸ νὰ διατυπώσω τὴν πρότασή μου γιὰ τὴν ἀνάγκη μιᾶς στοιχειώδους καὶ ὑποχρεωτικῆς ἀγωγῆς τῶν ὑποψήφιων γονέων.

Ἡ δεύτερη ἀντίρρηση, πού μᾶς προβλήθηκε, θεωροῦσε, πῶς «τὸ ὑποχρεωτικό μὴδς τέτοιας ἀγωγῆς μὲ σκοπὸ τὸ γάμο μπορεῖ νὰ παραβλάψῃ τὴν ἐλευθερία τοῦ πολίτη». Μποροῦμε ν' ἀπαντήσουμε πῶς ὑπάρχουν πολλὰ ὑποχρεωτικά πράματα, γιὰ τὸν πολίτη, πού ὄχι μόνο παραβλάπτουν τὸ ἰδανικό τῆς ἐλευθερίας του, μὰ καὶ ἀπειλοῦν τὴν οἰκονομική του ὑπαρξη, καὶ τὴ ζωὴ του ἀκόμα, χωρὶς κανένας νὰ διομορτρεται γι' αὐτό. Εἶναι, λοιπόν, ὑπερβολὴ ἡ προσδοκία μιᾶς παρόμοιας δισμαρτυρίας ἀπὸ μόνο τὸ γεγονός, πῶς ἓνας ὑποψήφιος γονιὸς ὑποχρεώνεται νὰ μάθῃ ὠρεὰν καὶ μετὰ ἄνεσή του ὀρισμένες γνώσεις, πού θα ἐξασφαλίσουν τὴν οἰκογενειακὴν του ἡσυχία καὶ τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν του. Τὸ ἀντίκρουσμα τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας κάτω ἀπὸ ἓνα τέτοιο πρῖσμα, θὰ μπορούσε νὰ τὴ συγχύσῃ — ἔτσι νομίζουμε — μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀπειταρχίας στὸ καθήκον.

Μιά τρίτη αντίρρηση εξέφραζε «τὸ φόβο μήπως οἱ νέοι δὲ μπορέσουν νὰ καταλάβουν αὐτὰ τὰ προβλήματα καὶ αὐτὲς τὲς συμβουλὲς πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο ἢ τὴν περίοδο τῆς μητρότητας». Πιστεύω πὼς ἀπεναντίας αὐτοὶ οἱ νέοι καὶ μελλοντικοὶ γονεῖς εἶναι οἱ καλῦτεροι δέχτες μιᾶς τέτοιας ἱδασκαλίας γιὰ δυὸ κύριους λόγους: Γιατὶ ἐνδιαφέρονται νὰ μάθουν, παρακινημένοι ἀπὸ τὴν ἡλικία τους καὶ τὴν προσεχῆ γονικὴ τους ἰδιότητα καί, νημένοι ἀπὸ τὴν ἡλικία τους καὶ τὴν προσεχῆ γονικὴ τους ἰδιότητα καί, προπάντων, γιατί, μὴ ὄντας ἀκόμα γονεῖς, μποροῦν νὰ δεχτοῦν ὅ,τι θὰ τοὺς μάθουν, χωρὶς νὰ ἐμποδίζονται ἀπὸ μιὰ ναρκισσικὴ καὶ ἐγωκεντρικὴ μεροληψία, ποὺ θὰ παρακώλυε ἀργότερα αὐτὴ τὴν ἀντίληψη.

Μας ζήτησαν ακόμα να όρίσουμε με ακρίβεια τὸ πρόγραμμα αὐτῆς τῆς οικογενειακῆς ψυχοπαιδαγωγικῆς. Θὰ ἀφοροῦσε τὴ στάση καὶ τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ ἢ τὴν στάση καὶ τὴν ψυχολογία τῶν γονέων; Καὶ τὰ δύο, βέβαια. Ξέρουμε καλὰ πῶς μιὰ φοβιόληπη μητέρα μὲ τὸ πρόσχημα τῆς φροντίδας γιὰ τὸ παιδί της μπορεῖ νὰ τοῦ μεταγγίσει ψυχαναγκαστικὲς ιδέες ἢ ἀνασχέσεις, ὅπως ἓνας γονιὸς ὑπερβολικά στοργικός ἢ αὐστηρὸς μπορεῖ νὰ εὐνουχίσῃ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ γενετήσια ζωὴ τοῦ παιδιοῦ του. Ξέρουμε ἐπίσης πῶς ἕνα παιδί μὲ περιορισμένη τὴν ἐλευθερία τοῦ ἢ τὴν πρωτοβουλία τοῦ μπορεῖ νὰ γίνῃ φοβιδλήπτο ἢ ἄβουλο, ὅπως ἕνα παιδί παραχαϊδεμένο μπορεῖ νὰ χάσῃ τὴν ἐπαφὴ τοῦ μὲ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ νὰ κατοστερωποιηθῇ μὲ μιὰ τάση, κρυφὴ ἢ φανερή, γιὰ ἐκδίκηση.

Βάσεις τῆς ἀγωγῆς τῶν γονέων: Ἡ διδασκαλία γιὰ τὴ στάση τῶν γονέων ἀπέναντι στὸ παιδί πρέπει νὰ θεμελιωθῇ πάνω στὰ δεδομένα τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρους καὶ νὰ λάβῃ ὑπόψει τὴν ψυχολογικὴν ἀντίληψη τοῦ παιδιοῦ, ποὺ εἶναι ὁλότελα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ ἀντίληψη τοῦ ἐνήλικου, τίς ἀντιδράσεις ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ τίς ἄμεσες ἢ μεταγενέστερες συνέπειες, τὸ μηχανισμό τῶν συγκρούσεων καὶ τῶν ψυχικῶν τραυμάτων καὶ προπάντων ἐκείνων ποὺ ὀργανώνουν ἀπωθήσεις, ἀνασχές, συμπτώματα, συμπλέγματα, διαταραχὲς τοῦ χαρακτήρα καὶ ψυχαναγκαστικὰ ἀντανάκλαστικά, ποὺ κλονίζουν τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ γενετήσια ζωὴ τοῦ νεοροῦ ἀτόμου, παραβλάπτουν τὴν αὐτοπεποίθησή του, τὴν

πρωτοβουλία του, την ασφάλειά του, το μεταγγίζουν μια τάση για το άγχος, την ένοχή, το φόβο, την ύποταξη ή για την ανυπακοή και την εξέγερση και το οδηγούν τελικά στην έγκληματικότητα, στην άπροσαρμοστότητα, στη διαστροφή, στην κακουργία, στο μαρασμό, στη νευρώση, στην ψύχωση.

Σε ό,τι αφορά αυτό το τελευταίο ένδεχομένο, ίσως το πιο σοβαρό από όλα, μια κριτική επισκόπηση του Foudraïne, που αφορά την αιτιολογία των περιπτώσεων σχιζοφρενίας που παρατηρήθηκαν ανάμεσα στα 1956 και στα 1960, μάς μαθαίνει πως η σχιζοφρένια προέρχεται από πολλές ψυχολογικές συσχετίσεις που απορρέουν από την οικογένεια¹.

Ένας άλλος συγγραφέας, ο Wolman, καθορίζει πως, σύμφωνα με μια προσωπική έρευνα, παρατήρησε ότι οι γονείς του σχιζοφρενή είχαν κρατήσει απέναντί του, στην παιδική του ηλικία, μια στάση «ληπτική», απαιτώντας από αυτόν μια στάση «δοτική»² που τρομοκράτησε το παιδί και το οδήγησε στην ψύχωση.

Ο σκοπός λοιπόν μιας τέτοιας διδασκαλίας στους γονείς είναι η προφύλαξη του παιδιού από κάθε βλαβερό ένδεχομένο, ή εξασφάλιση της κανονικής ανάπτυξης του ψυχισμού του, της προσωπικότητάς του, της γενικής ζωής του και η αντίληψη πως, μαζί με τη διδασκαλία, πρέπει να νικηθούν οι αντίστασεις των γονέων, προπάντων εκείνες που είναι ασύνειδες και που οφείλονται στον έγωκεντρισμό τους, στις αντιλήψεις τους ή στη νευρωτική τους κατάσταση.

Από την άποψη αυτή, ο πολλαπλασιασμός των σχολών γονέων δε θα ήταν ικανοποιητικός αν δεν ήμασταν βέβαιοι για την ύλη και τον τρόπο της διδασκαλίας, για να μην είναι αυτός ο τελευταίος διαφορετικός, και μάλιστα αντίθετος, από εκείνον που στηρίζεται πάνω στους ψυχολογικούς μηχανισμούς. Θα έπρεπε επίσης κάθε πολύπλοκη διδασκαλία στη βάση της να απλοποιηθεί έτσι που να είναι εύκολα κατανοητή και ταυτόχρονα εύκολα άφομοιώσιμη.

Γι' αυτό ο παιδαγωγός πρέπει να είναι αρμόδιος, δηλαδή οφείλει να χρησιμοποιήσει τις γνώσεις που η χρησιμότητά τους για τον επιδιωκόμενο σκοπό είναι επιστημονικά παραδεκτή, φροντίζοντας ταυτόχρονα να τις μεταδίνει με έναν τρόπο εύχρηστο και ικανοποιητικό και να αποφεύγει να προκαλέσει συγκρούσεις ή αντίστασεις σε ένα συνομιλητή ή ανάμεσα στους ακροατές του ή στους αναγνώστες του.

Οι αντιδράσεις αυτές μπορούν να παρατηρηθούν προπάντων όταν απευθυνόμαστε σ' ένα γονιό απομονωμένο με τον παιδαγωγό και χωρίς αυτός ο τελευταίος να είναι πληροφορημένος για την ψυχική διάρθρωση του συνομιλητή του. Μπορούν να είναι πιο ισχυρές, όταν η απομόνωση αυτή γίνεται μέσα σε μιαν ομάδα. Γιατί ο γονιός αισθάνεται τον έαυτό του σαν κατηγορούμενο, που η κύρια φροντίδα του είναι το να άμυνθαι, για να αποτινάξει κάθε εθύνη. Απεναντίας, αυτές οι αντιδράσεις αποφεύγονται, όταν ο γονιός γίνεται ένα «τρίτο πρόσωπο», ο άνθρωπος άκροατής μιας διάλεξης ή ο αναγνώστης μιας μονογραφίας, αν και εκεί ακόμα δε συγκρατεί και δε δέχεται πράγματα που δεν του άρέσουν.

Θα μπορούσαμε όμως να κατανικήσουμε αυτή την άρνηση, σε μεγάλο βαθμό, αν παρεμβάλουμε πειστικά παραδείγματα, αποδείχνοντας γεγονότα βιωμένα και αναμφισβήτητα, το καλό ή το κακό αποτέλεσμα, ούτης ή εκείνης της στάσης του γονιού αντίκρου στο παιδί του. Το παράδειγμα πετυχαίνει εκεί όπου η συμβουλή αποτυχαίνει ή προκαλεί ακόμα και εξέγερση. Γιατί ένα γεγονός αναμφισβήτητο αφαιρεί το δικαίωμα της άβαιγερσης. Το παράδειγμα γίνεται πιο έντυπώσιμo, όταν δίνεται με την κινηματογραφική ταινία, πράγμα που μπορεί να παρασύρει το θεατή σε μια συμμετοχή στο μύθο και στην ταυτοποίησή του με έναν από τους πρωταγωνιστές.

Έξοχ από τη διδασκαλία αυτή, ο παιδαγωγός οφείλει να αποβλέπει στη διάπλαση του οικογενειακού περιβάλλοντος, όταν αυτό χαρακτηρίζεται είτε από έναν απολυταρχισμό είτε από ένα ξεχασμένο. Η αποκατάσταση θα στηριχτεί πάνω στην κοινωνικοποίηση και στη δημοκρατικοποίηση των μελών της οικογενειακής ομάδας, που πραγματώνονται με τρόπο που να δημιουργήσει το σεβασμό ανάμεσα σε κάθε οικογενειακό μέλος, με πνεύμα άμοιβαίας κατανόησης και αλληλοβοήθειας, που να έμψει στον καθένα τη συνείδηση των καθηκόντων του και των ευθυνών του απέναντι στον έαυτό του και στους άλλους, που να υιοθετήσει τη συζήτηση και την διοικογενειακή κριτική κατά τρόπο που θα επέτρεπε τη διάπλαση μιας ανεξάρτητης προσωπικότητας στο παιδί με αυτοέλεγχο και αυτοπεποίθηση και που θα υποχρέωνε τους γονείς να είναι πιο συνετοί και πιο συνεπείς σε ό,τι αφορά τη στάση τους και τις έσω — ή έξω — οικογενειακές πράξεις τους, που θα οργάνωνε άπασχολήσει και οικογενειακές ψυχαγωγίες που επέτρεπουν την ενεργητική συμμετοχή και το ευχάριστο ενδιαφέρον όλων των μελών της οικογένειας, με λίγα λόγια, που να διασθρώνει το οικογενειακό περιβάλλον πάνω στη στοργή και στην εθύνη, στην αλληλοβοήθεια και στην εθύνη, στην άμοιβαία κατανόηση και τη φιλοτιμία του γονιού και μπορεί, άλλωστε, να είναι ικανοποιητική για τη φιλοτιμία του γονιού και μπορεί να συντελέσει στην έκμηδένιση των απολυταρχικών τάσεων.

Έννοείται πως η διδασκαλία αυτή γίνεται άνεπαρκής αν απευθύνεται σε πρόσωπα υπέρμετρα νευρωτικά ή αν προορίζεται για παιδιά που παρουσιάζουν όρισμένες, σύμφυτες ή επίκτητες, άνωμαλίες. Και στις δύο περιπτώσεις, μια ιατρική έπικουρία είναι άπαραίτητη, τόσο για τους γονείς όσο και για το παιδί.

Όστόσο, το πιο σωστό θα ήταν αν όριζαμε την άγωγή αυτή των γονέων με έναν όρο πιο γενικό, που να ανταποκρίνεται στη διδασκαλία των κανόνων που πρέπει να τηρηθούν, για να μην παραβλάψουμε την κανονική ανάπτυξη του ψυχισμού του παιδιού. Γιατί καταλαβαίνουμε καλά πως οι κανόνες αυτοί πρέπει να γίνουν γνωστοί όχι μόνο στους γονείς, μα και σε κάθε πρόσωπο που άπασχολείται με το παιδί και προπάντων στους λειτουργούς της Παιδείας, στους δασκάλους του δημοτικού σχολείου ιδιαίτερα.

Στη σημείο αυτό έπιθυμώ να σημειώσω πως πολλές φορές είχα την εύκαιρία να διαπιστώσω, σε δασκάλους, όχι μόνο την όλοκληρωτική έλλειψη των στοιχειωδών γνώσεων της ψυχολογίας του παιδιού, μα και τρόπους συμπεριφοράς, πραγματικά σαδιστικούς, γεμάτους μίσος, έκδικητικούς, αντίκρου στα παιδιά, τις περισσότερες φορές άσυνειδους και οδηγημένους από το μωσαϊκό νόμο της άντεκδίκησης ή άναπληρωτικούς ένός συναισθήματος κατωτερότητας ή άνασφάλειας της προσωπικότητας

1. J. Foudraïne : Schizophrenia and Family («Acta Psychotherapeutica» No 2 - 3 Bâle, 1961).

2. B. Wolman : The Fathers of Schizophrenic Patients («Acta Psychotherapeutica» No 2 - 3, Bâle, 1961).

κ.τ.λ. κάτω από τη μάσκα μιᾶς παιδαγωγικῆς πειθορχίας ἢ μιᾶς παραδειγματικῆς αὐστηρότητας, κ.τ.λ.

Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό, ἃς σημειώσουμε πὼς ἂν θὰ ἦταν ὑπερβολικὴ ἡ ἀπαίτηση νὰ ψυχαναλύονται ὅλα τὰ πρόσωπα ποὺ ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν ἀγωγή καὶ ὑπηρετοῦν στὴν Ἑκπαίδευση, (ὅπως ὑποχρεωτικὰ ψυχαναλύονται ὅσοι γιατροὶ ἔχουν τὴν πρόθεση νὰ γίνουν ψυχαναλυτές), ὅμως, εἶναι εὐκόλο καὶ ἀπαραίτητο νὰ δώσουμε μεγαλύτερη προσοχὴ στὴν κατάσταση τῆς ψυχικῆς υἱείας ὧσιν ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν γενικά.

Ποιό, ὅμως, εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ὁ ζήλος τῶν γονιῶν γιὰ τὴν ἀγωγή αὐτῇ, ποὺ ἀποβλέπει στὸ καλὸ τῶν παιδιῶν τους;

Στὸ ἐξαίρετο βιβλίον τοῦ γιὰ τὴν «Ἀγωγή τῶν Γονέων» ὁ κ. A. Isambert, πρόεδρος καὶ ἐμπροσθέντος τῆς Σχολῆς τῶν Γονέων (Παρίσι) μᾶς πληροφορεῖ πὼς «ἄρκετὰ ἄργα οἱ γονεῖς ἔρχονται νὰ ζητήσουν συμβουλὴν» καὶ πὼς «οἱ νέοι γονεῖς φαίνονται γενικά ὅτι ἔχουν τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐνεργοῦν ὅπως αὐτοὶ καταλαβαίνουν». Ὅσο γιὰ τὴν ἱατρικὴν ἐπέμβαση, «οἱ γονεῖς δέχονται νὰ δοῦν ἕνα γιὰ τὸν ὅποιο ἐλπίζουν μιὰ συνταγή, ποὺ θὰ γιάτρευε τὸ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ τους, θεωρημένο σὰ μιὰ σωματικὴ ἀρρώστια, ἢ ἀρνιοῦνται τὸ γιὰ τὸν». Μὲ ἄλλα λόγια, ἀποφεύγουν τὸ γιὰ τὸν, ποὺ θὰ καταδίκαιε τὸ δεσποτισμὸ τῶν γονέων, ποὺ θύμα τοῦ ὑπῆρξε τὸ παιδί τους.

Οἱ περισσότεροι ὅμως γονεῖς ἱκανοποιοῦνται ἀπὸ τίς δικές τους ἐγκυρῶν, κεντρικῶν, ναισιμαστικῶν, τυραννικῶν, τρομοκρατικῶν κ.τ.λ. μεθόδους, καὶ μάλιστα, ἀκόμα καὶ ὕστερα ἀπὸ τίς πιὸ ἐπαινετὲς προσπάθειες γιὰ νὰ προσελκύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν γονέων μὲ διαλέξεις, ποὺ τοὺς προσφέρονται στίς ἀρχές, λιγοστεύει» σιγά· σιγά, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ καὶ πάλι ὁ κ. A. Isambert, ποὺ προσθέτει: «Φαίνεται πὼς τὸ κοινὸ φανέρωσε μᾶλλον ἕνα μορφωτικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ νέες ψυχολογικὲς ἐννοιες παρὰ ἕνα πρακτικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἀπαιτεῖ μιὰ δράση» γιὰ τὸ δικό τους συμφέρον καὶ γιὰ τὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν τους¹. Ὅλα αὐτὰ ὑποβάλλουν τὴν ἀνάγκη μιᾶς παγκόσμιας σταυροφορίας γιὰ τὸ διαφωτισμὸ τῶν γονέων καὶ γιὰ τὸ ἐξύπνισμα τῆς συνείδησός τους.

Ὡστόσο, γιὰ ὅσους μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ὑποχρεώθηκαν νὰ παρακολουθήσουν αὐτὴ τὴν διδασκαλίαν, μιὰ γαλλικὴ ἐρευνα ποὺ ἐγίνε στὰ 1954 ἀπὸ τὸ περιοδικὸ τῆς «Σχολῆς τῶν Γονέων» δείχνει πὼς 75% τῶν ἀναγνώστων ἀπάντησαν ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτὴ τοὺς εἶχε ἐνισχύσει, ἐνῶ 12% εἶχαν ἀποθαρρυνθῇ. Εἴμαστε παραπάνω ἀπὸ βέβαιοι, πὼς τὸ ποσοστὸ αὐτὸ τοῦ 12% ἀντιπροσωπεύει ἐκείνους ποὺ τὸ κέφι τους ἢ ἡ νεύρωσή τους εἶχαν τοποθετηθῇ πάνω ἀπὸ τὴν φροντίδα γιὰ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν τους. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ αἰτία ἔχει ἐμπνεύσει τὴν πένα ἢ τὸ λόγο μερικῶν αὐτοαποκαλούμενων ἀρμόδιων προσώπων ποὺ ἀντίκρυσαν ἐχθρικὰ τὴν ψυχολογικὴν διδασκαλίαν τῶν γονέων.

Αὐτὸ τὸ 12%, λοιπόν, θὰ παραμείνῃ, παρὰ κάθε διδασκαλίαν, βλαβερὸ γιὰ τὸ παιδί. Δὲν μπορούμε νὰ τὸ μειώσουμε παρὰ μὲ μιὰ θεραπευτικὴ ψυχανάλυση, πράγμα ποὺ δὲ μπορούμε νὰ τὸ περιμένουμε ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία αὐτῶν τῶν γονέων, θυμάτων καὶ αὐτῶν τῶν δικῶν τους γονέων καὶ

συνεχιστῶν μιᾶς παράδοσης οἰκογενειακῆς νεύρωσης, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ ἐκμηδενιστῇ στὸ διάστημα μιᾶς γενιᾶς.

Στὸ σημεῖο αὐτό, λοιπόν, δὲν πρέπει νὰ εἴμαστε μήτε ἀπαισιόδοξοι μήτε ἀνυπόμονοι. Ὁφείλουμε νὰ κάνουμε τὸ καθήκον μας καὶ ὁ χρόνος θὰ κἀνῃ τὸ δικό του.

* * *

Ἀπὸ μιὰν ἄλλην πλευρὰ, θὰ ἔπρεπε — ἔτσι πιστεύουμε — νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀγωγῆς τῆς προσχολικῆς ἡλικίας, γιὰτὶ ὁ σκοπὸς τῆς προσχολικῆς ἡλικίας δὲν εἶναι μιὰ ἀπλή προπα-
ρασκευὴ γιὰ τὴν σχολικὴν ζωὴ, οὔτε, ἀκόμα, ἕνα μέσο γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς οἰκογενειακῆς ἀπὸ τὸ βάρος τῶν παιδιῶν μὲ τὸ νὰ τὰ ἀπασχολῇ λίγες ὥρες μὲ διάφορα παιγνίδια. Οἱ κύριοι σκοποὶ τῶν σχολείων τῆς προσχολικῆς ἡλικίας ποὺ λειτουργοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη μιᾶς εἰδικῆς ὑπηρεσίας τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ ποὺ ὁργανώνονται ἐπιστημονικὰ ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν ἀποψή, εἶναι ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τοὺς κινδύνους τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ σχολικοῦ τραυματισμοῦ καὶ συμπτωμάτων, καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ, ἡ διε-
ρεύνησις καὶ ἡ ἀξιοποίησις τῶν ἱκανοτήτων τοῦ, ἢ παροχέτευσις τῆς ἐπιθετικότητός του, ἢ ἱκανοποίησις τῶν περιεργειῶν του, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τὸ ἀσκή-
σῃ στίς χρήσιμες συνήθειες καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τίς βάσεις τῆς ἀλληλεγγύης μὲσα στὴν ὁμάδα καὶ τῆς προσαρμοστικότητος στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον.

Σὲ παρόμοια ἰδρύματα, μὲ προσοχὴ ἐξοπλισμένα γιὰ νὰ δεχτοῦν τὸ παιδί τῆς προσχολικῆς ἡλικίας (ἀπὸ 4 ὥς 6 χρονῶν), δηλαδὴ τῆς ἡλικίας ποὺ κατεξοχὴν προσφέρεται στὸν ὀριστικὸ, καλὸν ἢ κακὸ, προσανατολισμὸ τοῦ ψυχισμοῦ, τὸ παιδί μπορεῖ νὰ βρίσκειται ὅχι τὴν ἡμέραν (ἀπὸ τίς 9 ὥς τίς 17) σὲ μιὰν ἀτμόσφαιραν, ποὺ μπορεῖ νὰ ἡμερέψῃ καὶ νὰ κοινοποιήσῃ τίς ἐνορμήσεις του καὶ νὰ τὸ κἀνῃ νὰ ξαναβρῇ στὸ γυρι-
σμό του στὸ σπίτι, τὴν μητρικὴ στοργὴ καὶ τρυφερότητα, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ὁλοκλήρωσις τῆς ἀνάπτυξός του¹.

Ἐχομε τὴν πεποίθησιν πὼς ἡ στοιχειώδης ψυχολογικὴ ἀγωγή τῶν ὑποψήφιων γονέων θὰ τοὺς βοηθήσῃ σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἀπὸ τὴν μιὰ με-
ριὰ νὰ ἀποφύγουν ὀρισμένα σφάλματα στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν, μὲ σο-
βαρὲς συνέπειες γιὰ τὸ μέλλον τους καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ, θὰ ἀξιοποιή-
σῃ μὲ τὸν καλῶτερον τρόπο τοὺς σκοποὺς τῆς «προσχολικῆς ἀγωγῆς».

Ἐχομε ἀκόμα τὴν πεποίθησιν, πὼς ἂν αὐτὲς τίς δυὸ μορφὲς ἀγωγῆς τίς υἱοθετοῦσαν ὅλες οἱ χώρες καὶ ἂν γίνονταν ὑποχρεωτικῆς, ἢ ψυχι-
κῆ ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ θὰ διασώζονταν θετικὰ, ἔτσι ποὺ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διάπλασιν μιᾶς καλύτερης ἀνθρωπότητος σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς προσωπικὲς ἐπιδιώξεις τῆς καὶ τίς διαπροσωπικὲς τῆς σχέσεις.

N. N. Δρακουλίδης *

Μεταφραστὴς: Γ. Α. Βασδέκης

1. A. Isambert: L'education des parents. (P.U.F., Paris, 1960).

1. N. N. Dracoulides: Pre-School education and mental health (in: «Understanding the Child» Vol. XXV, No 3, New York, June 1956).

* Διεύθυνση τοῦ συγγράμματος: Ἡπειρου 27, Ἀθήναι. (Op. 326).

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΔΗΜΟΣ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΓΕΝΕΥΗΣ
24η ΣΥΝΟΔΟΣ

Υπόμνημα αρ. 53

Πρός τὰ Ὑπουργεῖα Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως σχετικό με τὴν
ὀργάνωσι τῆς προσχολικῆς ζωῆς

Τὸ Διεθνὲς Συνέδριο Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ποὺ ἔγινε στὴ Γενεύη
στὶς 3 Ἰουλίου 1961 ἀπὸ τὴν Οὐνέσκο καὶ ἀπὸ τὸ Διεθνὲς γραφεῖο ἐκπαι-
δεύσεως ἐδέχθη κατὰ τὴν 24ην συνεδρίασί του, στὶς 14 Ἰουλίου 1961 τὰ
ἑξῆς:

Τὸ Συνέδριο ἔχοντας ὑπ' ὄψιν:

— τὰ ὅσα κατετέθησαν στὸ σχετικό με τὴν προσχολικὴ ἀγωγή ὑπό-
μνημα αρ. 17 ποὺ εἶχε γίνει δεκτὸ στὶς 19 Ἰουλίου 1939 κατὰ τὴν ὄγδοη
συνεδρίασί του

— τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλισθῇ στὸ παιδί ἀπὸ τὴ μικρότερή του ἡλικία
μιὰ εὐνοϊκὴ ἀγωγή γιὰ μιὰ τέλεια πνευματικὴ, ἠθικὴ, διανοητικὴ καὶ σω-
ματικὴ ἀνάπτυξι

— ὅτι ἡ ἀγωγή τοῦ νηπίου εἶναι πρωταρχικὸ καθῆκον καὶ ἀναμφισβή-
τητο δικαίωμα τῶν γονέων

— ὅτι, ἂν καὶ ἡ οἰκογένεια μένει τὸ μέσο τὸ πιὸ εὐνοϊκὸ γιὰ τὴν ἀνά-
πτυξι τοῦ παιδιοῦ, ἔχει ἐν τούτοις ἀνάγκη ἀπὸ βοήθεια, γιατί καὶ ὑπὸ τὶς
καλύτερες ἀκόμη συνθήκες, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαρκέσῃ σ' ὅλες τὶς ἐκπαιδευ-
τικὲς ἀνάγκες τοῦ νηπίου ἀπὸ τότε ποὺ αὐτὸ πλησιάζει τὴν ἡλικία τῶν 4
χρόνων

— ὅτι λόγω τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γυναικῶν ποὺ ἔχουν ἐπαγ-
γελματικὴ δραστηριότητα καὶ ἐκείνων ποὺ γιὰ διαφόρους λόγους ἔχουν
ὑπερβολικὸ φόρτο δουλειᾶς στὸ σπίτι τους, ἡ προσχολικὴ ἀγωγή ἐκπλη-
ρώνει ὅλο καὶ περισσότερο στὴ σύγχρονη ζωὴ μιὰ κοινωνικὴ λειτουργία
προσφέροντας στὸ παιδί τὴν ἀπαιτούμενη ἀσφάλεια καὶ φροντίζοντας γιὰ
τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀνάπτυξί του

— ὅτι ἡ φοίτησι σ' ἓνα ἴδρυμα προσχολικῆς ἀγωγῆς κάνει ὁμαλὴ τὴ
μετάβασιν ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν στὴ σχολικὴ ζωὴ

— ὅτι ἡ φοίτησι σ' ἓνα ἴδρυμα προσχολικῆς ἀγωγῆς εὐνοεῖ τὴν πρώ-
μην ἀνακάλυψιν ὅλων τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς σωματικῆς ἢ διανοητικῆς ἀναπτύ-
ξεως τοῦ παιδιοῦ, ἢ βελτίωσιν ἢ ἡθεραπείαν τῶν ὁποίων θὰ εἶναι πιὸ βέ-
βαιη ἀφοῦ θὰ ἀνακαλυφθοῦν νωρίτερα. Ὅτι θὰ εἶναι μάλιστα πιὸ εὐεργε-
τικὴ στὰ μειονεκτοῦντα ἀπὸ τὴ φύσιν παιδιὰ, ἀφοῦ τὰ συνηθίζει ἀπὸ νωρὶς
νὰ ἐρχωνται σὲ ἐπαφὴ με ἄλλα παιδιὰ

— ὅτι ἡ ἀποκτηθεῖσα μέχρι σήμερα πείρα θεμελιώνει ἀρκετὰ τὴν τε-
λειοποίησιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μεθόδων τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς

— ὅτι ἡ προσχολικὴ ἀγωγή ἀπαιτεῖ παιδαγωγούς με εἰδικὲς σπουδὲς
ἀλλὰ καὶ με ἰδιαίτερα προσόντα καὶ ἱκανότητες

— ὅτι σὲ κάθε χώρα τὸ πρόβλημα τῆς ἐπεκτάσεως τῆς προσχολικῆς
ἀγωγῆς ἐμφανίζεται ὡς συνδεόμενον με τὸ χρόνο τῆς ἐνάρξεως τῆς φοι-
τήσεως τῶν παιδιῶν τῆς σχολικῆς ἡλικίας καὶ πρέπει νὰ ὑπολογίζῃ τὶς
διαφορὰς ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν βιομηχανικῶν ἢ ἀγροτικῶν
περιοχῶν, ὅπου ἡ γυναῖκα ἀπασχολεῖται πολὺ σὲ ἐργασίες ἔξω ἀπὸ τὸ
σπίτι, καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν

— καὶ ὅτι οἱ χώρες στὶς ὁποῖες ἡ κατάστασι εἶναι πολὺ διαφορετικὴ,
ὀφείλουν νὰ λύσουν διαφορετικὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὀργανώσεως τῆς προ-
σχολικῆς ἀγωγῆς.

Ὑποβάλλει στοὺς ὑπουργούς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῶν διαφόρων
χωρῶν τὸ ἀκόλουθο ὑπόμνημα:

I. Δυνατότητες δημιουργίας καὶ ἀναπτύξεως
τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς

1. Πρέπει οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἀγωγή ἀρχὲς νὰ εὐνοήσουν τὴ δη-
μιουργία, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδο τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς λαμβά-
νοντας ὑπ' ὄψιν τὸ χρόνο τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκπαιδεύσεως σὲ κάθε χώρα
καὶ τὴν ἰδιαίτερη κατάστασιν στὰ διάφορα μέρη.

2. Παντοῦ ὅπου ἡ ὑποχρεωτικὴ ἡλικία εἶναι ἐξασφαλισμένη γιὰ
ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ παιδιὰ, πρέπει νὰ προσφέρονται δυνατότητες ἀγωγῆς
στὰ παιδιὰ τῆς προσχολικῆς ἡλικίας ὅταν ὁ ἀριθμὸς τους δικαιολογεῖ τὸ
ἄνοιγμα ἑνὸς ἰδρυμάτος ἢ μιᾶς τάξεως ἀναλόγου τύπου.

3. Σὲ χώρες ὅπου ἡ γενέσει τῆς ὑποχρεωτικῆς διδασκαλίας δὲν ἔχει
ἀκόμη πραγματοποιηθῇ, συμφέρει — διατηρώντας βέβαια τὴν προτεραιότητα
στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου — νὰ ἀπασχολοῦνται με τὴν ἀνά-
πτυξιν δυνατοτήτων προσχολικῆς ἀγωγῆς, ἰδιαίτερα στὶς βιομηχανικὲς χώ-
ρες ὅπου εἶναι πολλὲς οἱ χειρωνακτικὰ ἐργαζόμενες γυναῖκες.

4. Πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ προσχολικὴ ἀγωγή, δια-
τηρώντας τὸν ἐκπαιδευτικὸ κυρίως χαρακτήρα της, ἀνταποκρίνεται στὶς
κοινωνικὲς ἀνάγκες ποὺ γίνονται ὅλο καὶ πιὸ μεγάλες καθὼς ἐξελλίσσεται
ἡ κοινωνία· γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ προβλεφθῇ μιὰ στενὴ
συνεργασία μεταξὺ τῶν ὑπεύθυνων τῆς δημοσίας ἢ ἰδιωτικῆς ἐκπαιδεύ-
σεως, τῶν ἱατροκοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν γονέων.

5. Θὰ ἦταν εὐχὴς ἔργο ἂν οἱ ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ καταστήματα ποὺ
χρησιμοποιοῦν χειρωνακτικὰ ἐργαζόμενες γυναῖκες μεριμνοῦσαν γιὰ τὴ δη-
μιουργία καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἰδρυμάτων προσχολικῆς ἀγωγῆς σὲ συνεργασία
με τὶς ἐνδιαφερόμενες σχολικὲς ἀρχές.

II. Διοίκησι, ἔλεγχος καὶ οἰκονομικὴ ἰδιαίτερι

6. Στὶς χώρες ποὺ εἶναι ὀργανωμένη ἡ προσχολικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ
ὑπάρχῃ μιὰ εἰδικὴ ὑπηρεσία ὑποκείμενη στὶς ἀρχὲς δημοσίας ἐκπαιδεύ-
σεως ποὺ νὰ ἀσχοληθῇ με ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἀνάπτυξιν
καὶ τὴν τελειοποίησιν τῶν ἰδρυμάτων προσχολικῆς ἀγωγῆς.

7. Ἡ ὑπεύθυνη γιὰ τὴν προσχολικὴ ἀγωγή ὑπηρεσία πρέπει νὰ ἀσχο-
λῆται με διάφορα ἔργα ἰδιαίτερα:

α) Με τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παιδιῶν τῆς προσχολικῆς

ήλικίας και της διανομής τους βάσει της δημογραφικής σημασίας των τόπων που κατοικούν και των συνθηκών του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

β) Με τη συνάθροιση τεκμηρίων για τον αριθμό, τον τύπο και τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα των υπάρχοντων ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής, καθώς και για τον επιβαλλόμενο φόρο φοιτήσεως.

γ) Με την έρευνα για τη δυνατότητα αναπτύξεως της προσχολικής αγωγής και επεξεργασία των σχετικών σχεδίων.

δ) Με τη μελέτη των προβλημάτων της μεθοδολογίας που υπόκεινται στην προσχολική αγωγή.

ε) Με την εξέταση των ζητημάτων που άφορουν την έκλογή, το σχηματισμό και την τελειοποίηση του προσωπικού, καθώς και τον επαγγελματικό του κανονισμό.

στ) Με την κατατόπισι επί των παιδαγωγικών και τεχνικών κανόνων, και των κανονισμών για τα κτίρια και τα εφόδια τα προοριζόμενα για την προσχολική αγωγή.

ζ) Με την ένταξη της συνεργασίας των νηπιαγωγών και των γονέων.

8. Οι αρχές δημοσίας εκπαίδευσεως έχουν καθήκον να οργανώσουν μια παιδαγωγική και υγειονομική επιθεώρηση σε όλα τα ιδρύματα προσχολικής αγωγής, δημόσια και ιδιωτικά.

9. Όταν ο αριθμός των ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής είναι σημαντικός, τότε ο έλεγχος των ιδρυμάτων αυτών πρέπει να γίνεται από ειδικευμένες επιθεωρήτριες· στις άλλες περιπτώσεις, ο έλεγχος αυτός μπορεί να ανατεθεί σε επιθεωρητές ή επιθεωρήτριες των δημοτικών σχολείων που είναι όμως προετοιμασμένοι για το έργο αυτό.

10. Το σύστημα της οικονομικής διαχειρίσεως των δημοσίων ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τη διοικητική σύσταση κάθε χώρας, εϋχόμαστε όμως όπως τις δαπάνες της αγωγής αυτής τις υφίστανται όχι μόνον οι τοπικές αλλά και οι ανώτερες αρχές.

11. Τα σχολεία αυτά μπορούν να βασίζονται στην οικονομική βοήθεια των αρχών έφ' όσον, αν και ιδιωτικά, συμπληρώνουν τις έλλειψεις της δημοσίας προσχολικής αγωγής και προσφέρουν έπαρκεις δυνατότητες εκπαίδευσεως και κοινωνικής προστασίας.

III. Προβλήματα διατάξεως και οργανώσεως

12. Παρά τα πλεονεκτήματα που μπορούν να έχουν τα παιδιά που φοιτούν σ' ένα ίδρυμα προσχολικής αγωγής, ή φοίτησι αυτή πρέπει να μένη προαιρετική.

13. Όταν ένα ίδρυμα προσχολικής αγωγής βαρύνει έξ ολοκλήρου τις δημόσιες δυνάμεις, θα ήταν καλύτερα τα παιδιά να εισάγονται δωρεάν.

14. Το κατώτατο όριο ήλικίας της εισαγωγής των παιδιών στα ιδρύματα προσχολικής αγωγής ποικίλλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των διαφόρων τύπων των ιδρυμάτων· τούναντίον, η ήλικία της εξέόδου τους πρέπει να συμπίπτει με την κανονική ήλικία της εισαγωγής τους στο δημοτικό σχολείο.

15. Σε μέρη που τα ιδρύματα προσχολικής αγωγής δεν έπαρκουν για να καλύψουν τις απαιτήσεις όλων, η έκλογή των παιδιών που θα εισάγονται πρέπει να έμπνέεται κυρίως από τις ιδιαίτερες ανάγκες τους και από την οικογενειακή τους κατάσταση.

16. Ο αριθμός των παιδιών για κάθε νηπιαγωγό πρέπει να είναι μικρότερος του αριθμού μιας τάξεως του δημοτικού και πρέπει να έλαττώ-

νεται ακόμη περισσότερο όσο τα παιδιά είναι μικρότερα· καλό είναι ο αριθμός των παιδιών να μην υπερβαίνει τα είκοσι πέντε.

17. Η νηπιαγωγός πρέπει να έχει μια βοηθό, και άλλο προσωπικό της υπηρεσίας, ιδιαίτερα στα ιδρύματα που οι κοινωνικές υπηρεσίες είναι ξεχωριστά ανεπτυγμένες.

18. Το ωράριο ενός ιδρύματος προσχολικής αγωγής πρέπει να παρουσιάζη μεγαλύτερη έλαστικότητα από το ωράριο του δημοτικού σχολείου για ν' ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών· είναι δυνατόν να υπάρχουν ιδρύματα ανοιχτά μόνο το πρωί, και άλλα ανοιχτά όλη την ήμέρα που εξασφαλίζουν όμως τα συνήθη γεύματα και τα απαραίτητα διαστήματα αναπαύσεως στα νήπια.

19. Στην έξοχή και παντού όπου το απαιτούν οι περιστάσεις τα έποχικά ιδρύματα προσχολικής αγωγής, που είναι ανοιχτά όσο οι γονείς ασχολούνται στα μεγάλα αγροτικά ή άλλα έργα, πρέπει να είναι ανοιχτά συνεχώς για ν' ανταποκρίνονται στις εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών όλο το χρόνο.

IV. Δραστηριότητες και τεχνική εκπαίδευσεως

20. Η προσχολική αγωγή πρέπει να καταφύγει σε μεθόδους κατατοπισμένες στις τελευταίες αναπτύξεις της ψυχολογίας του νηπίου και των προόδων της παιδαγωγικής. Οι μέθοδοι αυτές θα στηρίζονται στην πράξι που ως επί το πλείστον έχει τη μορφή του παιχνιδιού, ελεύθερου ή κατευθυνόμενου. Οι αισθητικοκινητικές δραστηριότητες, τα προσφερόμενα στα παιδιά μέσα αυθόρμητης έκφράσεως (τραγούδι, σχέδιο, ρυθμική, κ.τ.λ.) εϋνοούν το ξύπνημα της προσωπικότητας και συμβάλλουν στο να τους δώσουν μια καλή ψυχική και διανοητική ισοροπία.

21. Η υπηρεσιακή και άτομικευμένη εκπαίδευσι που είναι ή κατάλληλη για το νήπιο δεν πρέπει να αποκλείη τις όμαδικές δραστηριότητες που συμβάλλουν στη διαμόρφωσι του χαρακτήρα, στην αγωγή των αισθημάτων και στην ανάπτυξι της κοινωνικής έννοιας.

22. Στο προσχολικό επίπεδο, ενδιαφέρει όπως ή διανοητική ανάπτυξι στηρίζεται στην παρατήρησι του ζωντανού περιβάλλοντος και στην ανάπτυξι της γλώσσας. Είναι δυνατόν από την ήλικία των 5 χρόνων που το παιδί δείχνει ώριμότητα και ενδιαφέρον, να το εισαγάγη στη σχολική τεχνική χάρις στη γραφική έκφρασι, στην οργάνωσι συγκεκριμένων καταστάσεων που δεν μπορούν να έρμηνευθούν παρά μόνο με τη χρήσι του μέτρου και του αριθμού, και με τη βοήθεια ύλικού ειδικού ειδικά κατασκευασμένου για το σκοπό αυτό.

23. Πρέπει να παραχωρηται αρκετή ώρα για δραστηριότητες υπαίθριες και να προβλέπεται μία όρθη ισορροπία ανάμεσα στις ελεύθερες και στις κατευθυνόμενες δραστηριότητες.

24. Οι νηπιαγωγοί πρέπει να έχουν μεγάλη έλευθερία στην έκλογή των μεθόδων και στην τακτοποίησι του προγράμματος των δραστηριοτήτων συγχρόνως δε να είναι σε θέσι να διαθέσουν αρκετά ποικίλο ύλικό και τα απαραίτητα εφόδια.

25. Η προσχολική αγωγή που παίζει σημαντικό ρόλο στην προστασία της υγείας των παιδιών, πρέπει να τα κάνει ν' αποκτήσουν καλές συνήθειες υγιεινής· επί πλέον, είναι απαραίτητο να τα κάνει να έπωφεληθούν των Ιατρικών υπηρεσιών και Ιατρο· παιδαγωγικών σε ίσο βαθμό με τα παιδιά του δημοτικού σχολείου.

26. Στην προσχολική αγωγή ή συνεργασία με την οικογένεια είναι ουσιαστική και επιδιώκει να κάμει τους γονείς ν' αποκτήσουν συνείδησι των εκπαιδευτικών ευθυνών τους και να τους βοηθήσει να τις αναλάβουν. Η συνεργασία αυτή δεν πρέπει να περιορίζεται σε μια απλή συνάντησι με τους γονείς που συνοδεύουν το παιδί τους, αλλά να περιλαμβάνη τακτικές συνομιλίες, συνδιαλέξεις, όμιλους συζητήσεων. Καλόν είναι, αν είναι δυνατόν, οι γονείς να λαμβάνουν μέρος σε μερικές δραστηριότητες του σχολείου και να επισκέπτονται αυτό τυχαία την ώρα του μαθήματος, καθώς και ή νηπιαγωγός ή εν ανάγκη ή κοινωνική λειτουργός να επισκέπτεται το σπίτι των παιδιών.

27. Οι ψυχολογικές και παιδαγωγικές έρευνες για την προσχολική αγωγή πρέπει να γίνουν ακριβέστερες και να αναπτυχθούν και να έμβριθυνθούν παντού όπου είναι δυνατόν. Πρέπει τα μέλη του διδάσκοντος προσωπικού καθώς και οι γονείς να ενημερώνονται στα πρακτικά αποτελέσματα αυτών των έρευνών με διάφορα άρθρα, διαλέξεις, ραδιοφωνικές όμιλίες, δημοσιεύσεις κ.τ.λ.

V. Διδάσκον προσωπικό

28. Έπειδή ή αγωγή των παιδιών της προσχολικής ηλικίας παρουσιάζει ιδιαίτερα προβλήματα ψυχολογικά και παιδαγωγικά, τα πρόσωπα που προορίζονται για τὸ σκοπὸν αὐτὸ πρέπει νὰ ἔχουν τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα και νὰ παίρνουν ειδική μόρφωσι συμπληρωματική της γενικής παιδαγωγικής μορφώσεως. Θά ήταν εύχης έργο αν δημιουργούντο ιδρύματα πρότυπα προσαρτημένα στη σχολή της μορφώσεως του προσωπικού.

29. Οι σπουδές και οι τίτλοι των νηπιαγωγών πρέπει να είναι τουλάχιστον του ίδιου επιπέδου με τις σπουδές του προσωπικού που διδάσκει στο δημοτικό σχολείο.

30. Σε μέρη όπου υπάρχει έλλειψι ειδικών νηπιαγωγών θά ήταν χρήσιμο να διοργανωθούν κατεπείγοντα μαθήματα ειδικούσεως τὰ ὅποια ν' ἀκολουθοῦν μαθήματα τελειοποιήσεως που θά τις ἀνεβίβαζαν στο επίπεδο των ειδικών νηπιαγωγών.

31. Θά πρέπει να προσφέρονται στις νηπιαγωγούς, όπως σε όλες τις άλλες κατηγορίες των διδασκόντων, δυνατότητες τελειοποιήσεως για ν' αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να βελτιώσουν τις μεθόδους τους· είτε πρόκειται για μαθήματα κατά τις διακοπές, ή μαθήματα με αλληλογραφία, ή άλλα, ή ακόμη παιδαγωγικές διαλέξεις και εξασκήσεις σε πρότυπα ιδρύματα κ.τ.λ.

32. Οι ειδικευμένες νηπιαγωγοί πρέπει να υπάγονται στον ίδιο κανονισμό (ἀποδοχές, συνθηκές εργασίας, άργίες κ.τ.λ.) και να έχουν τὰ ίδια πλεονεκτήματα με τὸ διδάσκον προσωπικό των δημοτικών σχολείων.

33. Τὸ ἴδιο επίπεδο των σπουδών καθώς και ή ισότητα της θέσεως και της ανταμοιβής θά συντελέσουν στο να διευκολύνουν τη μετάβασι των νηπιαγωγών στο διδάσκον προσωπικό του δημοτικού σχολείου, ή αντίθετα στην περίπτωση αυτή πρέπει να διοργανώνονται μαθήματα ἀναπροσανατολισμοῦ για τὸ ἐνδιαφερόμενο προσωπικό.

VI. Μέτρα που ἀφοροῦν τὸ κτίριο και τὸν ἐφοδιασμό

34. Πρέπει να λαμβάνονται όλα τὰ μέτρα για την παροχή ἀσφαλείας στα παιδιά. Στις πόλεις τὰ ιδρύματα προσχολικής αγωγής πρέπει να βρίσκονται κοντά στις κατοικίες των γονέων, για να είναι λιγότεροι οι κίνδυ-

νοι της κυκλοφορίας και για να ἀποφεύγεται ή χρῆσι μεταφορικών μέσων.

35. Κάθε ίδρυμα προσχολικής αγωγής πρέπει ν' ἀποτελῇ ἓνα ἰδιαίτερο κτίριο και να ἔχη ἓνα γήπεδο παιχνιδιοῦ ειδικὰ ἐξοπλισμένο για να εὐνοῇ τις υπαίθριες δραστηριότητες. Επίσης ἓναν κήπο ὁ ὅποιος ἐκτὸς ἀπὸ την αἰσθητική του ἀξία να ἐπιτρέπη την παρατήρησι της φύσεως, την κτηνοτροφία, την ἐξάσκησι την κηπουρική.

36. Αν δὲν μποροῦν να ἀποτελοῦν ἰδιαίτερο κτίριο, οἱ χώροι οἱ προοριζόμενοι για την προσχολική αγωγή πρέπει τὰ βρίσκονται τοῦλάχιστον στο ὑπόγειο· να ἀποτελοῦνται ἀπὸ αἴθουσες ἀρκετὰ εὐρύχωρες και φωτεινές, με ἐξοδο σε μιὰ αὐλή ἀποκλειστική για τὰ παιδιά της προσχολικής ηλικίας και διευθετημένη ειδικὰ γι' αὐτά.

37. Όταν οἱ ἀρχὲς χορηγοῦν ἄδεια για την κατασκευή πολλών ἀκινήτων, πρέπει ν' ἀπαιτῆται μεταξύ των άλλων και ή κατασκευή ἑνὸς ἀρκετοῦ ἀριθμοῦ ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτά να συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα γήπεδο παιχνιδιοῦ που να εἶναι στη διάθεσι των παιδιών ἀκόμη και τις ὥρες που δὲν εἶναι ἀνοιχτὸ τὸ ἴδρυμά τους.

38. Μιὰ ξεχωριστὰ ἰδιαίτερη φροντίδα πρέπει να καταβάλλεται για τὴ διακόσμησι, την ἐπίπλωσι και τὸν ἐφοδιασμό των ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής. Αὐτὰ τὰ διάφορα στοιχεῖα πρέπει να προσαρμόζονται στις φυσιολογικὲς ἀνάγκες, τις εκπαιδευτικὲς και τις αἰσθητικὲς των παιδιών, ἀνάλογα με την ηλικία τους. Κάθε αἴθουσα πρέπει να περιλαμβάνη ἓναν ἐλεύθερο χώρο, τόσο πιὸ μεγάλο ὅσο τὰ παιδιά εἶναι μικρότερα.

39. Οι φροντίδες ὑγιεινῆς και καθαριότητας που ἀποτελοῦν μέρος της ὅλης προσχολικής αγωγής, ἀπαιτοῦν μιὰ ἰδιαίτερα ειδική προσοχή στις ἐγκαταστάσεις τοῦ πόσιμου νεροῦ. Επίσης οἱ ἐγκαταστάσεις των ειδών ὑγιεινῆς πρέπει να προσαρμόζονται στις διάφορες ηλικίες των παιδιών και να διατηροῦνται συνεχῶς σε πολὺ καλὴ κατάστασι λειτουργίας και καθαριότητας.

40. Τὰ ιδρύματα προσχολικής αγωγής που ἐκτελοῦν μιὰ κοινωνική λειτουργία και στα ὅποια τὰ παιδιά μένουν ὅλη την ἡμέρα, πρέπει να διαθέτουν τις ἀναγκαῖες ἐγκαταστάσεις για τὴ προετοιμασία και τὴ διανομὴ των γευμάτων, καθώς και για τὰ ἀπαραίτητα διαστήματα ἀναπαύσεως. Επίσης για την προσωρινή ἀπομόνωσι κάθε παιδιοῦ που θ' ἀρρωστήσῃ στο διάστημα της ἡμέρας.

VII. Διεθνῆς συνεργασία

41. Θά ήταν εύχης έργο, αν οἱ χώρες που ἀποβλέπουν στην ἴδρυσιν ἑνὸς συστήματος προσχολικής αγωγής, μποροῦσαν να προσκαλέσουν τοὺς ἐμπειρογνώμονες άλλων χωρῶν για τὴ διοργάνωσι προτύπων ιδρυμάτων, καθώς και μαθημάτων για τὴ μόρφωσι ἑνὸς ειδικευμένου προσωπικοῦ.

42. Θά ήταν χρήσιμο σε όλες τις χώρες, συμπεριλαμβανομένων και ἐκείνων στις ὁποῖες ή προσχολική αγωγή ἔχει ἤδη θεσπισθῇ, να διοργανωθοῦν σε διεθνή κλίμακα ἀσκήσεις σπουδῶν και συνδιαλέξεων ἀφιερωνόμενες στην ἐξέτασι των προβλημάτων των νηπίων και της προσχολικής μένης στην ἐξέτασι των προβλημάτων τῶν ἀνταλλαγῶν ἐγγράφων (ἐπίσημα κείμενα, αγωγής, και να διευκολυνθοῦν οἱ ἀνταλλαγῶν ἐγγράφων (ἐπίσημα κείμενα, ἐκθέσεις, ειδικευμένα έργα, ταινίες, βιβλία για παιδιά, εκπαιδευτικὸ ὕλικὸ κ.τ.λ.) μεταξύ των νηπιαγωγῶν και των ειδικῶν των διαφόρων χωρῶν. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ μπορεῖ να γίνη ἐκκλησι στη συνεργασία της ΟΥΝΕΣΚΟ, τοῦ Διεθνoῦς Ἐκπαιδευτικοῦ Γραφείου, της Παγκοσμίου Ὁργανώσεως για την προσχολική αγωγή και άλλων ὁργανώσεων, και παιδαγωγικῶν ὁργανισμῶν παγκοσμίου ή τοπικοῦ χαρακτήρα.

43. Μ' ένα σύστημα υποτροφιών πρέπει να βοηθούνται οί ειδικοί της προσχολικής αγωγής να πραγματοποιούν ταξίδια μελετών ή ασκήσεις στις χώρες όπου ο τύπος αυτός της εκπαίδευσεως είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένος. Ιδιαίτερα στις χώρες εκείνες όπου οι δημογραφικές, οικονομικές και άλλες συνθήκες πλησιάζουν περισσότερο προς τις συνθήκες της χώρας τους.

VIII. Μέτρα εφαρμογής

44. Είναι ενδιαφέρον το κείμενο του παρόντος υπομνήματος να γίνει αντικείμενο μιας εύρειας διαδόσεως εκ μέρους των Υπουργών Δημοσίας Εκπαιδευσεως στις σχολικές αρχές της προσχολικής αγωγής, στις διευθυνείς ή εθνικές εκπαιδευτικές οργανώσεις κ.τ.λ. Επίσης ο παιδαγωγικός τύπος, επίσημος ή ιδιωτικός, πρέπει να παίξει μεγάλο ρόλο στη διάδοσι αυτού του υπομνήματος.

45. Τα έπαρχιακά κέντρα της ΟΥΝΕΣΚΟ καλούνται να διευκολύνουν με τη συνεργασία των ενδιαφερομένων υπουργείων την εξέτασι αυτού του υπομνήματος σε τοπική κλίμακα από την άποψι της προσαρμογής του στα χαρακτηριστικά του τόπου, και

46. Στις χώρες που το πράγμα θα έκρινετο αναγκαίο, τα υπουργεία δημοσίας εκπαίδευσεως καλούνται να επιβάλουν στα αρμόδια όργανα, να προβούν σε διάφορα έργα, π. χ. :

α) Να εξετάσουν το παρόν υπομνήμα και να συγκρίνουν το περιεχόμενό του με την υπάρχουσα κατάστασι στη χώρα τους.

β) Να υπολογίσουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα μιας ενδεχόμενης εφαρμογής κάθε άρθρου που δεν θα ίσχυε ακόμη.

γ) Να προσαρμόσουν κάθε άρθρο στη κατάστασι της χώρας, αν η εφαρμογή του κρίνεται χρήσιμη.

δ) Τέλος να προτείνουν τις διατάξεις και τα μέτρα πρακτικής εφαρμογής που πρέπει να λάβουν για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή του εξεταζόμενου άρθρου.

Τ. Κυριαζοπούλου - Βαληνάκη

Σήμερα ανοίγονται μπροστά μας θαυμάσιες δυνατότητες. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να έχουμε μια γενεά ελεύθερη, ευτυχισμένη, υγιή, έξυπνη, με καλά αισθήματα. Τίποτε όμως από όλα αυτά δεν μπορεί να επιτευχθῇ χωρίς την αγάπη. Η γνώσις υπάρχει, όταν όμως λείπει η αγάπη, δεν μπορούν να προκύψουν καρποί. "Αν υπάρχουν δόγματα, τα οποία είναι πιθανόν να είναι εις βάρος των παιδιών και να τα καταδικάζουν σε μιάν άθλιότητα, τότε τα δόγματα αυτά πρέπει να τα καταργήσουμε. "Αν υπάρχουν αρχές, οι οποίες προκαλούν φόβο στα παιδιά, τότε πρέπει και αυτές να τις καταργήσουμε. "Αποδίδω μεγάλη σημασία στην εξέλειψι του φόβου κατά την παιδική ηλικία. Πρέπει να απαλλάξουμε το παιδί από όποιονδήποτε φόβο και να του ανοίξουμε τον δρόμο προς τον κόσμο της γνώσεως. "Αν η εκπαίδευσις παρέχεται προς τα παιδιά κατά τον ένδεδειγμένο τρόπο, θα είναι μια χαρά περισσότερο, παρά μια εργασία, όχι μόνο για τα παιδιά, αλλά και για τους δασκάλους.

"Εκείνο που είναι σπουδαίο στην εκπαίδευσι είναι το πνεύμα της περιπετειάς και της ελευθερίας, ή αίσθησις ότι πραγματοποιείται ένα ταξίδι στην ανακάλυψι. "Αν η εκπαίδευσις παρέχεται μ' αυτόν τον τρόπο, όλοι οι μαθηταί θα έπωφεληθούν των ευκαιριών που θα τους παρουσιασθούν και θα αναπτύξουν τις προσπάθειές των. Μόνο η γνώσις θα μᾶς απελευθερώσῃ από την κυριαρχία των φυσικῶν δυνάμεων και από τα καταστρεπτικά πάθη μας. Χωρίς την γνώσι, δεν μπορούμε να κτίσουμε τον κόσμο των ελπίδων μας. Μια καλά διαπαιδαγυγμένη γενεά θα απολαμβάνῃ καλύτερα την ελευθερία από ό,τι ἐμεῖς, οι οποίοι ακόμη και τώρα αγωνιζόμαστε έναντιον των προλήψεων.

"Ο δρόμος είναι ανοικτός. "Αν αγαπάμε πολύ τα παιδιά μας, πρέπει να τα αφήσουμε να τὸν ἀκολουθήσουν. Διαφορετικά, θα υποφέρουν και αυτά, ό,τι υποφέραμε κι ἐμεῖς.

Μπέρτραντ Ράσελ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΜΙΑ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ

Με τη συζήτηση που γίνεται τώρα τελευταία για την ένισχυση της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, στον πρώτο τριετή Γυμνασιακό κύκλο έρχεται επίκαιρο το έρωτηματολόγιο του συναδέλφου κ. Θ. Γέρου γύρω από το πρόβλημα της διγλωσσίας στα Δημοτικά Σχολεία.

Δημοσιεύουμε το έρωτηματολόγιο στο περιοδικό μας γιατί πιστεύουμε στη σοβαρότητα του προβλήματος που επιχειρεί να ερευνήσῃ ο κ. Γέρου. Αρμόδιοι για να απαντήσουν, είναι όσοι, χρόνια τώρα, καταγίνονται με τις δυσκολίες που παρουσιάζει η διγλωσσική διδασκαλία στο Δημοτικό Σχολείο. Μπαίνει σ' αν καθήκον στους έκλεκτους συναδέλφους να συγκεντρώσουν τις αντικειμενικές παρατηρήσεις τους, να συλλέξουν τα απαραίτητα γραπτά ντοκουμέντα των παιδιών και με τα συμπεράσματά τους να τα στείλουν στη διεύθυνση του συναδέλφου.

«ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Έρωτηματολόγιο:

"Ερευνα για το πρόβλημα της διγλωσσίας στο Δημοτικό Σχολείο.

Το γλωσσικό ζήτημα της Χώρας μας είναι στενότερα συνυφασμένο με τη μορφωτική προσπάθεια του Δημοτικού Σχολείου και την επιτυχία ή την άποτυχία της. Σύμφωνα με το σημερινό γλωσσικό πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου, στις τρεις πρώτες τάξεις διδάσκεται μόνο η δημοτική, από την Δ' όμως (και για τα μονοθέσια, διθέσια, τριθέσια με την συνδιδασκαλία, από την Γ') εισάγεται η καθαρεύουσα και η συστηματική διδασκαλία της συνεχίζεται ως το τέλος του δημοτικού σχολείου.

Παρακαλώ να μου απαντήσετε από δική σας προσωπική πείρα, τωρινή ή περασμένη, στα εξής έρωτήματα:

A'.

1. Έχετε παρατηρήσει στα παιδιά δυσκολίες, όταν για πρώτη φορά καταπιάνωνται με το αναγνωστικό της καθαρεύουσας; Είναι δυσκολίες γλωσσικές ή και πνευματικές και ποιές;

2. Παρουσιάζονται στα παιδιά άνωμαλίες συναισθηματικές ή ήθικες κατά τη μετάβαση από τη μιὰ γλώσσα στην άλλη; Π. χ. απογοητεύονται, γίνονται διστακτικά ή δειλά, αποτραβιούνται στον εαυτό τους, χάνουν την όρεξη για διάβασμα, υποκρίνονται κλπ.;

3. Οι δυσκολίες και οι τυχόν αυτές άνωμαλίες σταματούν ή τουλάχιστο λιγοστεύουν όσο προχωρούμε σε ανώτερες τάξεις;

4. Ειδικότερα, σχετικά με τη γλωσσική διδασκαλία, το φυσικό άρχικό ανακάτωμα γραμματικών τύπων της καθαρεύουσας με τύπους της δημοτικής, στις κοινές μάλιστα λέξεις, ξεκαθαρίζει με τον καιρό στο μυαλό των παιδιών, ώστε να καταλήγουν στο τέλος σε όμοιομορφη γλωσσική μορφή;

5. Το ανακάτωμα αυτό των δυο γλωσσικών μορφών και των δυο γραμματικών, παρατηρήσατε αν έχῃ άμεσο αντίκτυπο πνευματικό ως προς

γία τοῦ 1)θεοῦ δημοτικοῦ σχολείου», ὑπὸ τῆς μετεκπαιδευθείσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν διδασκαλίσσης Οἰτύλου Ὀνίδος Ἑλένης Νικοπούλου καὶ τοῦ διδασκάλου Γυθείου Μόσχου Παναγιώτου. Δεδομένου ὄντως ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν σχολείων τῆς περιφέρειας τυγχάνουν 1)θέσια, καὶ οἱ εἰσηγῆται ἀνέπτυξαν τὸ θέμα ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα κριτικὴ τῶν συναδέλφων ὑπῆρξε καλοπροαίρετος καὶ γόνιμος.

Ἀκολούθως ὁ κ. Ἐπιθεωρητὴς ἔκλεισε τὸ θέμα, καὶ ἀνεκοίνωσε τὰ πορίσματα τοῦ Συνεδρίου λεπτομερῶς.

Συγκινητικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία φάσις τῆς συγκεντρώσεως, καθ' ἣν ὁ κ. Ἐπιθεωρητὴς ἀπεχαιρέτησε τὸ προσωπικόν, γνωστοποιήσας τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταθέσεώς του εἰς ἄλλην περιφέρειαν.

Αἱ συμβουλαι τοῦ ὑπῆρξαν ὁ φωτεινὸς καθρέπτης ὁ ἀντικατοπτρίσας τὴν ἀρίστην ἐπιστημονικὴν του κατάρτισιν, τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρος του, τὴν ἀκτινοβολοῦσαν προσωπικότητά του, τὴν μεγάλην του ἀγάπην πρὸς τὸ Λαϊκὸν Σχολεῖον καὶ τὸν ἐργάτην του, τὴν ἀπόλυτον πίστιν του πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ παιδευτικοῦ λειτουργήματος καὶ τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ του.

Περαιῶν, ἐτόνισεν: «Ἐπιζητεῖτε τὴν τελειοποίησιν εἰς τὴν ψυχικὴν γαλήνην».

Τέλος ὁ μετεκπαιδευθεὶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδάσκαλος κ. Θωμᾶς Μπεζαντάκος διερμηνεύσας τὰ συναισθήματα τῶν συναδέλφων ἀπεχαιρέτησε τὸν κ. Ἐπιθεωρητὴν, ἀναλύσας τὴν ἐπὶ dietian καρποφόρον συνεργασίαν Ἐπιθεωρητοῦ καὶ προσωπικοῦ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα ἀγαθὰ.

Ἡ συγκέντρωσις ὑπῆρξε κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ἐπιτυχὴς λίαν. Παρόμοιαι βιώσεις ἐξυπνοῦν λανθανούσας δυνάμεις ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ὀρθὴν παιδευτικὴν δρᾶσιν μας, καὶ τὴν ὑψωτικὴν λυτρωτικὴν μας δημιουργίαν. Τοιοῦτοτρόπως δι' ἡμῶν κατὰ τὴν σοφὴν ρῆσιν τοῦ Γκαίτε: «Τὸ παρελθὸν συνεχίζεται, τὸ μέλλον ζῇ προκαταβολικῶς, ἡ στιγμή γίνεται αἰωνιότης.»

Χαράλαμπος Ψωῖνδος

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΕΔΕΣΣΗΣ ΜΙΑ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΣ

Διὰ τὴν παρέλασιν τῶν σχολικῶν ἀρμάτων καὶ τὴν ἔκθεσιν χειροτεχνημάτων κατὰ τὰ Ἀνθεστήρια Ἐδέσσης 29.5.1960, ληφθεῖσα τὴν 29.5.1960 εἰς τὸ 1ον Δημ. Σχολεῖον Ἐδέσσης ὑπὸ τοῦ κ. Διοντοῦ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Θεσ/νίκης καὶ μεταδοθεῖσα ἐκ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἀθηνῶν τὴν 30.5.1960.

Ἑρώτησις: Κύριε Ἐπιθεωρητά, κατὰ τὰ ἐφετεινὰ Ἀνθεστήρια παρατηρήσαμε νὰ παρελαύνουν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ σχολικὰ ἄρματα μὲ ἱστορικὰ θέματα, ὅπως εἶναι ἡ Μακεδονικὴ Φάλαγξ, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Γόρδιος Δεσμός, ἡ Ἀθάνατη Ἑλλάδα.

Μπορεῖτε, κ. Ἐπιθεωρητά, νὰ μᾶς ἐξηγήσητε τὴν σημασίαν καὶ τὴν σκοπιμότητα τῆς παρελάσεως αὐτῶν τῶν ἀρμάτων;

Ἀπάντησις: Ἀφορμὴ τῆς φιλοτεχνήσεως τῶν ἀρμάτων εἶναι ἡ τοποθέτησις τοῦ σκοποῦ τοῦ σημερινοῦ Σχολείου μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἡ συμμετοχὴ του δηλ. εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις κατὰ τρόπον προσιδιάζοντα εἰς τὴν ἀποστολήν του. Εἰς τὰ μορφωτικὰ του πλαίσια τὸ σχολεῖον, μπορεῖ νὰ συμμετέχη μὲ θέματα διδακτικὰ καὶ ψυχαγωγικὰ. Τὰ ἄρματα

ποῦ παρουσιάζουν τὰ Σχολεῖα ἐφέτος ἔχουν περιεχόμενον πνευματικόν καὶ ἱστορικόν, ἀλλὰ εἶναι πλαισιωμένα μέσα σὲ καλλιτεχνικὸν περιβάλλον μὲ ἐγχρώμες εἰκόνες, ἄνθη, ταινίες, συνθήματα, στολὲς χαρακτηριστικὲς κλπ. Τονίζουν ὅμως τὸ θέμα οἱ ζωντανὲς εἰκόνες, ποῦ σχηματίζουν τὰ παιδιὰ μὲ τὴν δικήν τους ἑκφρασί καὶ χαρὰ. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ θεατῆς ἐνὸς ἄρματος, ψυχαγωγεῖται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισίν του καὶ διδάσκεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ θεματός του.

Ἑρώτησις: Πῶς περίπου ἐρμηνεύετε τὴν ἀποψίν σας αὐτή, κ. Ἐπιθεωρητά;

Ἀπάντησις: Εἶναι αὐτονόητον. Τὸ ἄρμα π. χ. μὲ τὸν Ἀριστοτέλη διδάσκοντα τὸν Ἀλέξανδρον ἐπιτυχάνει τὸν συνδυασμὸν αὐτὸν ἄριστα καὶ μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχίαν. Ἀλλὰ καὶ «Τὸ φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας» τοῦ Περικλέους προσπαθοῦμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν. Εἶναι ἴδιον τοῦ δημιουργικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ νὰ παρουσιάσῃ τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς δημιουργίας.

Καὶ τὰ ἄλλα ἄρματα, τοῦ Γορδίου Δεσμοῦ καὶ τῆς Ἀθανάτου Ἑλλάδος ἔχουν θέματα ἐξ ἴσου μορφωτικὰ, ψυχαγωγικὰ καὶ διδακτικὰ. Οἱ λάδοι ἔχουν ἐξίσου ἐνθουσιάζονται τὰ μαθητικά τους θεατὰ δηλ. βλέποντες τὰ ἄρματα αὐτὰ ἐνθουσιάζονται τὰ μαθητικά τους χρόνια, ἀναπολοῦν τοὺς παλαιούς διδασκάλους τῶν κ.λ.π. καὶ ταῦτοχροῦ, νῶς αἰσθάνονται ἀνάτασιν καὶ ὑπερηφάνειαν, διότι ἀνήκουν εἰς ἓνα ἔθνος, τὸ ὅποιον μὲ πνευματικότητα καὶ ἀνωτερότητα τόσα ὥραϊα διδάσκει εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἡ ἐπίδρασις εἰς τοὺς μαθητάς, ὡς ἀντισμβάνεσθε, εἶναι τόση, ὥστε αἱ ἐντυπώσεις τῶν ἐκ τῶν ἀρμάτων ἀποτυπώνονται εἰς τὴν μνήμην τῶν εὐχάριστα καὶ διαρκῶς, γιὰ πολλὰ χρόνια. Καὶ προσπαθοῦν κι αὐτοὶ νὰ μιμηθοῦν καὶ νὰ παρουσιάσουν παρόμοια ἔργα.

Ἑρώτησις: Κύριε Ἐπιθεωρητά, μπορεῖτε νὰ μᾶς πληροφορήσητε ποῖον σκοπὸν ἔχει ἡ ἔκθεσις τῶν μαθητικῶν χειροτεχνημάτων καὶ διατὶ τὴν ὁργανώσατε κατὰ τὰ ἐφετεινὰ Ἀνθεστήρια;

Ἀπάντησις: Ἡ χειροτεχνικὴ ἔκθεσις περιλαμβάνει διάφορα ἔργα τῶν παιδιῶν. Δηλ. μὲ κέντημα, ξυλοκοπτικὴ, ζωγραφικὴ, πλαστικὴ, χαρτοπλεκτικὴ, συρματοτεχνία. Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι σκοπὸς αὐτοτελῆς τῶν καλλιτεχνικῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἀξιοποίησις καὶ ἐφαρμογὴ πάσης σχεδὸν σχολικῆς διδασκαλίας.

Ἡ ἔκθεσις ἔχει εὐμενὴ ἐπίδρασιν εἰς κάθε ἐπισκέπτῃ καὶ πρὸ πάντων εἰς κάθε ἐκπαιδευτικὸν μαθητὴν. Ὡς γνωρίζετε, ἔχομεν ἀθρόας ἐπισκέψεις σχολείων ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν κυρίως καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη. Ὡς ἐκδηλώσεις πολιτισμοῦ καὶ ὡς μορφωτικὴ ἐπίδρασις ἡ ἔκθεσις ἀποτελεῖ ἐξέχοντα τρόπον καὶ μέσον ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τοῦ σχολείου.

Ἑρωτῶν: Σὰς εὐχαριστοῦμεν θερμῶς, κ. Ἐπιθεωρητά, διὰ τὴν καλωσύνην σας νὰ μᾶς ἀναπτύξετε τὰς ἀπόψεις σας γιὰ τὴν παρέλασιν τῶν ὥραϊων σχολικῶν ἀρμάτων καὶ γιὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν μαθητικῶν χειροτεχνημάτων.

Δεχθῆτε τὰ θερμότερα συγχαρητήριά μας διὰ τὰ ὥραιότατα αὐτὰ σχολικὰ ἔργα, τὰ ὅποια παρουσιάζουν ἓνα πράγματι ἐξοχὸν καὶ πρωτότυπον μορφωτικόν, καλλιτεχνικόν καὶ ἐθνικὸν σκοπὸν.

Ἀπάντησις: Σὰς εὐχαριστῶ πολὺ. Ἀλλὰ τὰ συγχαρητήριά σας ἀνήκουν εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ μαθητάς τῆς πόλεως Ἐδέσσης, ποῦ τόσον ἐμόχθησαν διὰ νὰ παρουσιάσουν ὅσα εἶδατε.

Γεώργιος Πάλλας

Ἐπὶ τῇ θεμελιώσει Ναϊσκού καὶ Γυμναστηρίου
εἰς Καρυδιὰν - Ἐδέσσης

1. Χρέος τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἥρωας Ἐθνομάρτυρας Μακεδονομάχους Καπετὰν Τέλλον Ἀγραν, Ἀντ. Μίγκαν θυσιασθέντας τὴν 7ην Ἰουνίου 1907.

2. Ὅριον τῶν ἐννοιῶν Ἡρώς καὶ Ἀγίου εἰς Ἑλλάδα συγκλίνει «Γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν Πίστι τὴν Ἀγία καὶ τῆς Πατρίδος τὴν ἐλευθερία».

3. Ὁ Ναϊσκος ἐπ' ὀνόματι τῶν νεομαρτύρων τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος θὰ περικλείῃ ὡς κιβωτὸς Διαθήκης τὰ ὅσα τῶν νεομαρτύρων Ἐθνομαρτύρων Ἀγρα· Μίγκα ἐδῶ εἰς τὸν τόπον τῆς θυσίας τῶν.

4. Σκοπὸς:

Α) Τὸ ἔργον θὰ φέρῃ εἰς μνήμην κατ' ἔτος τὴν ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος (μαθητὰς σχολείων, Γυμναστήριον, Ἀγῶνες Σχολικοί).

Β) Οἱ ἐπισκέπται τῶν διαφόρων σχολείων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκδρομικῶν Σωματείων θὰ διδάσκωνται βλέποντας τὸ ἔργον διὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος.

Γ) Ἀντιπαράθεσις καὶ σύγκρισις Ἑλληνισμοῦ καὶ Βουλγαρισμοῦ.

2. ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΙ Σεβ. Μητροπολίτην Ἐδέσσης, ἐπίτιμον πρόεδρον.

Α) Κον Νομάρχην.

Β) Κον Διτὴν II Μερραρχίας.

Γ) Ἐπιτροπὴν Μνημείου καὶ Γυμναστηρίου, δι' ἠθικὴν συμπαράστασιν.

Δ) Πρὸς ὅλα τὰ Σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Ἐδέσσης διὰ τὴν εἰσφορὰν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου.

6. Παράκλησις πρὸς τὸν Κον Νομάρχην, Κον Διτὴν II Μερραρχίας, ὅπως ἐξακολουθήσουν τὴν θερμὴν κηδεμόνευσιν τοῦ ἔργου μέχρι πλήρους ἀποπερατώσεως καὶ τοῦ Γυμναστηρίου.

7. Παράκλησις πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἵνα κατασκευάσουν δι' ἀσφάλτου ὁδὸν μέχρι τοῦ Μνημείου πρὸς διασφάλισιν κυκλοφορίας καὶ λεωφορείων ΠΟΥΛΜΑΝ.

8. Παράκλησις κατοίκων καὶ νεολαίας γειτονικῶν χωρίων, ἵνα διαφυλάττωσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὰ κατασκευαζόμενα ἐδῶ ἔργα, τὰ ὅποια ἰδιαιτέρως θὰ τιμοῦν αὐτοὺς καὶ τὴν περιοχὴν τῶν.

9. Παρακαλεῖται ὁ ἀρμόδιος νὰ καταθέσῃ τὸν θεμέλιον λίθον.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Ἐκ τῆς τοπικῆς Ἐφημερίδος Γιαννιτσῶν τῆς 10·12·1960
«ΕΘΝΙΚΗ ΠΝΟΗ»

Πλησίον τῆς Κωμοπόλεως Ἀγρα καὶ πλησίον τοῦ μαρτυρικοῦ μνημείου τῶν Μακεδονομάχων Ἀγρα καὶ Μίγκα ἐτελέσθησαν μετὰ πάντων ἐπισημότητα τὰ ἐγκαίνια τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἀνεγειρομένου ναϊσκού τῶν «Νεομαρτύρων» καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Γυμναστηρίου «Ὁ Ἀγρας» ὅπου κατ' ἔτος θὰ τελοῦνται ἀθλητικοὶ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τῶν ἀνωτέρω Ἐθνομαρτύ-

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Δυὸ ἀπαραίτητα βοηθήματα
γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου

1. Γεωργίου Ζομπανάκη: 1) Ἀγωγή τοῦ Πολίτου, διὰ τὴν Ε' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. 2. Γεωργίου Ζομπανάκη: Ἀγωγή τοῦ Πολίτου διὰ τὴν ΣΤ' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, Ἐκδόσεις «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ». Ἀθῆναι 1961.

1

Ὁ πρόλογος τὸν ὁποῖον ἐφιλοτέχνησεν ὁ Συγγραφεὺς εἰς ἀμφοτέρω τὰ τεύχη τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου, τὰ προριζόμενα διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Ε' καὶ ΣΤ' τάξεως τοῦ λαϊκοῦ μας Σχολείου, μᾶς ἀπαλάσσει νὰ ἐνοχλήσωμεν μετὰ περισσοτέρας διασαφήσεις τοὺς ἀναγνώστας μας καὶ συγκεκριμένως τοὺς δασκάλους εἰς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ τονισθῇ καὶ νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαιτέρως εἶναι αἱ παιδαγωγικαὶ ὑποδείξεις τοῦ διακεκριμένου Παιδαγωγοῦ καὶ Συγγραφέως πρὸς τοὺς συναδέλφους τοῦ λαϊκοῦ Σχολείου οἱ ὅποιοι θὰ ἀσχοληθοῦν μετὰ τὴν διδακτικὴν τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου.

«Ἡ διδασκαλία τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου θὰ φέρῃ καρποὺς καὶ θὰ μορφώσῃ χαρακτήρας ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ συνδέεται μετὰ ἄλλα γεγονότα καὶ ἀντιλήψεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς.»

(Ζομπανάκη, αὐτόθι σελ. 3)

Αἱ ὡς ἄνω ὑποδείξεις τοῦ Συγγραφέως ἐπιτρέπουν στὸν δάσκαλον νὰ χρησιμοποίησιν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου τὴν ἐπ' εὐκαιρίας διδασκαλίαν γύρω ἀπὸ τὰ διάφορα κεφάλαια ποὺ συνθέτουν τὴν ὅλην ὕλην τοῦ βιβλίου κατὰ τρόπον ἐπαγωγόν, ἀντὶ νὰ τὰ διδάξῃ μετὰ τὴν σειρὰν ποὺ ἀναγράφονται εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἐγχειρίδια καὶ ἐπιπροσθέτως νὰ δημιουργήσῃ ὁ ἴδιος εὐκαιρίας ὥστε μετὰ κινήσει τῶν μαθητῶν τοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ Σχολείου νὰ πραγματοποιήσῃ ὅσα ὁ Συγγραφεὺς ὑποδεικνύει εἰς τὰς ἐργασίας ποὺ πρέπει νὰ ἐπακολουθήσουν γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν ἐκάστου κεφαλαίου ἢ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἄλλα μαθήματα ἢ διὰ διαφόρων δημιουργικῶν προσπαθειῶν τὰς ὁποίας ὑποδεικνύει ὁ Συγγραφεὺς.

Ἐὰν ἔτσι χωρήσῃ ἡ διδασκαλία, τότε τὸ μάθημα τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου θὰ εἶναι ὄχι μονάχα συμπλήρωμα καὶ ἀφύπνισις γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν συσχέτισιν μετὰ ἄλλα μαθήματα τῆς τάξεως, ἀλλὰ καὶ ἕνα κίνητρον Κοινωνικῆς Ἀγωγῆς.

Ἐν τέλει πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ ὑπόδειξις τοῦ Συγγραφέως «ὅτι ἀξίζει πορισσώτερον νὰ ἀνοίγωμεν τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τῶν μαθητῶν παρὰ νὰ ἐπιφορτίζωμεν τὴν μνήμην τῶν».

Μετὰ τὸν τελεσθέντα ἀγιασμόν ὑπὸ τοῦ Πρωτοσυγγέλλου κ. Κυράτσου καὶ τοῦ Ἱερέως Παπαπέτρου ὠμίλησαν καταλλήλως οἱ κ. κ. Γ. Πάλλας, Ἐπιθεωρητὴς Δημ. Σχολείων Ἐδέσσης καὶ Χρ. Δέπας, Νομάρχης Πέλλης.

Παρέστησαν εἰς τὴν τελετὴν οἱ κ. κ. Κ. Καραβίτης Ὑποστράτηγος Διτῆς τῆς II Μερραρχίας, Γρ. Ἰατρόπουλος, Δήμαρχος Ἐδέσσης, Γ. Μπενούκας, Τοξίαρχος, πλείστοι Στρατιωτικοὶ Πεζικοῦ, Χωρῆκος καὶ Προϊστάμενοι ὑπηρεσιῶν Ἐδέσσης, οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων Ἀγρα καὶ τῶν πέριξ Κοινοτήτων καὶ πλῆθος κόσμου ἐξ αὐτῶν καὶ ἐξ Ἐδέσσης.

Γ. Πάλλας

II

Καί για να έκφρασθούμε επί το παιδαγωγικώτερον ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νέου αὐτοῦ παράγοντος τῆς Ἀγωγῆς—δηλαδή τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου—ποῦ ἐγκαινιάζεται γύρω ἀπὸ τὴν μόρφωσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ κάτωθι :

Κάθε ἐνηλικιούμενον ἄτομον ἔχει τρία βασικά προβλήματα νὰ ἐκπληρώσῃ :

Ἐν πρώτοις τὴν ἐνταξίν του σὲ κάποιον ὀρισμένο ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖον νὰ ὑποσημαίνῃ καὶ νὰ δείχνῃ τὴν σταθερὰ του θέσιν μέσα στὸν συνολικὸν ἐπαγγελματικὸν ὀργανισμόν τῆς Πολιτείας.

Μὲ τὸ ἐπάγγελμά του καθίσταται τὸ ἄτομον κατὰ δεύτερον λόγον ἕνας πολίτης ἐνὸς καλῶς ὀργανωμένου λαϊκοῦ σώματος γιὰ τὴν προκοπὴν τοῦ ὁποῖου ὀφείλει νὰ συμβάλῃ.

Καὶ τρίτον τὸ ἄτομον μέσα στὴν ἐνταξίν του στὸν Κοινωνικὸν καὶ Πολιτικὸν ὀργανισμόν δὲν πρέπει νὰ ξεχνάῃ πῶς εἶναι ἕνας ἄνθρωπος, καὶ πῶς μὲ τὲς δυὸ πρώτες ἀπόψεις πρέπει νὰ συνδυάζῃ πάντοτε καὶ τὴν ἄποψιν τοῦ ἀνθρώπινου.

Κατὰ τὸν Kerschensteiner—τὸν Pestalozzi αὐτὸν τῶν Γερμανῶν παιδαγωγῶν—κάθε γενεὰ πρέπει νὰ διαπαιδαγωγῇται πάντοτε γύρω ἀπὸ τὴν μύσιν τῶν ὡς ἄνω τριῶν ἀπόψεων.

Καὶ γιὰ νὰ έκφρασθούμε ἐπὶ τὸ παιδαγωγικώτερον :

Μὲ τὲς τρεῖς ὡς ἄνω ἀπόψεις καὶ προοπτικὲς μιλάμε :

Πρῶτον γιὰ μιὰ Ἀγωγή τῆς νεολαίας γύρω ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα.

Δεύτερον γιὰ μιὰ Ἀγωγή γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ Πολίτου, καὶ

Τρίτον γιὰ μιὰ Ἀγωγή γενικώτερον γύρω ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον.

III

Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἄποψις γύρω ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴν Ἀγωγήν εἶναι μία πανάρχαια ἀπαιτήσις ἀναγομένη μέχρι τῆς πρώτης ἡοῦς τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Ἀκριβῶς δὲ γύρω ἀπὸ τὴν ἀπαιτήσιν αὐτὴν ἐδημιουργήθησαν τὰ εἰδικὰ σχολεῖα, καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ καὶ τεχνικὰ σχολεῖα.

Γύρω ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς καθαρῶς ἀνθρωπίνης Ἀγωγῆς πρέπει νὰ ἀναχθούμε στὴν ἐποχὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σωκράτους καὶ ὅλων τῶν μορφῶν καὶ προβολῶν τῆς Ἀνθρωπιστικῆς Παιδείας μας.

Γύρω ὅμως ἀπὸ τὴν Ἀγωγήν τοῦ Πολίτου μόλις ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος ἤρχισαν νὰ προσανατολίζωνται οἱ Εὐρωπαϊκοὶ λαοί, ἐνῶ εἰς τὴν Χώραν μας ἔλειπεν ἐντελῶς ἀπὸ τὰ προγράμματα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας.

IV

Τὸ κενὸν αὐτὸ καὶ τὴν βραδύτητα γύρω ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς Ἀγωγῆς, ἔρχεται νὰ πληρῶσῃ ἡ θεσπισθεῖσα ἐσχάτως εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τοῦ λαϊκοῦ Σχολείου.

Τὰ δύο δὲ ὡς ἄνω τεύχη τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου Παιδαγωγοῦ καὶ Ἐπιτίμου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου Γεωργίου Ζομπανένη, θὰ συμβάλουν εἰς τὴν μύσιν τῶν νεαρῶν τροφίμων καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτὴν μορφήν τῆς Ἀγωγῆς, ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον πάντοτε προϋπόθεσιν τῆς καταλλήλου μεθοδικῆς προοπτικῆς ἐκ μέρους τῶν διδασκόντων, γιὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ τρέφωμεν πάντοτε τὰς καλυτέρας τῶν ἐλπίδων μας.

Εὐριπίδης Σούρλας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐξεδόθησαν τὰ κάτωθι βιβλία :

1. Μπάμπη Νίντα : Τὸ σύγχρονο πνεῦμα στὴ ζωὴ καὶ στὴ λογοτεχνία.

2. Φρ. Βράχα : Διεῦθ. Παιδ. Ἀκαδημίας Κύπρου : Ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἡ οὐσία τοῦ Νεοελληνισμοῦ, Λευκωσία 1961.

3. Παγκύπριον Γυμνάσιον : Ἐπετηρὶς 1959-60, Λευκωσία.

4. Σοφ. Λαζάρου : Ἐνδοσκοπιο, ποιήματα. Κύπρος.

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ :

Γ. Α. ΒΑΣΔΕΚΗ

ΜΑΘΕ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

Γλωσσικὲς ἀσκήσεις

γιὰ τὴν ΤΡΙΤΗ καὶ ΤΕΤΑΡΤΗ τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου

Βιβλίον - τετράδιον ἀτομικῆς ἐργασίας

Πλήρες σύστημα ἀτομικοποιημένης διδασκαλίας τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων.

Μικρὰ ἀναγνώσματα ἐποχιακὰ καὶ εὐκαιριακὰ — Προφορικὴ Ἐκφραση — Λεξιλόγιο — Ὁρθογραφία — Γραμματικὴ — Προοδευτικὴ ἐξοικείωση μὲ τὴ σύνταξιν τῆς Δημοτικῆς — Γραπτὴ Ἐκφραση : Θέματα Ἐκθέσεων. Θέματα Ἰχνογραφίας καὶ Ἐλεύθερης Ζωγραφικῆς.

Σὲ τέσσερα τεύχη :

Α' ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ—Β' ΧΕΙΜΩΝΑΣ—Γ' ΑΝΟΙΞΗ—Δ' ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

Πρωτότυπον βοήθημα καὶ γιὰ τὸ μαθητὴ καὶ γιὰ τὸ δάσκαλον.

Γιὰ τὸ μαθητὴ :

Ἐνα βοηθητικὸ βιβλίον, ποὺ προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πλήρη καὶ συστηματικὴ σπουδὴ τῆς μητρικῆς του γλώσσας.

Μὲ τὲς παικτικὰς ἀσκήσεις του γύρω ἀπὸ μιὰν ἐνότητα - κέντρο ἐνδιαφέροντος (ἀναγνωστικὲς, ὀρθογραφικὲς, γραμματικὲς, συντακτικὲς) καὶ μὲ τὴν πλούσια εἰκονογράφησιν ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἀνάπτυξιν τῆς παρατηρητικότητος, ὁδηγεῖ τὸ μαθητὴ ἀβίαστα καὶ ὁμαλὰ στὴν πλήρη γλωσσικὴν του ἀνάπτυξιν.

Γιὰ τὸ δάσκαλον :

Ἐνας πλήρης πρακτικὸς ὁδηγὸς γιὰ τὴ μεθοδικὴ καὶ ἀποδοτικὴ διδασκαλίαν τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων στὸ δημοτικὸν σχολεῖον, γιὰ τὴν ἀτομικοποίησιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, γιὰ τὴ σύνδεσιν τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων γύρω ἀπὸ μιὰν ἐνότητα - κέντρο ἐνδιαφέροντος, γιὰ τὴν ὀρθὴ λύσιν τοῦ προβλήματος τῶν σιωπηρῶν ἐργασιῶν στὸ μονοθέσιον δημοτικὸν σχολεῖον.

Τὸ κάθε τεύχος τιμᾶται δοχ. 20.

Καὶ τὰ τέσσερα τεύχη δεμένα σὲ ἕνα τόμον τιμῶνται δοχ. 100.

Δεμένα σὲ ἕνα χρυσόδετο τόμον τιμῶνται δοχ. 120.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΙΠΤΥΧΟ» ΑΘΗΝΑΙ

Βαλτετσίου 62—Ἐξάρχεια. Τηλ. 624 692

Παραγγελίαι καὶ γράμματα στὸν κ. Γ. Α. ΒΑΣΔΕΚΗ—Παρίσι 29

ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ—ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ:

1) ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΟΜΠΑΝΑΚΗ

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΟΥ

Διά τὴν Ε' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου

Τιμὴ Δοχ. 15

2) ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΟΜΠΑΝΑΚΗ

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΟΥ

Διά τὴν ΣΤ' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου

Τιμὴ Δοχ. 15

Δυὸ ἀπαραίτητα βοηθήματα γιὰ τὴ μεθοδικὴ διδασκαλία
τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Ὁδὸς Περιγιάλιου 21. Τηλ. 27.173. Ἀθήναι